MUSTAFA KEMAL

ARKADAŞLARI ve KARŞISINDAKİLER

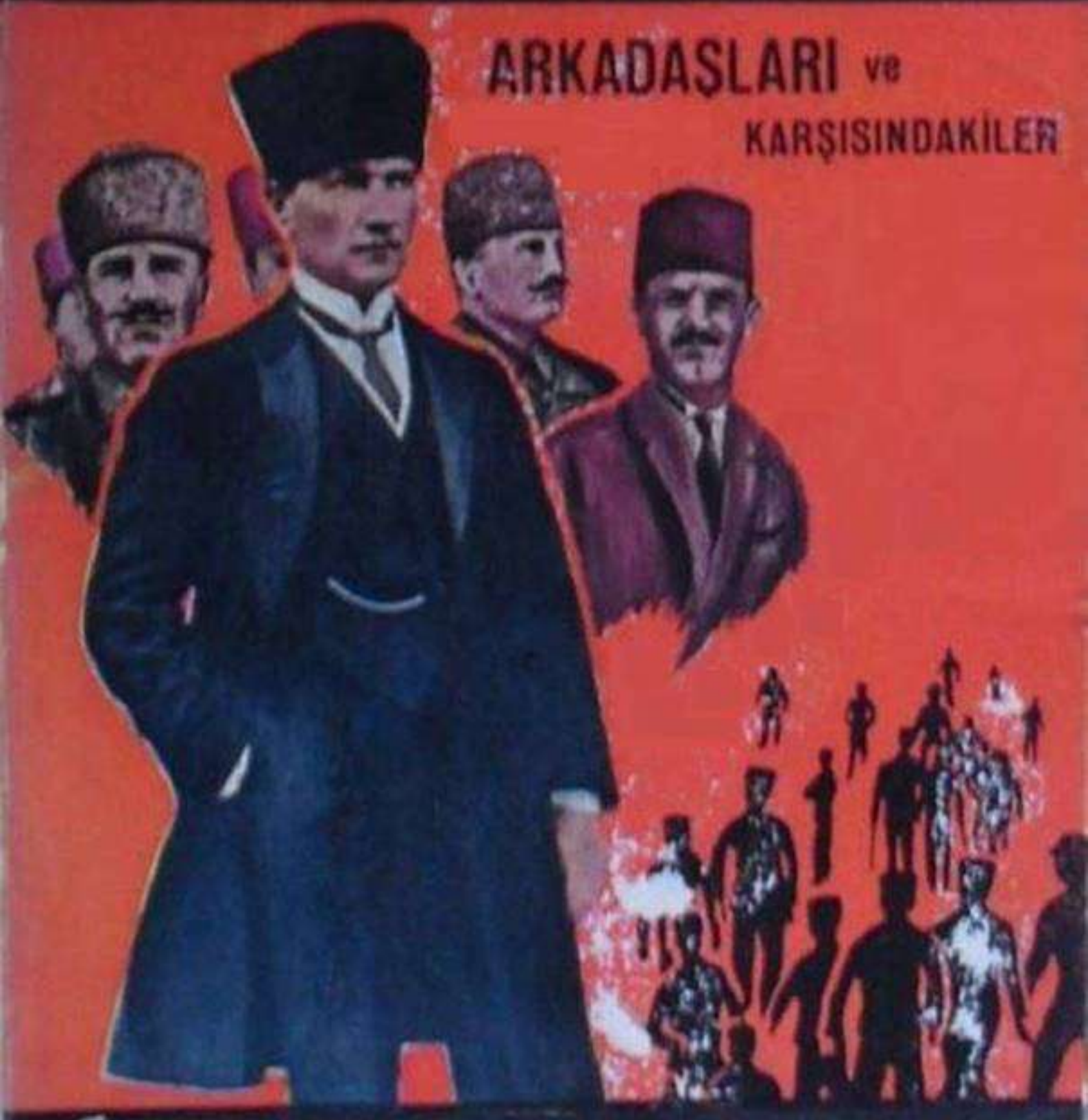

Yazan : F. Kandemir.

FERİDUN KANDEMİR

Millî Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal arkadaşları ve Karşısındakiler

Naşiri: Nejat Ağababa

Yakın Tarihimiz Yayınları — İstanbul
P. K. 4 — Erenköy — Telefon: 55 30 29

Ercan Matbaası, 1964

BAŞLARKEN

Milletlere, kendilerini tanıtarak, nereden ne biçim gelip, nereye nasıl gittiklerini anlata anlata, hayat yolunda bir lâhza dahi duruş olmadığını, tecrübelerden ibret ve ders alınıp faydalanılarak, daima ilerlemek gerektiğini öğretip. önlerindeki yolu aydınlatan Tarih, kolay yazılır şey değildir.

Hele yakın tarih ve bilhassa bizim memlekette, birçok sebeplerle, yazılması tahmin ve tasavvur edilemiyecek kadar güç bir iştir.

Lâkin bu güçlük; (Tarih) diye kulaktan dolma bilgilerle efsaneler nakletmek, ya da gerçeğin ta kendisini arayıp bulmak için gereken zahmetlere katlanmak zevkini bilmeden, veya vardığı gerçeği ortaya koymak cesaretini kendinde bulamadan kalem oynatmak zaafına düşenler için, elbette söz konusu olamaz.

Fakat, şu da var ki, nedense işin bu biçimine yönelenlerin fazlalaştığı bir devirde yaşıyoruz.

Örnek verelim: Atatürk'ün son günlerine kadar en yakınlarından biri olarak çevresinde bulunmak mazhariyetine ermiş olan bir sayın profesörümüz, 19 Mayıs'ın yirmi dördüncü yıldönümü münasebetiyle yayınladığı bir yazıda: «... Görevinden alındıktan sonra İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, boş durmamış, kendisine yakın bulup inandığı arkadaşlariyle temas kurarak, bir takım, memleketi kurtarma düşünceleri üzerinde hazırlıklar yapmıştır. Bugün, kimlerle temas ettiği kesin olarak bilinmemektedir.» diyor.

Diğer bir, yakın tarihçi olarak tanınan Sayın Profesör de, son yazılarının birinde: (Bandırma vapurunun 19 yolcusu Sam-

sun'a ayak bastığı zaman, Türkiye adını verdiğimiz ülke üzerinde yer yer çoban ateşleri parıldıyordu. Bunlar Müdafaa-i Hukuk ateşleriydi. Vilâyetten köylere, mahallelere kadar gizli, açık toplantılarla Millî Kurtuluşun plânlanması yapılıyordu. Samsun'a çıkanları böyle bir ruh karşıladı» ve;

«27 Aralıkta Ankara'ya gelen Mustafa Kemal, Dikmen sırtlarında 700 yaya seymen ile 3000 atlı zeybek tarafından karşılandı...» dendikten sonra, şöyle bir konuşmayı yazıyor:

«Genel Kurmay Başkanı Cevdet Paşa ona sordu:

— Bir şey mi yapacaksın?»

Mustafa Kemal, kararlı cevap verdi: «— Evet paşam, bir şeyler yapacağım.»

Cevdet Paşa 38 yaşındaki genç generalin omuzunu sıvazladı:

— Celâdet gösteriniz!..» dedi.

Bunlar serapa yanlıştır. Bir kere Mustafa Kemal Paşanın İstanbul'da kendisine yakın bulup, temas ettiği arkadaşlarının (kimler) olduğu, isimleriyle cisimleriyle artık çoktan ve kesin olarak bilinmektedir.

«Vilâyetten, köylere, mahallelere kadar gizli açık toplantılarla yapıldığı söylenen «Millî Kurtuluşun plânlaması...» ise, o tarihte candan bir dilek olarak, ancak rüyalarda görülebilirdi. Hele, Mustafa Kemal'i Ankara'ya ilk gidişinde yediyüz yaya, üç bın atlı zeybekle karşılatmak, hoş bir hayalden başka bir şey değildir. O günlerde, Ankara gibi ıssız bir il merkezinde üç bin atlı zeybek bulunsaydı, Yunanlılar belki daha o zaman İzmir'den denize dökülerek, Millî Mücadele birkaç ay içinde zaferle sona erdirilebilirdi.

«Genel Kurmay Başkanı Cevdet Paşaya» gelince, Mustafa Kemal Paşa ile konuşan bu isimde bir paşa yoktur. Yazının dört yerinde tekrar edilen (Cevdet) ismi, (Cevat Paşa) olacaktır. Ondan sonra da Cevat Paşa, o konuşmasında Mustafa Kemal Paşaya (celâdet gösteriniz) dememiştir. Sadece (Allah muvaffak etsin!) demiştir.

Daha garibi ayni sayın profesör, ayni yazısında ve iki yer-

de; Mustafa Kemal Paşanın «Erzurum Kongresi için dâvet yaptığını» ve «Erzurum Kongresini topladığını» yazıyor. Bu da tamamen yanlıştır. Bu kongreyi dâvet eden de, toplayan da Mustafa Kemal Paşa değildir.

Yakın tarih yazarlarının bu gibi dalgınlık ve ihmalkârlıklarını belirten örnekler, saymakla bitmez.

Bu alanda yazı yazarken okuyucuya karşı olduğu kadar, Tarihe karşı da sorumlu bulunduğumuzu hatırlayarak hatalardan korunmak için çok dikkatli, ve her şeyin üstünde, (gerçeğe sadık kalmak) için de mutlaka tarafsız olmağı bilmek lâzımdır.

Biz, evvelâ talihimizin güzel bir cilvesiyle, son elli yıllık politik hayatımızın hemen hemen bütün önemli olayları içinde yaşamış ve daha öncekilerden beri bütün tarihî olayların ya içinde, ya şahidi bulunmuş olanlardan bir çoğunun da, dostluklarını ve itimatlarını kazanıp, hâtıralarından ve arşivlerinden faydalanmış olmak gibi bir mazhariyetle, yakın tarihimiz konusundaki yazılarımızda şimdiye kadar her şeye rağmen gerçeğe sadık kalmak hususunda nasıl âzamî derecede itina ve titizlik göstermiş isek, bundan sonra da elbette ayni yolda yürümekte devam edeceğimiz şüphesizdir.

Bu yolun bilhassa bizde ne kadar sarp, çetin, yorucu ve güç aşılır, hattâ çok defa, insanı sevdikleri saydıkları kimseler gözünde dahi bambaşka gösterecek kadar da netameli olduğunu biliyoruz

Lâkin, yakn tarihimizin, şimdiye kadar işlenmeyip, meçhuller içinde kalmış çeşitli konularını —gerçeğe tam sadakatle aksetirerek— yazıp (yurdumuzun yarınını hazırlamak üzere olanlara, atalariyle dedelerinin devir devir kâh yıkılır gibi olarak, kâh zaferlerden zaferlere koşarak, miras bıraktıkları hayat hikâyeleri ile tecrübelerini sunmak suretiyle yollarını aydınlatmak) için, bu güçlüklere göğüs gere gere yürümek azmimiz büyüktür.

★

Sunduğumuz bu ilk kitabın konusu, adından da anlaşılaca-

ğı gibi, «Millî Mücadelenin başlangıcında Mustafa Kemal, arkadaşları ve karşısındakiler» dir.

Millî Mücadelenin iptidası demek —bilindiği gibi— (Yurdunun namertçe düşman saldırışına uğrayışı üzerine, hükûmetsiz kaldığını da gören milletin ayaklanması devri) demektir ki, bu, Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'ya ayak bastığı 19 Mayıs 1919 gününden, Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihine kadar (yoktan var oluşa doğru atılan ilk esaslı ve sağlam adımı ve temeli, içine alan) bir devredir.

Yurdun ve millî namusun ve istiklâlin savunulması ve kurtarılması için, evlerini barklarını ve her şeylerini feda ederek, Mustafa Kemal'in peşinde mücadeleye atılanların, kendilerine düşman kesilen bütün bir dünyaya ve bu arada düşmanla bir olurcasına hiyanet yoluna sapan Padişah hükûmetine karşı, yokluklar içindeki âdeta dişleriyle tırnaklariyle savaşlarını anlatan bu devir, ayni zamanda başta Mustafa Kemal ve arkadaşları olmak üzere bütün millî mücadelecileri (memleketin başına yeni gaileler açmaktan başka bir şey yapamıyacak) haris, ve hain maceracı insanlar diye tanıtmak isteyerek, karşısında millî dâvayı durmaksızın baltalayıcı vaziyetler almış olanların durumlarını da açıklayacaktır.

Biz, Millî Mücadelenin bu en kritik ve tehlikeli devrini, yine her şeyden üstün tuttuğumuz gerçeğe sadık kalmak esasına uyarak anlatırken, bu (gerçeğin) bazılarınca hoşa gitmiyecek tarafları, yadırganacak noktaları bulunursa, bunların her hangi bir kötü niyetle değil, asla değil, fakat sadece tarihin doğru dürüst yazılmasına verdiğimiz ehemmiyetten ileri geldiğinin bilinmesini, şimdiden rica ederiz. Evet, hiç, hiçbir olayı, olduğundan zerre kadar başka türlü göstermek aklımızdan geçmiyeceği gibi, hiçbir kimseyi yapmadığını yapmış veya yaptığını yapmamış göstermek gibi bir küçüklüğe düşmek de, bizden tamamen uzaktır. Bunun, iptidadan böyle bilinmesini bütün samimiyetimizle dileyerek, işe koyulmuş bulunuyoruz.

İş derken, şunu da tebarüz ettirelim ki, bu kitabı yazmak fikri bize, Atatürk'ün yıllarca evvelki bir hâtırasını anarken gelmiştir.

1920 de Büyük Millet Meclisi matbaası müdürü bulunduğum sırada bir gün, basılmak üzere olan Meclisteki bir nutkunun tashihlerine bakmak maksadiyle Hususî Kalem Müdürü Hayati Beyle birlikte matbaaya gelen Mustafa Kemal Paşa'ya, o sırada yanımda bulunan eski Türk Ocağı arkadaşlarımdan —sonraları Zonguldak mebusu olan— Ragıp Beyi; «İstanbul'dan henüz gelmiştir» diye takdim edişim üzerine, ayak üstü konuşurlarken, Ragıb'ın İstanbul'da olup bitenlere dair sıcağı sıcağına anlattıklariyle ilgilenen Paşa, «— Görüyor musunuz çocuklar, bu adamlar hâlâ nelerle meşguller...» diye üzüntüsünü izhar ederek bana döndü ve gözlerimin içine baka baka, hâlâ kulaklarımda olan o içe işleyen sesiyle:

— «Çocuk, dedi, en gencimiz sensin, gazetecisin de... İyi dinle... Bir gün işte bunlar karşılaştırılıp milletin ibret nazarlarına arzedilmelidir: Biz her gün burada nelerle meşgulüz, sabahtan akşama, hattâ gece yarılarına ve sabahlara kadar her dakikamız nasıl geçiyor, neler düşünüyor, neler yapıyoruz! Bir bunlar, bir de, İstanbulda onların nelerle meşgul oldukları, günü gününe tesbit edilip, karşılaştırılmalı... Aşıl millî mücadele tarihi, işte böyle, ne güzel yazılırdı...»

Büyük Önder'in, şimdi biraz da vasiyet mahiyetini alan bu sözlerini ancak kırk bir yıllık bir zaman aşımından sonra, olayların gerçekten de tarihleşişiyle, bugün yerine getirirken, - o zaman (biz) dediği en yakın arkadaşları bilhassa Rauf (Orbay) ile, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların hiç bir yerde yayınlanmamış pek kıymetli hâtıralarından ve notlarından faydalanmayı ihmal etmediğimi de belirtmek isterim.

Bütün bunlarla, siz sevgili okuyucularımı, (tarihte hiç bir milletin cesaret edemediği ve bütün bir medenî âlemi hayretler

içinde bırakan o harikalar harikası «Millî Mücadelemizin» ilk günlerinde, Mustafa Kemal ile ideal arkadaşları arasında, onların ilelebed dillere destan olacak çalışmaları içinde, bir nebzecik olsun yaşatabilmek) maksadıma erebildimse, ne mutlu bana.

Erenköy

F. Kandemir

İSTANBUL'DAN AYRILIŞ

1. Dünya Savaşında müttefikleriyle beraber yenilerek, ister istemez imzaladığı mütarekenâmeyi, keyiflerine göre tefsirle tatbike kalkışan düşmanlarının, nihayet dün İzmir'i de Yunan'a işgal ettirmeleriyle, bütün bütün mahvına gittikleri Osmanlı İmparatorluğunun pâyitahtı olan İstanbul'da, derin bir matem havasının gözle görülür, fakat tarif edilemez son derece ezici ağırlığı, ıstırabı ve yeisi hüküm sürüyordu.

Mustafa Kemal Paşa bu resmini yola çıkışından tam bir ay evvel (Kardeşim Rauf Beye) diye imzalayarak vermişti.

— Raufcuğum; haydi kardeşim, artık ayrılalım, belki Mehmet Ali filân gibi biri gelir, bizi böyle başbaşa görmesinler... Şüphelenebilirler... Gider ayak başımıza bir iş açmıyalım...»

Mustafa Kemal Paşa, sabahtan beri İstanbuldan ayrılış hazırlığı içinde, Erkânı harbiye-i umumiyedeki kumandan arkadaşlarını, Babıâlideki nâzırları, Saraydaki halife ve Padişahı ziyaretle, hepsine veda edip, annesinin de elini öptükten sonra, Şişlideki evinden birlikte geldikleri Hüseyin Rauf beyle, Galata rıhtımında, işte: (gideceği Anadoluda yapmağı tasarladığı büyük

kurtarma işiyle, muazzam devrimlerin) ilk tedbirini, Rauf beye söylediği bu sözlerle alıyordu.

Pâyitaht denilen ve artık heyhat ki, düşmanların hüküm ve nüfuzları altına girmiş bulunan bu koca şehirde tam altı aydır, didine çabalaya ve kâh ümitlene ümitlene giriştiği bütün teşebbüsler sonunda, kendisiyle ayni fikir, kanaat ve iymanda olduklarını - zaten uzun yıllardır süren yakın arkadaşlıklariyle - bildiği ve böylece anlaşmaya vardığı Hüseyin Rauf, Ali Fethi, İsmanl Canbulat beylerle Ali Fuat, Kâzım Karabekir paşalardan başka hemen hemen hiç kimse ile, tam bir iş birliği yapmak imkânı bulamadığını düşünerek, yoluna çıkmak üzere olduğu (büyük işinin) daha ilk adımında, herhangi bir ârızaya uğramaması için, bu tedbiri almak, yani Rauf beyle anlaşmış ve birleşmiş olduklarının dahi etrafça şimdiki halde bilinmemesine dikkat etmek lüzumunu duyuyordu.

Ali Fethi beyle İsmail Canbulat beyler, arka arkaya Dahiliye Nazırlığı yaptıktan sonra, İngilizlerin teşvikiyle - Malta'ya sürülmek üzere - yakalatılmış olduklarından, Mustafa Kemal Paşa, hareketinden bir gün evvel, Rauf beyle birlikte gittikleri Bekirağa bölüğünde Ali Fethi beyi ziyaretle, veda etmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa, bir müddet evvel de Harbiye Nezaretindeki arkadaşları vasıtasiyle Saray Erkânı Harbiyesi Reisi olan Sultan Vahdettin'in damadı ve son Sadrıâzam Tevfik Paşanın küçük oğlu İsmail Hakkı beyin yanına - mülhak olarak tâyin ettirmeğe muvaffak olduğu eski mutemet arkadaşlarından - Çopur lâkabiyle anılan - Neş'et beyi de, sarayda olup bitenlere göz kulak olmak ve gerektiğinde yapılacak işlere hazır bulunmakla vazifelendirmişti. (1).

---

(1) Sultan Vahidettin, bir müddet sonra, damadı İsmail Hakkı beyin Anadolu millî harekâtiyle ilgili olduğunu sezince, onu kızından boşatarak, ayırmış, bunun üzerine İsmail Hakkı bey de milli hükûmet tarafından ataşemiliterlikle Avrupa'ya gönderilmişti. Neş'et Bey ise, yine bir müddet sonra millî hükûmet tarafından İstanbulda Anadoluya istihbarat yapmak, silâh, malzeme ve eleman kaçırmak üzere bir gizli grup kurmağa memur edilmiş

Mustafa Kemal Paşa, Rauf beyden sadece birkaç gün için ayrılıyordu. Aralarındaki anlaşma gereğince, kendisi Samsuna vardığı gün, Rauf bey de yanına alacağı Topçuoğlu Nazmi, Osman (Tufan), İbrahim Süreyya, Recep Zühtü ve Hintli Abdurrahman beylerle birlikte, İstanbuldan Bandırma yoliyle Anadoluya geçip, Balıkesir dolâylariyle - düşman karşısında bulunan - Ege bölgesindeki millî kuvvetleri yakından görerek, temas ede ede Ankarada, Ali Fuat Paşa ile buluştuktan sonra, belli bir yerde birleşeceklerdi. Nitekim öyle de olmuştu.

Fakat; vatanı kurtarmak dâvasında tam bir anlaşmaya varan iki arkadaş arasındaki samimî ve candan bağlılığın derecesini misli görülmemiş bir berrklıkla belirten şu tesadüfe bakın ki; Mustafa Kemal Paşa Anadoluya doğru İstanbuldan ayrılırken, gidişindeki asıl maksadının sırrını nasıl yalnız Rauf beye bildirmişse, daha sonraları, büyük zaferle neticelenen, Afyon taarruzuna girişmek kararıyle Ankaradan ayrılırken de - o zaman Başvekil olan - Rauf beye, cepheye gidişinin duyulmaması için Ankarada ziyafette bulunduğunu duyurmasını tavsiye etmiş bulunuyordu.

Mustafa Kemal Paşa, niçin bukadar yalnızdı? İstanbulun bütün aydınları, bütün vatanseverleri ve bütün her işe akıl erenleri; «Eyvah, mahvoluyoruz, vatan elden gidiyor, bitiyoruz,» feryatlariyle kan ağlıyarak, mutlaka bir kurtuluş çaresi bulmak için çırpınıp dururlarken neden, Mustafa Kemal'in kimine iyma ile, kimine âdeta açıkça gösterdiği kurtuluş yoluna - kaydettiğimiz en yakın eski arkadaşlarından gayri - hiç kimse, onunla beraber atılmak cesaretini gösterememiştir?

Bunu, bizzat Mustafa Kemal'in ağzından dinliyelim: Mustafa Kemal, sadece İstanbuldan, Samsuna müteveccihen ayrıldığı gün-

---

tir ki, Neş'et Beyin başkanlığında İhsan Beyin —halen emekli general Aksoley'in de yardımcılığında— (Molteke) adiyle kurulan bu grup, aldığı vazifeleri başarı ile yapa yapa ve sırasiyle (Hamza), (Mücahit), (Muhârip) ve nihayet (Felâh) adlarını ala ala, sonuna kadar Anadolu hareketinin, İstanbul'daki belli başlı yardımcısıolarak temayüz etmişti.

kü veda ziyaretlerinde, kendileriyle konuştuğu Osmanlı İmparatorluğunun belli başlı kumandanları ve devlet ricaliyle padişahının, kendisine söylediklerini naklederken bile, bu konuyu, daha doğrusu muammayı mükemmelen çözmekte ve aydınlatmaktadır. Bakınız, bu konuşmaları nasıl anlatıyor:

«16 Mayıs 1919 günü, veda etmek üzere evvelâ Erkân-ı Harbiyei Umumîye riyasetine gittim. Reislik bürosundayım. Fevzi Paşanın yerine Cevat Paşa tayin olunmuştur. Tam o gün Fevzi Paşadan vazifesini devir alacakmış. Bu suretle her ikisi ile de buluşmuş oluyorum. Cevat Paşa makamındadır. Biz, Fevzi Paşa ile karşısında oturuyoruz. Masa üzerinde bir harita vardı. Fevzi Paşanın gözlerinden, yüzünden ve tavrından, çok dolgun olduğunu anlıyordum.

Cevat Paşanın ne düşündüğünü, bir gece evvelki sadaret konağındaki Damat Ferit Paşa ile buluşmamızdan biliyordum (1).

Fevzi Paşaya dedim ki; «— Paşam, vaziyeti nasıl mütalâa ediyorsunuz?»

Gök gürler gibi bağırarak; «— Anlamıyorum ki, efendim...» dedi. Ve sağ elinin şahadet parmağı ile İstanbul noktasını göstererek:

— Buradaki rahatımızı feda etmemek için, koskoca memleketi veriyoruz. Bu ne haldir?»

İçimden sevindim ve daha ferahladım, Cevat Paşa da;

«— Öyle oluyor!» der gibi bakıyordu.

Hatırımda iyi kaldı ise, arkadaşlara şunları söyledim;

«— Hakikat sizin dedikleriniz ve düşündüklerinizdir. Ben bunu ispat etmek için Anadoluya gidiyorum. Aramızda uzun görüşmelere lüzum olmadığını da görüyorum. Yalnız sizlerden bir şey bekliyorum; bana yardım edeceksiniz...»

---

(1) (Bu buluşma sonunda Cevat Paşa, ayrılırken Mustafa Kemal Paşaya samimî bir lisanla: «Bir şey mi yapacaksın, Kemal?» diye sormuş ve aldığı (Evet Paşam, bir şey yapacağım» cevabı üzerine, «Allah muvaffak etsin!» demiş, Mustafa Kemal Paşa da; «Mutlaka muvaffak olacağız.» deyince, işte o kadar, bu muvaffakiyet duasiyle yetinmişti).

«— Tabiii... Evet.»

Cevat Paşaya döndüm:

«— Bilhassa siz Paşam... Asıl salâhiyet makamında şimdi siz bulunuyorsunuz Beraber yürüyebilecek miyiz?»

«— Elbette...»

«— O halde, ilk iş olarak Ulukışla taraflarında bulunurken şimendiferlerle nakillerine müsaade olunmıyan Yirminci Kolordunun, yürüyerek Ankara'ya hareket etmelerini emir buyurunuz.»

Önündeki blok nota işaret etti:

«— Emir vereceğim.. dedi.

«— Sonra, sizinle şahsen muhabere edebilmek üzere hususî bir şifre isterim...»

«— Şimdi!»

Dedi, zile bastı, lâzım gelenlere söyliyerek, bana bunu temin etti. Burada ilâve edeyim; aldatıcı vaatlarla Anadoludan İstanbula çağrıldığım vakit hakikî sebebi bu şifre ile Cevat Paşadan sormuş ve İşgal kuvvetleri kumandanlığı tarafından ısrar edilmekte olduğunu öğrenmiştim. Arkadaşlara veda ederek, ayrıldım.

Başka ziyaretlerde de bulunmak lâzımdı. Harbiye Nazırını, Sadrıâzamı, Dahiliye Nazırını aradım. Hiç biri makamında yoktu. İçtima halinde imişler. En kestirmesi Babıâliye gidip kendilerine haber vermekti. Beni sadaret bekleme salonuna aldılar.

Benim geldiğimi duyan bazı nazırların heyecanlı heyecanlı salona geldiklerini görerek biraz şaşırdım.

Dahiliye Nazırı Mehmet Ali bey beni meraktan kurtardı:

«— Allah Allah, ne küstahlık... İşittiniz mi efendim, Yunanlılar İzmire çıkıyor...»

Bu sözleri Bahriye Nazırı teyit etti:

«— Ya.. dedim, bu da mı oldu?»

«— Evet...

Ben memleketin başına neler geleceğini tahmin etmemiş değildim, fakat kimseye anlatamamıştım. Nazırların telâşı karşısında ağlamak mı, gülmek mi lâzımdı? Kendimi tutuyorum. Fakat

bu olup bitti karşısında ben; «Allah Allah!..» demekten başka bir şey düşünmeyen bu nazırlara ibretle bakıyorum. İtidalden ayrılmamaya pek dikkat ederek:

«— Ne yapmayı tasavvur ediyorsunuz? diye sordum.

«— Protesto edeceğiz..» cevabını verdiler.

«— Bu lâzımdır, doğrudur. Ancak böyle bir protesto ile Yunanlıların İzmirden geri gideceklerine ihtimal veriyor musunuz?»

Yüzüme baktılar:

«— Fakat başka ne yapabiliriz?»

«— Belki de daha kat'î tedbirler düşünülebilir...»

«— Meselâ ne gibi?

O zaman bir ses, eğer yanlış hatrımda kalmamışsa, Mehmet Ali beyin sesi cevap verdi:

«— Öyle hareketlere kalkarsak bize ne yaparlar, bilir misiniz?»

Tabiî: «kalkar, benim yanıma gelirsiniz.» diyemedim. Avni Paşanın elini tuttum:

«— Bizi Anadolu'ya götürecek vapur hazır, değil mi?»

«— Çoktan tertip etmiştim. Bandırma vapuru emrinizdedir.»

«— Doğrudan doğruya vapur kaptanına emir verebilir miyim?..»

«— Hay hay!..» dedi.

Yaverlerime seslendim:

«— Paşa hazretlerinin bir emirleri var, not ediniz.»

Yaverim, kurşun kalemiyle Bandırma vapuru kaptanına bir emir yazdı. İmza edilmek üzere, Avni Paşaya uzattı.

Damat Ferit kabinesini bu perişanlık içinde bırakarak, zatı şahaneyi ziyaret etmek üzere Bab-ıâli'den ayrıldım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE NASIL ANLAŞTIK?

Kâzım Karabekir Paşa anlatıyor:

«İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile Şişli'deki evinde 11 Nisan 1919 günü vedâ ziyareti yaparak görüşmüştüm.

Kendisiyle odada yalnız kalınca, aynen şunları söyledim:

«— Paşam, ben yarın Erzurum'a hareket ediyorum. İstanbul'da ne vaziyette kalırsanız kalınız, bir şey yapmak imkânsızdır. Sükût edersek mahvımız mukadderdir. Behemehal Anadolu'ya ordu başına geliniz. Hem de şarka; milletin kurtuluş anahtarı şarktadır. Orada her şey mmükündür. Ordu da kuvvetlidir, halk da beraber gibidir. Ben kat'î kararımı verdim, plânım basittir. Millî bir hükûmet teşkili ve şark vilâyetlerini istilâya hazırlanan Ermenistan'ı, bize güzel bir sulh rehinesi olarak elde tutmak, sonra hâdisata göre, garba teveccüh etmektr. İstanbul'da ne siz ne de diğer kıymetli arkadaşlar fazla müddet kalmayınız. Başka türlü millî birlik ve millî varlık göstermek imkânı yoktur. Benim ahdim, tek dağ başı mezar oluncaya kadar uğraşmaktır. İstiklâlimizi ve hiç değilse millî namusumuzu kurtaracak bu karardır.»

Mustafa Kemal Paşa şu cevabı verdi:

«— Bu da bir fikirdir. Ahval günden güne size hak verdiriyor. Size muvaffakiyet dilerim.»

Ben, bunun bir fikir değil, kat'î bir karar olduğunu anlattım.

«— Ordu ve halk bu fikir etrafında muhakkak toplanacaktır. Şarkta millî hükûmet esaslarını kurduktan sonra siz, garba teveccüh edersiniz. Şark vazifesini ben deruhte ederim. Eğer gelemiyeceksiniz, hareketimi ona göre tanzim edeyim.» dedim. Biraz düsündü:

«— İyi olayım, size mülâki olmaya çalışırım.» vâdini verdi.

(Kulaklarından ameliyat olmuş, yatıyordu.)

Çanakkale savaşından evvel buluştukları Yemköle istihkâmlarında Mustafa Kemâl ve Rauf Beyler.

PADİŞAHLA SON GÖRÜŞME

Yıldız Sarayının ufak bir salonunda, Vahidettin'le âdeta dizdize denecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var.

Salonun Boğaziçine doğru açılan penceresinden gördüğümüz manza şu: birbirine müvazi hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordolarındaki toplar, sanki Yıldız Sarayına doğrulmuş. Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden, başlarımızı sağa, sola çevirmek kâfi idi.

Vahidettin, hiç unutamıyacağım şu sözlerle konuşmaya başladı::

«— Paşa, Paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin, bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir. (Elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilâve etti:) Tarihe geçmiştir.»

O zaman, bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükûtla dinliyordum:

«— Bunları unutun, dedi, asıl şimdi yapacağınız hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa, devleti kurtarabilirsin!..»

Bu son sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahidettin benimle samimi mi konuşuyor? O Vahidettin ki, ecnebi hükûmetlerin yüzüncü derece âletleri ile temas arayarak devleti ve saltanatını kurtarmağa çalışıyordu. Bütün yaptıklarından pişman mı idi? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahmin ile başka bahislere girişmeği tehlikeli addettim. Kendisine basit cevaplar verdim.

«— Hakkımdaki teveccüh ve itimada arzı teşekkür ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmiyeceğime emniyet buyurunuz.»

Söylerken, kafamdaki muammayı da halletmeğe uğraşıyor-

dum. Çok iyi anladığım, veliahtliğinde, padişahlığında bütün his ve fikirlerini, temayüllerini, sahtekârlıklarını tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asîl bir hareket bekliyebilirdim? Memleketi kurtarmak lâzımdır, istersem bunu yapabilirmişim. Nasıl hemen hüküm veririm: Vahidettin demek istiyordu ki, hiç bir kuvvetimiz yoktur. Tek mesnedimiz İstanbula hâkim olanların siyasetine uymaktır. Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir. Eğer onları memnun edebilirsem, memleketi ve halkı bu siyasetin doğruluğuna inandırabilirsem, ve bu siyasete karşı gelen Türkleri tedip edebilirsem, Vahidettin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım.

«— Merak buyurmayın efendimiz, dedim, noktai nazarı şahanelerini anladım. İradei seniyeniz olursa, hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmıyacağım..

«— Muvaffak ol!.. »

Hitabı şahanesine mazhar olduktan sonra, huzurundan çıktım.

İSMET BEY NE FİKİRDE?

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu yolculuğuna niyetlendiği sırada, İstanbulda bilhassa askerlik meziyetlerini takdir ederek yakınlık duyduğu kimseleri fikir ve maksadına yöneltebilmek ümidiyle temaslar yaparken - o günlerde Harbiye Nezareti müsteşarı olan Albay İsmet Beyle de (İnönü) bir iki defa görüşmüş, ona da niyetini açıklayıp, fikir ve düşüncesini öğrenmek istemişti.

Paşa, İsmet Beyle, son temasını anlatırken, der ki:

«Bir gün İsmet Beyi davet etmiştim. Şişlideki evimde beni yalnız bulan İsmet bey:

— Yine ne var? diye sordu.

Bu suali sorarken gözlerinin içi, malûm olan yüksek zekâsı ile ışıldıyordu:

— Senden ne haber? dedim.

— Tahmin ettiğin gibi...

Dedim ki;

— Şuradan bir Türkiye haritası bul, masaya aç, onun üstünde seninle konuşalım.

Buldu, açtı.

— Ne yapacaksın?

— Meselâ, dedim, hiç bir sıfat ve salâhiyet sahibi olmaksızın Anadoluya geçmek ve oradan kurtuluş çarelerini aramak için en müsait mıntaka ve beni o mıntakaya götürecek en kolay yol neresi ve hangisi olabilir?

— Karar verdin mi? diye sordu.

— Şimdilik bundan bahsetme, bana sırf memleketi, halkı ve orduyu anlamış, vaziyeti yakından görmüş, tehlikenin büyüklüğünde şüphesi kalmamış bir arkadaş gibi cevap ver!

İsmet Bey, haritanın açık bulunduğu masanın kenarındaki sandalyeye ilişti, düşünmeğe başladı.

Bu sırada ben, salonda, ayakta dolaşıyordum.

Nihayet İsmet Bey, ayağa kalktı, gülerek:

— Mıntakalar çok, yollar çok.. dedi.»

İsmet Beyin cevabı işte bundan ibaretti.

Mıntakaların ve yolların çokluğunu görmekle kalmış, fakat bu mıntakaların hiç birinde, o günkü şartlar altında bir şey yapılamıyacağını düşünerek, bu yolların hiç birini çıkar yol bulmamıştı.

İsmet Bey, bu kanaatini, daha açık olarak Kâzım Karabekir Paşaya anlatmıştır. Bunu da bizzat Kâzım Karabekir Paşadan dinliyelim. Paşa der ki:

«İstanbulda ilk görüştüğüm İsmet'ti. 29 Teşrinisanide (kasımda) Zeyrekte misafir olduğum biraderimin evinin bahçesinde Çamlıcalara kadar uzanan geniş manzara içinde, düşmanların yığın yığın tekneleri ile sanki istihza eden muazzam Süleymaniye Camii karşımızda Türklüğün bir vakar heykeli gibi mağrur duruyordu. Pek eski ve pek samimi arkadaşım İsmet çok kötümserdi.

— Gördün mü Kâzım? Her şey mahvoldu. Vaktiyle gördüğün gibi bizi sürüklediler ve bitirdiler. Derdin ki batıracaklar ve hayatımızla biz didişeceğiz. Fakat benim hiç bir ümidim kalmadı. Ben kararımı sana söyliyeyim mi Kâzım? köylü olalım. Askerlikten istifa edelim. Senin kaç liran var? Birleşelim, Kâzım ağa, İsmet ağa olalım, çiftçilikle hayatımızı sürükliyelim.»

«— İsmet, ne söylüyorsun, dedim. Zannediyor musun ki, bizi yaşatacaklar. Ermenilerle Rumlar şarktan, garptan Türkü boğacaklardır. Bırak ki, benim bir tarla alacak param yok. Fakat olsa da, ayaklar altında zelilâne ölmektense, milletimizin bu kadar senelik yediğimiz ekmeğini namuskârane ölmekle ödemek daha çok yakışmaz mı?»

«— Kâzım, ne diyorsun? Sen vaziyeti henüz bilmiyorsun. Ordularımız mahvoldu. Boğazlara İtilâf kuvvetleri hâkim. Bütün

cenup hudutları açık bir halde, asıl felâket bizim içimizden Kâzım! Tasfiye yapacaklar tasfiye... Anlıyor musun? Bugün harpte kazandığın paşalığı alacaklar, bir belki de iki rütbe kaybedeceksin. Artık bize her şey düşman. Ben çok düşündüm. Neyimiz varsa birleştiririz, ne mümkünse alırız. Kâzım ağa, İsmet ağâ.. Ben başka türlüsünü göremiyorum Kâzım. Sen de bir iyi düşün...»

«— İsmet, ben kararımı vermiş bulunuyorum. Bütün bu şeyleri vaktiyle Çanakkaleden içeri sokmamıştık. Şimdi de gözümde bostan korkuluğu gibi duruyorlar. Biz ölümü göze alınca, hepsini yine dışarı atarız. Milletin mahvolduğunu görmek zilletindense, yaşadığını görerek ölmek daha Türkçe olur. Ben dün Boğazdan gelirken ahdimi verdim. Tek bile kalsam veya tek dağ başı dahi kalsa, uğraşmak... Silâhımı, üniformamı kimseye vermiyeceğim. Azim ve tedbir her ümide yol açar. Vaziyeti sen de anlarsın...»

«— Kâzım, millete karşı mümkün olanı yapalım, fakat yapılamıyacaktan fayda yoktur. Vaziyeti sen de anlarsın.

— İsmet, acele etme... Daha görüşürüz. Yalnız hepimizin İstanbulda toplanması feci. Beni getirmemeliydiniz. Yapılacak ilk iş, ordularımızın başına gitmektir. Ne yapıp yap, beni bir kolorduya tayin ettir. Anadoluda olsun... Mümkünse eski kolorduma. Hepimiz buradan uzaklaşalım. Yoksa, günün birinde toptan bir ihanete kurban gidersek, her ümit mahvolur.»

İşte, Ahmet İzzet Paşanın Harbiye Nezareti müsteşarlığı vazifesine getirmiş olduğu İsmetle ilk temasımız böyle oldu.

★

İsmet Bey (İnönü) ki -nihayet Millî Mücadele diye başarılı bir iş yapılamıyacağı inancını muhafaza ettiğini ve böyle bir şeye inananların akıllarına şaştığını ısrarla tekrar ede ede, hemen hemen rızası hilâfına âdeta istemiye istemiye Anadoluya geçmeğe mecbur olduktan kısa bir müddet sonra, bu (Millî Mücadele) nin alemdarları safında çeşitli başarılarile kendini göster-

miştir. Evet, işte o bile, başlangıçta Mustafa Kemal'in yanında yer alıp, onunla işbirliği halinde bulunmağı akıl kârı saymamış ve kurtuluş için yapılacak şeyin sadece protesto mitinğlerinden ibaret olduğunu sanarak ah ve vah edenlerin kalabalığı içinde kalmıştı.

NASIL ANLAŞTIK?

Ali Fuat Paşa anlatıyor:

«Mustafa Kemal Paşa, he şeye rağmen karar vermişti. Şimdi en mühim mesele, onun Anadolu'da bir memuriyete tâyini idi. Ondan sonra Mustafa Kemal Paşa Doğu ve Batı Anadolu'da arkadaşlarının hazırlayacağı teşkilât ve mukavemetin başına geçecekti.

Var kuvvetimizle Anadolu'da çalışmaya devam etmek hususunda Mustafa Kemal Paşa ile bir defa daha anlaşmıştık.

Kumandanı bulunduğum —Konya Ereğlisindeki— Yirminci Kolordu karargâhının Ankara'ya nakli ile, burasının bir mukavemet merkezi yapılmasını da kararlaştırdık.

Mustafa Kemal Paşa'nın Şişlideki evine son gidişimde, Hüseyin Rauf Bey de vardı. Bu temiz kalbli vatansever arkadaşımız zaten her hususta bizimle beraberdi.

Birlikte yediğimiz akşam yemeğinden sonra yine saatlerce konuştuk. Mustafa Kemal Paşa, eğer bir vazife ile kendisini tâyin ettiremezse, Anadolu'da en itimat ettiği bir kumandanın yanına gideceğini ve ilk defa oradan işe başlıyacağını söylüyordu.

«— Paşam, ben ve Kolordum daima emrindeyiz.» dedim. Mavi gözlerinin nasıl bir ışıkla parladığını tarif edemem. Yerinden kalkıp, hararetle elimi sıkarak: «— Beraber çalışacağız Fuat...» dedi.

Rauf Bey bahriye albayı olduğu için, Anadolu'da bir vazifeye tâyini mümkün olamazdı. Yarından tezi yok, istida ile müracaat edip, emekliliğini istiyecekti. Bundan sonra da ya Mustafa Kemal Paşa ile beraber, yahut ondan kısa bir zaman sonra İstanbul'dan ayrılıp Anadolu'ya geçecekti. Hareket tarihleri, hâdiselerin gelişmesini müteakip aralarında kararlaştırılacaktı.

MİTİNGLERLE PROTESTOLAR...

Bu protesto mitingleri, İstanbulda, Mustafa Kemal Paşa henüz Samsun yolunda, Karadenizin azgın dalgaları ortasında bir limon kabuğu gibi çalkalanmakta olan köhne ve küçük (Bandırma) vapurunda bulunduğu sırada - 18 Mayıs günü - başlamıştı. O gün Beyazıt'ta Darülfünun - Üniversite - önünde profesörlerle öğrencilerin de katılmasiyle yapılan ilk mitingte konuşanlar, «Türkiyenin yıllardan beri maruz kaldığı felâketlerle çektiği ıstıraplarını» anlatıp, «İzmirin de bir Türk şehri olduğunu ve bir Türk şehri kalacağını» belirterek, bu feci levhalar karşısında meyus olmaktan ziyade, eğilmez bir azimle, Türklerin merdane hasletlerinden olan **sükûn ve sekinetle** tarihte misli görülmemiş bir hâdise diye kaydedilecek bu büyük haksızlığa katiyen tahammül edilemiyeceğini izah etmişler ve aralarından seçtikleri bir heyete yazdırdıkları protestonameyi İtilâf devletlerinin İstanbuldaki temsilcilerine verdirmişlerdi.

Ertesi, 19 Mayıs, yani Mustafa Kemal Paşanın Samsuna varıp, Anadolu toprağına ayak bastığı gün de, göğüslerinde kara çerçeveli ve (İZMİR BİZİM KALBİMİZDİR) cümlesi yazılı rozetler taşıyan kız erkek Darülfünunlü gençlerin önayak oluşlariyle tertiplenip, bu defa Fatihte yapılan ikinci muazzam mitingde ilk defa bir kadın hatip, Halide Edip hanım, kürsüye çıkarak:

«— Gerçi elimizde silâh yoktur. Fakat burada küçüğünden büyüğüne kadar yüz binlerce vatandaşı bir araya toplayan kuvvetli, sarsılmaz bir Türk ruhu var, hak var, Allah vardır. Bugün burada toplanan şu halk kitlesinin bir tek isteği vardır. O da tabiî haklarının kendilerinden alınmamasıdır.. Büyük ve sevgili hâkanımızın etrafında toplaştık. Millet düşer, fakat hak

ve Allah bâkîdir. Arkadaşlar, şimdi istiyoruz ki, aramızdan küçük bir heyet sevgili padişahımızın huzur-u hümâyunlarına giderek, elimizden alınmak, koparılmak istenilen bir vatan parçası olan İzmirimiz için ağlayarak, azim ve iman ateşleri saçan şu muazzam vatandaş cemaatinin dileklerini arzetsin. Biz, padişahımızdan bize babalık etmesini rica ediyoruz. Bugün için yapacağımız fedakârlıkların belki semeresini göremiyoruz. Lâkin hanımlar, müslümanlar, Türkler yarın var. Tarih var. Çocuklarımız ve Türk milleti var.» diyerek, bütün o kalabalığın duygularına tercüman olmuş ve sonunda seçilen heyet de kaleme aldığı şu kararı, Padişaha sunmuştur:

«Padişahımız;

Şu dakikada huzur-u mahâbetinde arz-ı kemâl-i ubûdiyet eden kulları, bütün İstanbul halkının, taç ve taht-ı hümâyunları etrafında toplanan bütün milletin feryadını atebe-i seniyelerine arz ve iblâğa geliyor. Türk ilinin Adana havalisi Fransızlar; Teke, Menteşe, Aydın kıyılariyle, Konya İtalyanlar ve nihayet bugün İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberini alan halk, en derin kalbî acılarını izhar etmek üzere, pâyitaht-ı seniyelerinin, ceddi emced-i hümâyunları, cennetmekân Fatih Sultan Mehmet Han-ı Sâni hazretleri türbe-i münifesi etrafında ve pişgâh-ı hümâyunlarının mânevî ulviyeti önünde pür teheyyüc bir vaz-ı ihtiram ile toplanarak, şu feryatlarını arza kullarını tevkil eylemişlerdir.

Padişahımız;

Biz milletlerin haklarına, bilhassa Türklerin millî hakları na riayeti vaad eden Vilson prensiplerine külliyen muhalif fecî hâdiseler karşısında bulunduğumuza ve Osmanlı padişahlığının inkisâmına doğru hatveler atılmakta olduğuna kanî bulunuyoruz. Bir devlet-i muazzamanın bu hukukşikenâne tecavüzlerini bütün mevcudiyetimizle red ediyor ve artık Türklerin esaret altında yaşayamıyacağını da Avrupa umumî efkârına kanlarımızla yazılmış protestonâmelerle tebliğe katiyen ahdediyoruz. Biz, İzmir'de kadın erkek birçok vatandaşlarımızın şehit

edilmekte olduklarını öğrendiğimiz için artık hayat bahasına da olsa, millî varlığımızı izhar etmek üzere ferman-ı hümâyunlarını bekliyoruz.

Padişahımız, şimdi milletin karanlık ve siyah semalı hayatında tek bir parlak yıldız var. Bir yıldız ki, yalnız **onun nuru bize gideceğimiz yolu,** hak ve selâmet yolunu aydınlatacak. O yıldız şevketmaâbım, senin yüce **tac ve tahtındır** ve biz onun sönmemesi için nefsimizi fedaya azmettik.

Sevgili ve büyük hakanımız; bizi mukaddes beşiğimizden, aziz yurdumuzdan mahrum etmek isteyenlere ilk ve son defa göstermek istiyoruz ki, kalbimizde bir hayat darbesi mahsus oldukça burada, Türk ilinde yaşayacağız. Biz varız ve burada kalacağız.»

Ayni miting heyeti hazırladığı aşağıki (Reddi ilhak kararnamesi) ni de, Şehiremini (Belediye Reisi) Operatör Cemil Paşa başkanlığındaki bir heyet eliyle İstanbul'daki İtilâf devletleri mümessillerine verdirmiştir:

«İzmir ve civarının Yunan askerleri tarafından işgal edildiğini matbuat vasıtasiyle ve kemal-i teessürle haber aldık. Tarih noktai nazarından Rumluk ve Yunanlılık ile katiyen irtibatı olmadığı gibi, Osmanlı hükûmetinin eline geçtiği beşyüz yıldan fazla bir zamandan beri hakikî bir Türk şehri olan İzmir ve civarının mevcut bütün istatistiklere nazaran bir buçuk milyona yakın Türk ve islâm ahaliye nisbetle ancak iki yüz küsûr bin kadar Rum nüfusu muhtevi olmasına rağmen, Yunan askerleri tarafından işgali hak ve adaletin takrir ve tesbiti uğrunda pek çok kanlar dökmüş ve nice fedakârlıklara katlanmış olan İtilâf devletlerinin yüksek gayeleriyle de gayri kabili telif gördüğümüzden, mezkûr işgali protesto eder ve ilelebed nizaı mucip olacak şu halin tashihine müsareatla millî haklarımızın muhafaza ve siyanet edileceğini ümit ederiz.»

Yine ayni günde — 19 Mayıs 1919 — İstanbul'daki bütün siyasî fırkalarla, bunlara yeniden katılan (Sulh ve Selâmet), (Trabzon Adem-i Merkeziyet), (Millî Ahrar) ve (Trabzon ve İzmir

Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye) cemiyetleri ile Dârülfünûn (Üniversite) murahhaslarının da iştirakiyle büyük bir toplantı yapan (Millî Kongre) de İzmir işgali meselesini müzakere ile, sonunla Birleşik Amerika Cumhurreisi Vilson'a bir telgraf çekmeğe karar vermiştir.

ALİ FETHİ BEY DER Kİ :

«1322 (1906) senesinde Selânik'te, Müşirlik Erkânı-ı Harbiyesinde bir odada çalışan iki genç erkân-ı harb zabiti iken başlamış olan arkadaşlığımız, o tarihtenberi birçok safhalarda ve fikir mücadelelerinde kendisi ile ayni maksat ve emelleri takip etmek ve kalblerimiz ayni duyguları taşımak gibi bir bahtiyarlığa nail olmuştum. Genç erkânıharb zabiti Mustafa Kemal'in gözlerinde parlayan ateşin zekâ ve alnından çıkan azim ve irade şerareleri, o zamandan beri bizi kendisine meclup etmişti. Askerlik hayatında başlayan bu bağlılık siyasî hayatta da devam etmiş ve nihayet meş'um mütareke senelerinde, bütün ümitlerin kaybolduğu umumî kanaati ortasında, asla bu kanaate iştirak etmiyerek serâpa azim ve irade haline gelen O'nun, Tük Milletinin istiklâlini ve saadetini arayıp, behemehal bulmak ve temin etmek için bir dakika durmayan cidallerinde, ibtidadan beri yanında bulunmanın saadeti ile ona olan hayranlığım bütün bütün artmıştı.»

VİLSON'A ÇEKİLEN TELGRAF

Reis Cenabları;

Cihan Harbine iştirakte tereddüt gösteren küçük devetleri itma' için emperyalistlerce başkalarının mallarından vaad edilen şeylerin verilmesine sizce de muvafakat edildiği İzmir hâdise-i elîmesinden sezilmektedir.

Reis cenapları;

Dünyaya sulh ve salâh devri açmak için ilân ettiğiniz düsturların on ikinci maddesinde Türk imparatorluğunun hâlâ Türklerle meskûn olan kısımlarında mutlak ve emniyetli bir istiklâliyet pâyidar olacağını kabul buyurmuştunuz. Bunları tamamlamak için Şubatta ilân ettiğiniz diğer dört maddede ise sulhün daimî olabilmesi için hak ve adalete dayanması lâzım geldiğini, milletlerin bir hâkimiyetten diğer bir hâkimiyete sevk olunamıyacağını, bu harpten doğan arazi meselelerinin istikbalde anlaşmazlıklar ve muharebeler çıkarmıyacak surette alâkadar olan milletler menfaatleri noktai nazarından yoluna konması lâzım geldiğini, unsurların muayyen temayülleri nazarı itibare alınmakla beraber bir unsur içine diğer bir unsur ihtilâfı sokulmamak icap edeceğini beyan eylemiştiniz. Bugün İzmir hakkında ittihaz olunan ve tatbik edilmek istenilen karar ise, bu insanca ve âdil esaslara tamamen aykırıdır.

Evvelâ; İzmir aziz Anadolu'nun yegâne iskelesidir. saniyen; nüfusu 1.600.000 e yakın bir Türk vilâyetinin merkezidir.

Salisen; burada Türkler umumî nüfusun yüzde seksenini teşkil etmektedirler.

Bu açık hakikatlere karşı vaktiyle sadece Yunanistan'ı harbe sokmak için vaad edilmiş bulunmasından dolayı bu şehir na-

sıl olur da, Türklere düşmanlık göstermekten bir an geri kalmayan ve hükmü altındaki müslümanları zulmü altında inleten o küçük devlete terk edilebilir?

Reis cenapları; altı yüz senelik bir saltanata ve 1.500 senelik bir hayata mâlik olan Türk milleti, mevcudiyetleri tarihlere karışmış olan milletlerin, prensipleriniz sayesinde ihya olunduğu bir sırada, imhadan başka bir mâna ifade etmeyen kararlara boyun eğmiyecektir. Biz mevcudiyetimiz için kemâl-i namus ile harbettik ve kanımızın son damlalarını akıtacağımız sırada prensiplerinizin samimiyetine kanî olarak silâhımızı bırakıp mukadderatımızı vicdan ve insafınıza tevdi eyledik. Mütarekenin ilk gününden beri birçok zulümler gördük. Aleyhimizde bin türlü tezvirler ve ifsatlar vuku buldu, sesimiz galiplerin süngüsü altında boğuldu. Hakkımızı müdafaadan mahrum edildik.

Maamafih bütün bu mağduriyetleri, düsturlarınıza dayanılarak alınacak kararların gidereceğine kanî olarak kemâl-i sabır ve sükûn ile neticeyi bekledik.

Fakat İzmir hakkında verilen hüküm, İstanbul için hazırlandığı rivayet olunan karar bütün bu ümitleri altüst etti. Artık mahvımızın lüzumlu görüldüğünü anlıyoruz. Son kararı vermek bize düşüyor. Bu son karar ise, şeref ve namus ile ölmek, ecdadımızın celâdet kaniyle yoğurulmuş bu topraklar üzerindeki hâkimiyeti bizim ve evlâtlarımızın kaniyle müdafaa eyliyerek cihana yeni bir fedakârlık ve kahramanlık misali bırakmaktır.»

Erzurum'a vardıkları gün: (Soldan) İbrahim Süreyya, Erzurum Valisi Münir, Mustafa Kemâl Paşa, Rauf, (arkada) Dr. Refik (Saydam), Hüsrev (Gerede), Kâzım (Dirik) Beyler. (Mustafa Kemâl Paşa Osmanlı ünifor-masını son defa taşımakta idi.)

AYNI (ZAMAN) VE (ŞARTLAR) İÇİNDE BUNLAR VE O...

Ayni günde; «Vahdet-i Milliye - Millî Birlik» heyeti ve Âyan (Senato) Reisi meşhur Ahmet Rıza Bey de gazetecilere verdiği beyanatta: «İzmir'in işgaliyle ortaya çıkan bugünkü vaziyete karşı yapılan millî tezahürlere katılmak için biz de toplandık ve müzakerelerimiz sonunda, bilhassa Amerika'ya: «Yapılan işgalin hak ve adalete ve mütareke şartlarına külliyen mugayir -tamamen aykırı- bulunduğunu ve her halde bu meselenin adalete uygun bir surette halledilmesini isteyen bir protestonâme gönderilmesine karar verdik.» diyordu.

Yine ayni 19 Mayıs 1919 günü İstanbul'daki Fetva Heyeti, Darülhikmetü İslâmiye, Ders Vekâleti, Müderrisler Meclisi, Şeyhler Meclisi, Tetkik-i Mesâhif ve Müellifat Meclisi, Süleymaniye dahil bütün medreseler ve imamlar cemiyeti ve talebe cemiyetleri heyetleriyle nakibül eşrâf ve Reisül ulemâ, huzur-u hümâyûn ders-i şerif mukarrir ve muhatapları ve Ayasofya, Fatih, Süleymaniye, Beyazıt camileri dersiâmları efendilerle daha birçok ulemây-ı kirâm ve bütün tekkeler, zaviyeler şeyhleri efendiler tarafından İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalya devletleri İstanbul mümessillerine, İzmir'in işgali dolayısiyle şu tezahürnâme verilmiştir:

«İzmir şehrinin Yunan askerleri tarafından işgaline Paris Kongresinde karar verilmiş ve bu kararın tatbikine geçilmiş olduğunu büyük bir hayretle öğrendik.

İtilâf devletleri, harbin iptidasından beri adil ve hakkı kendilerine tek rehber edindiklerini ve milletler arasında ebedî bir sulh temini gayesiyle çalışmakta olduklarını her vesile ile, daima ilân ettikleri cihetle, İzmir şehrinin Yunan askerine terk

edilmesi gibi adalet ve insafa sığmayan bir hal karşısında kalacağımız tahayyül kabilinden bile hatıra gelemezdi.

Zira orada, Türklerin öteki milletlere nisbetle ezici bir ekseriyet (çoğunluk) teşkil ettikleri —dünyaca doğruluğu kabul edilmiş— herhangi bir istatistik cetveline göz atmakla anlaşılır.

İzmir'in bizim elimizden alınması, hayatımıza bir kasittir. Hayat hakkımızın nazarı itibâra alınmasını, cihanın mukadderatını tanzim etmek gibi büyük bir mesuliyeti yüklenmiş bulunanların yüksek adalet duygularından bekliyoruz.

Yunanlılar ve onlara teveccüh gösterenler, tarihî bir haktan bahsederlerse, tarihin iki bin sene evvel kapamış olduğu bir medeniyet devresinden kalma bazı harabelerin varlığı, bir memleketi bugünkü meşru sahiplerinden almak için makbul bir sebep sayılamaz.

Osmanlı idaresinin eziyet ve zulmünden nasıl bahsolunabilir ki, onların İzmir'e meşru bir surette sahip oldukları günde, orada buldukları Rumların evlâtları, bugün yine vardırlar ve hattâ sade var değil, artmış, çoğalmış, refah bulmuş olarak vardırlar.

Biz Amerika Cumhurreisi Vilson'un âleme vaadettiği, millî hâkimiyet hakkımızın idamesini istiyoruz.

Medeniyet cihanı karşısında suçlu gibi gösterilen Türk milleti, kendisine isnat edilen töhmetlerden tamamiyle münezzeh olduğunu, resmî teşebbüslerle ve matbuat sahifelerinde tekrar tekrar ispat eyledi. Asla arzu ve tensip etmediği bir harbe girmiş bulunmak, bir milletin, galip tarafından imhasını mı icap ettirir? Böyle bir muazzam hâdisenin tarihte şahidi ve benzeri var mıdır?

Uğradığımız büyük haksızlığa Osmanlılık namına bülentavaz (yüksek sesle) itiraz eder ve böyle zelil bir vaziyete düşüp kalmaktansa, üzerinde Yunanlıların sahip sıfatiyle göründükleri toprakların altında, şan ve şerefle gömülüp kalmayı tercih edeceğimize tam bir itimat ile inanmalarını rica ederiz.»

Tesadüfe bakın ki, yine ayni 19 Mayıs 1919 günü Halife ve

Sultan Vahidüddin, memleketi içine düştüğü misli görülmemiş felâketten kurtarıp, mümkün mertebe selâmete ulaştıracak tedbirleri alması için, mevcutlar arasında en akıllı, becerikli ve tecrübeli bulunması gereken bir devlet adamını iş başına getirmek vazifesi ile karşı karşıya gelince, daha evvelki sadrıâzamlığı zamanında her hareketiyle bir miskinlik, beceriksizlik, kafasızlık, ahmaklık ve tecrübesizlik örneği olduğunu apaçık göstermiş olan damadı, Ferit Paşayı —tekrar— hükûmeti kurmağa memur etmiş ve 19 Mayıs 1919 tarihli Hattı Hümâyûnunda, ona şöyle hitap etmişti:

«... Şu mühim ânda başlarında milletin sînesinden tahassul etmiş altı buçuk asırlık bir hânedanın reisi bulunan ve nefsince her türlü fedakârlığa âmâde olan halifeleri ve padişahları bulunduğu halde, bütün efrad-ı milletin yegâne emeli, devlet ve milletin haklarının tamamen muhafazasından ibaret olduğundan, bu mukaddes, millî emelin tatmini için son derece fedakârane ve azimperverâne mesai sarfetmenizi kat'î surette ihtar ile her hal ve kârda tevfikat-ı ilâhiyeye istinat ve ruhâniyet-i risâletpenâhiden istimdât eylerim.»

İşte, Mustafa Kemal Paşa'nın, karargâhını teşkil eden çeşitli rütbelerdeki on sekiz kişilik maiyeti ile, Anadolu'ya geçip Samsun'a ayak bastığı gün, Osmanlı İmparatorluğunun merkezi olan İstanbul'da durum bu idi: Halifesi, padişahı, sadrıâzamı, nâzırları, âyanı, eşrafı, profesörleri, kalem ve fikir sahipleri, hocaları, şeyhleri, dervişleri, müderrisleri, vaizleri, bir kelime ile millet adına iş görme ve konuşma yetkisini kendilerinde bulan resmî ve gayri resmî, kalbur üstü şahsiyetlerin —bir kaç istisna ile— hemen hepsinin (büyük millî felâket karşısındaki) hal ve tavırları, düşünce ve inançları ile, içleri kan ağlaya ağlaya baş vurulabilecek tedbir ve çare olarak bulabildikleri tek can kurtaran vasıtası, sadece; «Milletin karanlık ve siyah semâlı hayatında biricik parlak ve nurlu yıldız olan padişahın göstereceği yolda giderek, düşmanların insaf ve merhametine sığınmak ve onlardan hak ve adalet prensiplerine riayet beklemek...)

Bütün bir imparatorluğun bin bir tecrübe sahibi ve hiç şüphesiz hepsi de iliklerine kadar vatansever olan erkân ve ricalinin bu düşünce ve kanaatte oluşlarını şimdi, aradan bunca yıllar geçtikten sonra, tenkit etmeden evvel, insaf ile hareketle, yine o (zaman), içinde bulunulan şartlar göz önünde tutulmalıdır. Fakat (ayni zaman) içinde bulunan bir Mustafa Kemal ile üç beş arkadaşının, bu şartlara ve bütün bu (başka türlü olamaz) umumî kanaatine rağmen, kurtuluş yolunu nerede bulduklarını da görmek, işte asıl dâva budur.

★

HÜSREV GEREDE NE DİYOR?

Hüsrev Bey «Gerede» de Mustafa Kemal Paşa karargâhına katılışını şöyle anlatır:

«Mütarekenin o kara günlerinde, Ordu Müfettişliği ile şarka gideceğini duyduğumuz Mustafa Kemal Paşanın beni arattığını haber verdiler. Sokaklarda düşman zabitlerine selâm vermek zilletine tahammülü olmayan, tecavüze, hakarete karşı silâhla mukabeleye karar vermiş bulunan arkadaşlarım gibi ben de, altı aydan beri üniformamı dolaba koymuştum. Mustafa Kemali resmen ziyaret vazifesi ile bu üniformayı, istiklâl ve hürriyet aşkı ile ateşten gömleğim üzerine giydim... Tabanca cebimde, Şişli'deki evine gittim. Bu ufak evin alt katında, sağdaki odada, bürosunda beni kabul eden bu genç, dinç kahramanın, giyinişine çok itina eden zarif bir asker, ipek gibi sarı saçlı, şehlâ, tatlı mavi gözlü, çok sempatik, pek nazik bir centilmen olduğunu gördüm. Konuşmamızdan; seyahatin resmî şeklinin, Samsun ve havalisi ile şark vilâyetlerimizdeki âsayişsizliği düzeltmek üzere muvakkaten gönderildiğini, fakat asıl maksadının, düşman süngüleri altındaki bir yerde millî birlik ve kurtuluş teşkilâtı yapılamıyacağından, bu kutsal gaye ile milletin sinesine çekilmek üzere Anadolu'ya geçeceğini ve beni de erkânı harbiyesine almak isteğinde olduğunu sevinçle öğrendim ve derhal tekliflerini kabul ile maiyetlerine iltihak ettim.»

SAMSUN'A ÇIKAR ÇIKMAZ...

Şimdi, İstanbul'u arkada bırakarak, fakat yine ayni 19 Mayıs 1919 günü, Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal Paşayı takip edelim.

Mustafa Kemal Paşa, o gün Samsun'a karşılaştığı manzarayı anlatırken şöyle der:

«Bu güzel şehirde de yabancı askerler dolaşıyordu. Şehir ahalisinin içerileriyle bağlılığı Merzifon'da bulunan yabancı askerlerle kesilmişti. Karadeniz'e açık olan bu şehir ve onun vatanperver halkı düşman donanmasının tehdidi altında bulunuyordu. Fakat, bunlara rağmen ben, Samsun'u, Samsunluları gördüğüm zaman memleket ve millete ait tasavvurlarımın, kararlarımın her halde kabili istihsal olduğuna bir defa daha kuvvetle kani oldum. Samsunluların hal ve vaziyetlerinde gördüğüm ve gözlerinde okuduğum vatanperverlik, fedakârlık lem'aları, ümit ve tesavvurlarımı müsbet kanaate ulaştırmağa kâfi gelmişti.»

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a varır varmaz azim, îman ve ümitlerle dolu olarak gittiği bu güzel şehirde, başarısının şartı olarak behemehal bulmayı istediği şeyleri mutlaka görmek arzu ve heyecanı ile baktığı için, bu intibaı edindiğini, olayların gelişmesi tarihî bir gerçek olarak, hepimize gösterecektir.

Mustafa Kemal Paşa, zaten daha bu ilk adımlarında, behemehal (olmasını istediği şeyleri) gördüğüne kendisini inandırmasını bilişle, müstesna yaradılışta bir (kurtarıcı) vasfını haiz olduğunu belirtmiştir.

Daha Karadeniz yolculuğu esnasında, hattâ İstanbul'dan ayrılacakları sırada düşman kontrolünün sertliğine mâna veremiyerek, küçümser bir gözle baka baka: «Bu adamlar, bizim

Anadolu'ya her şeyden evvel kafa götürdüğümüzün farkında değiller...» diyen Mustafa Kemal Paşa, işte Anadolu toprağına ayak bastığı andan itibaren, o müstesna yaradılıştaki kafasını işleterek, etrafını inceleye inceleye, zemin ve zamanı, niyet ve maksatlarına uygun bir hale getirmek amaciyle, ilk teşebbüslerine girişirken, Erzurum'da bulunan —İstanbul'da iken de fikir ve kanaatlerini bilerek kendisiyle anlaşmış olduğu— onbeşinci kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşaya şu (zata mahsus) şifreli telgrafı gönderiyor:

«Umumî ahvalimizin almakta olduğu vahim şekilden pek elemli ve müteessirim. Millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdanî vazifeyi, yakından birlikte çalışmakla en iyi yapmak mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an evvel zatıâlinizle buluşmak arzusundayım.

Ancak, Samsun ve havalisinin vaziyeti, âsâyişsizlik yüzünden fena bir âkibete uğramak mahiyetindedir. Bu sebeple burada bir kaç gün kalmak zarureti vardır. Bendenize, şimdiden tenvire medar olacak hususlar varsa, iş'arını rica eder ve gözlerinizden öperim kardeşim.»

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafı alınca, pek mütehassis olmuş ve şöyle demişti:

«Mustafa Kemal Paşa'nın gelmesinden çok sevindim. Bunu bir aydır bekliyordum. Her gün, büyük bir felâkete uğramamız daima memuldü. Halbuki bu felâkete karşı askerce, milletçe göğüs gerecek kumandanlarımız hâlâ, hep İstanbul'dadırlar. Şimdiye kadar memur olarak veya kaçarak gelmiyenlerin bile artık İzmir'in işgaliyle açılan ikinci perde, gözlerini açmalı değil mi idi? Fakat baktım, Mustafa Kemal Paşa ile gelenler arasında ümit ettiğim daha birçok arkadaşlar yoktur. Yalniz Rauf Bey, başka yoldan gelecekmiş. Fırka kumandanı Kemal Bey ise, yine İstanbul'da kalmış, Cevat Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Bey hâlâ İstanbul'dan çıkmak niyetinde değiller.. Kendilerini mukadderata terketmişler... Vaziyet bizi bir Anadolu hükûmeti kurmağa sevkederse, bu hükûmeti kimlerle kuracağız? Benim,

buradaki ordum 17.860 neferden mürekkep muntazam dört fırka (tümen), bir süvari alayı, bir sahra topçu alayı, ağır topçu, Erzurum kalesi ve sair kıt'alarla merbutatı, maddî ve mânevî pek sağlam bir haldedir ve bunları seferber edebilecek vatandaşlar da, silâhlar da depoda hazır... Ben silâh ve cephane namına —bunları almak için gelen İngiliz heyetine de— hiçbir şey vermemişimdir.»

Şimdi Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun'da neler yaptığını, karargâhı kurmay başkanı olarak —kendisiyle birlikte gitmiş olan— Kâzım (Paşa - Dirik) ten dinliyoruz.

«Samsun'a çıkar çıkmaz, büyük kumandan, hükûmet makamını, belediyeyi ziyaret ettiler. Mutasarrıfın —o zamanki idarî teşkilâtta vilâyetlerle kazalar arasında mutasarrıflıklar da vardı— mezun olarak İstanbul'a gitmesi hakkındaki ricalarını kabul ile, eski valilerden itimat ettiği Hâmit Beyin mutasarrıflığa getirilmesini tensip ile, o gelinceye kadar işin vekâletine —beraberlerinde kolordu kumandanlığı için getirdikleri— Rafet Beyi tâyin ettiler.

Karadeniz kıyılarında Pontos Rum Hükûmeti kurarak, Türkleri ezip mahvetmek gayesi güden ve İstanbul'daki Rum Patrikhanesi ile İngilizler tarafından silâhlandırılarak desteklenen, Pontoscu çetelerin yarattığı âsâyişsizliği gidermek maksadiyle kuvvetli plânla gereken tedbirleri alıp, bu hususta vali, kumandan ve mutasarrıflara talimat verdiler. İstanbul'dan Sait Molla imzasiyle bütün Anadolu'ya, valilerle kolordu kumandanlarına ve sair makamlara çekildiği anlaşılan (İngiliz Muhipleri Cemiyeti isminde bir cemiyetin kurularak, Türk milletini İngilizlerin yardımını isteyip, onların himayeleri altına girmeğe dâvet eden) telgrafı ile hedef edindiği, milleti esarete mahkûm etmek gayesinin felâket olacağını ve Türklerin bugünkü fecî durumdan kurtulabilmelerinin tek çaresinin ancak bir arada ve bir elde bulunmaları olacağını izah etmek için gerekenlerle muhabere ettikten sonra aynı zamanda ben de yanlarında olduğum halde telgrafhaneye gittik ve orada İstanbul'la da muhabere et-

tik, bizzat Sadrıâzam Damat Ferit Paşaya, Sait Molla'nın cüret ve hareketini takbih ettiklerini ve bu hususta hükûmetçe de tedbir alınmasını ehemmiyetle istediler.

Devlet ve milletin mahv ve taksim edilmesine doğru alıp yürüyen hareketler karşısında artık sabırları kalmıyarak belirttikleri millî hassasiyeti, nihayet gizliyemez olmuşlardı. Samsun'daki Pontoscu Rum Metropolidi ile İngiliz ve Fransız mümessilleri ve zabitlerinin Mustafa Kemal Paşanın her hareketini adım adım takip ederek, İstanbul'daki âmirlerine ve bu arada Bâbıâli'ye duyurup, kendileri gibi onları da telâşa düşürdükleri şüphesizdi. Fakat büyük kumandan, artık bu gibi şeylere önem vermiyordu.

Nihayet, yine Samsun'da Anadolu'daki kolordu kumandanlariyle muhabereye başlamakla beraber, İzmir, Bursa, Balıkesir ve havalisi ile Trakya hakkında doğru haberler almağa ve hepsini müşterek hız ve güc kaynağı olan millî dâvanın mihrakına toplamak teşebbüsüne geçtiler. Samsun'da, bu işler yapılarak altı gün kalındı ve yedinci günü Havza'ya geçildi. Havza bir alay karargâhı ve tabur merkezi idi ise de, bunların mevcutları yok denecek derecede azalmıştı. Mustafa Kemal Paşa, burada kaldığı günlerde, Anadolu plânının ilk hatlarını tesbit etmiş ve Maraş'tan Samsun'a kadar olan dar mesafe üzerinde işgal kuvvetlerinin Anadolu'yu ikiye ayırması gibi bir hareketi ve bununla birlikte —denizden ve karadan— her yerden gelebilecek işgal kuvvetlerine karşı gerilla harbi denilen büyük plânı hazırlamış ve kıyılarımıza tek düşmanın çıkarılmasını önlemek ile millî dâvaya hazırlanılmasını bütün kumandanlara bildirmişti. İtilâf devletlerinin kararıyle, bizim Harbiye Nezareti Anadolunun her tarafındaki top, tüfek mekanizmalarını toplatıp İstanbul'a aldırmakta idi ki, Mustafa Kemal Paşa bunu da derhal menetti.»

Mustafa Kemal Paşa, bütün bunlarla, daha neler yapmak istediğini, yine Havzadan Erzurum ve Konyadaki Kolordu Kumandanları Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalara yazdığı 28

mayıs 1919 tarihli şifreli mahrem telgrafta, belirtirken evvelâ; düşmanların aldıkları vaziyet karşısında İstanbul hükûmetinin ne kadar âciz kaldığını ve bu sebeple durumun ne kadar vahim olduğunu anlatarak:

«... Milletin esaretten kurtarılması, hâkim ve müstakil olarak topraklarımızda yaşayabilmesi ancak azimli ve namuslu ellerin milleti kısa ve doğru yoldan haklarını ve istiklâlini müdafaaya sevki ile kabil olacaktır. Mülkiye memurlarının itimada şayan olanlarıyle elele vererek istiklâlimizin müdafaası işinde (tabiî gizli olarak) lüzumlu teşkilâta ve dışarıya karşı hissettirilmez bir surette başlanmasını zarurî addediyorum. Bu husus, ihtisas dolayısiyle biz askerlerin uhde-i vatanperveranesine terettüp etmektedir.» dedikten sonra:

«Düşmanların, tıpkı İzmir gibi, Doğu vilâyetlerini de işgal için, Karadeniz kıyılarındaki Rum ahaliyi isyan ettirmek suretiyle harekete geçtikleri takdirde» alınması gereken tedbirleri de şöyle sıralamaktadır:

«... Bu kuvvetlerin içerilere sarkıp memleketimizi bilfiil istilâ eylemelerine karşı elbette halk ve asker tek vücut olarak fiilen, silâhla istiklâlini müdafaaya uğraşacaktır. Bu ihtilâllerle beraber, Şarktan Ermenistan ve Gürcistan cihetlerinden vuku bulabilecak tecavüzlerin dikkat nazarına alınarak başlıca istikametlerin gerilla tarzında müdafaası hususunda şimdiden hazırlanması, sahile yakın olup yabancı kontrolleri dışında kalmış yerlerdeki silâh, cephane ve techizat ve askerî sıhhiye malzemesinin münasip surette sezdirilmeden içerilere nakillerinin temini, hattâ kontrola tâbi olanlarının da kat'î vaziyet halinde kaçırılmasının şimdiden hazırlanması, köylerin, vaziyetine göre halkın kendi kendini müdafaa veyahut civar askerî kıt'aları da takviye etmelerine göre lüzumlu hazırlıklara başlanması ve bunun için silâh, cephane ve iaşe tarzının vaktiyle kararlaştırılması ve kıtaların mevcutlarının arttırılması ve kıtalar elinde bulunan silâhların mümkün mertebe tevhidi, levazım ile iaşe maddeleri gibi şeylerin emniyet altına alınması ve cephanenin ikmal tarzı, yol

boylarındaki mühim büyük inşaatın tahrip edilmemek üzere hazırlanması gibi hususların şimdiden düşünülmesiyle son derece gizli bir surette ikmali lâzımdır. (Konyadaki) Yirminci Kolordunun Garptan şarka, Onikinci Kolordunun Adana havalisinden Şarka gelen istikametleri temin eylemesine ihtiyaç olacağı mütaleasındayım.»

Mustafa Kemal Paşa, bunun ertesi, 30 Mayıs 1919 günü Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşaya yazdığı yine mahrem şifre ile de, şöyle diyordu:

«İtilâf devletleri mevrus ve meşru hakkımız olan toprakları çiğnemeyi hıristiyanlık adına bir hizmet sayıyorlar. Bu cümleden olarak Ermenilere vilâyetlerimizi peşkeş çekmeleri de vardır. Böyle bir vaziyette, İzmirde Yunanlılara yaptıkları gibi, bu cephede de Ermenilere pişdarlık edecekleri pek me'müldür. Ve böyle bir hareketle, zorla yerleşmiş olan mahallî ahali ile göçmenleri bir kere daha yerlerinden oynatmak ve bu suretle akalliyetin (azınlığın) ekseriyete (çoğunluğa) hâkim nazariyesini tatbik etmek kendilerince kabil olabilir. Âdeta muhasara edilmiş bir kaleye benzeyen Bâbıâlide İtilâf mümessillerinin esiri gibi bir vaziyette, millet mukadderatını idareye uğraşan merkezî hükûmetin de, bu gibi hususlarda hiç bir şey diyemiyeceğini ve yapamıyacağını bugünkü misalleriyle takdir edebiliriz.»

MİLLETİNE GÜVENEN ADAM NASIL KONUŞUR?

Burada, Mustafa Kemal Paşanın Havzada misafir edilmiş olduğu otelin sahibi -ve oradaki tanınmış tekke şeyhinin oğlu olan- Ali Baba'dan, yıllarca evvel bizzat dinlemiş olduğumuz bazı kıymetli hatıraları da kaydetmeyi, durumu daha iyi aydınlatması bakımından faydalı buluyoruz.

Havzada, otelinde kaldığı müddetçe, her hizmetine bakarak, Paşanın daima yanında bulunmak mazhariyetine ermiş olan Ali Baba şöyle anlatmıştı:

«— Sonraları Samsun valisi olan Fahri bey, burada kaymakamdı. Bir gün beni çağırdı: «Çok muhterem bir paşa geliyor. Bütün müşterileri çıkartarak, otelini boşalt, temizle... Paşa burada kaldığı müddetçe her hizmetini sen göreceksin, yanından hiç ayrılmıyacaksın.» dedi.

Bizim otel, elli yataklı ve Puntoscu Rumlarla doluydu. Güler yüzle yalvara yalvara, anan yahşi, baban yahşi diye bin dereden sular getirip, çeşitli bahanelerle bu, tepeden tırnağa silâhlı çeteleri otelden attık ki, Paşa da, otomobille - kendi halinde bir yolcu gibi - sessiz, sedasız geldi. Kapıda karşıladık. Kaymakam Fahri bey, bizi tanıttı. Elini göğsüne götürerek: «— Selâmün aleyküm Ali Baba!..» diye güleç bir bakışla iltifat etti.

«— Aleykümüsselâm Paşam, hoş geldiniz.» dedim ama, ne paşasıdır, adı nedir hâlâ bilmiyorum.

Otele girdik, yol gösterdim. Yanında bizim Fahri bey, yaveri Muzaffer bey... Gösterdiğim odada oturdular. Bir şekerli kahve istedi, yaptım.

Biraz sonra Havza eşrafı, önde belediye reisi falan ziyarete geldiler. Yarım saat kadar, kahvler içilerek sohbet edildi. Çıkar-

larken sordum; Kemal Paşa imiş... Ne diye gelmiş? «Müfettiş» miş. Ne müfettişi?.. Canım askeriye müfettişi. Böylece, kim olduğunu öğrendik.

Hemen o günden itibaren, yerleştiği odada masasının üstüne haritaları açtı. Etrafındakilerle, Konya burası, Adana şurası... düşman şurada, falan diye konuşur durur oldu.

Ertesi akşam, toplanmalarını istediği Havza eşrafiyle buluşmak üzere, belediye reisi İbrahim Cebeci'nin evine, yaveri ile beraber giderken, beni de yanına aldı. Bütün eşraf toplanmıştı. Hoş beşten sonrà, Paşa sordu:

«— Eli silâh tutar, kaç kişi verebilirsiniz bana?..

Eşraftan Bayram Con ile belediye reisi:

«— Dört bin kadar silâhlı verebiliriz Paşam, dediler. Ötekiler de bu sözü tasdik edince, Paşa memnun oldu:

«— Teşekkür ederim, fakat yapılacak daha başka işler de var. Evvelâ söyleyin bana, burada ne gibi teşekküller mevcuttur?»

Belediye reisi anlattı: «— İttihat ve Terakki, bilindiği gibi, mefsuh... Artık adından başka bir şey kalmamıştır. Şimdi Trabzonda kurulmuş olan (Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Milliye Cemiyeti) var ki, burada da bazı şeyler yapmak itstiyor.

— Ne gibi şeyler?.. Evrakını getirseniz de bir görsem...

Gittiler, getirdiler.. okudu;

— Mükemmel, dedi.. Yalnız bunun (Vilâyatı Şarkiye) si ile (milliye) sini kaldıralım, sade (Müdafaai Hukuk) olsun, ne dersiniz?..

— Hay hay... dendi.

Paşa, bunun üzerine:

— Bir de, dedi, burada halkı tenvir etmek lâzım. Bunun için bir miting yapalım, ondan evvel camide bir mevlût okutalım.. Vakıa şeker kıtlığı var amma, zarar yok, şeker yerine İzmir üzümü dağıtırız..»

O gece, bu kararlar verildi. Ertesi günü otelin kapısı önün-

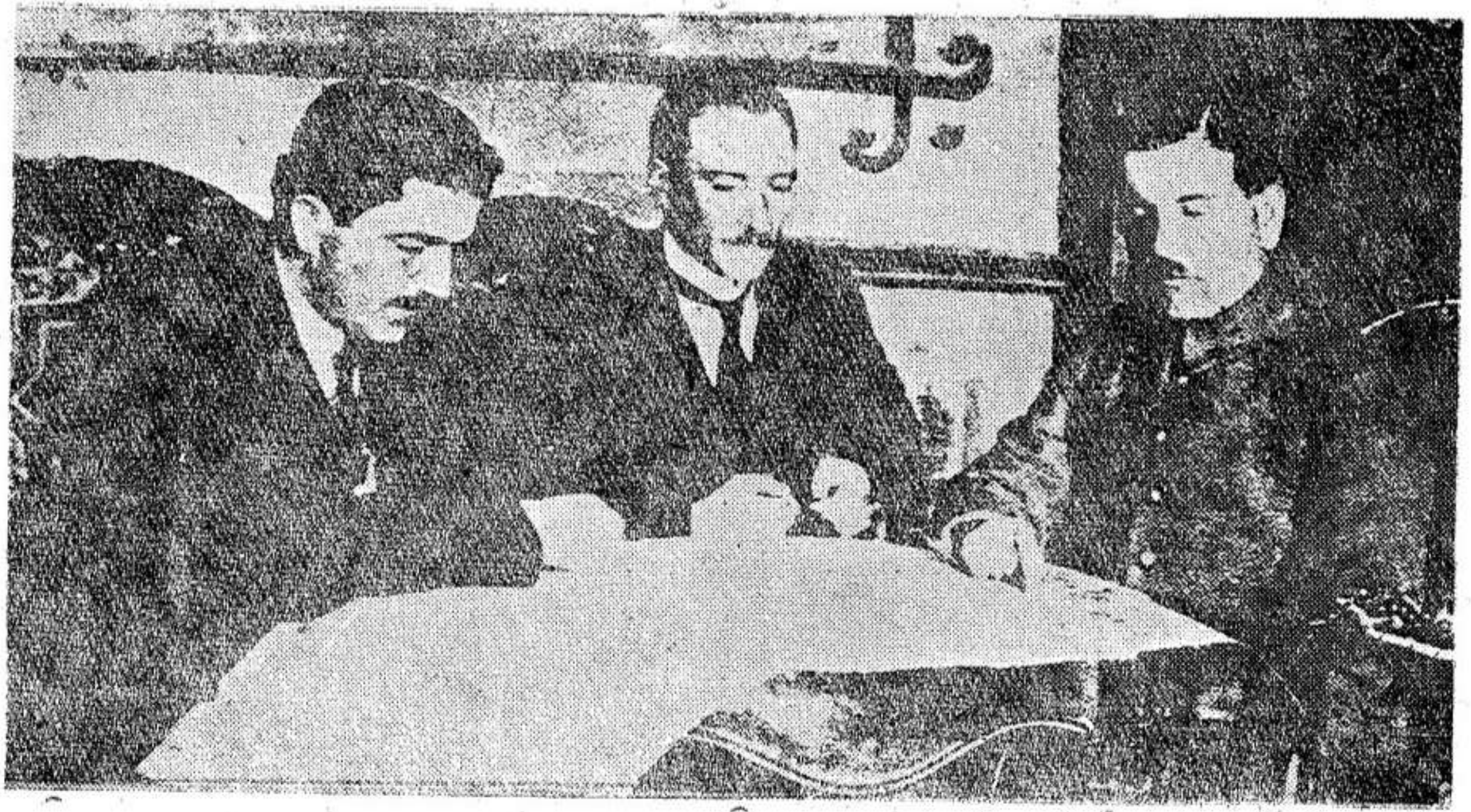

Sivasta, üç arkadaş başbaşa — Ortada Mustafa Kemâl Paşa, (sağında) Ali Fuat Paşa, (solunda) Rauf Bey.

de duruyordum, köylüler bir arabaya yüklemiş oldukları ölüleri götürüyorlardı. Sordum:

«Dün gece çeteler vurdu.» dediler. Hemen Paşaya koştum.

«— Bak Paşa Hazretleri, şu cenazelere bak, her gün işte böyle oluyor. Her gece Türk köylerini basıyorlar.. Hattâ Havzayi bile basacağız diye haber gönderiyorlar... Artık sen bilirsin..»

Arkamı okşıyarak;

«— Ali Baba, Ali Baba.. dedi, sabret, her iş yoluna girecek.. Hepsini imana getireceğiz Allahın izniyle... Merak etme...»

Allah bilir ya, bu söze pek inanmadım:

«— Paşam, dedim, ne ile imana getireceğiz? Her taraf onlarda... Topları, üfekleri, mitralyozları, tayyareleri, paraları var. Her yana bayrak astılar. Bizde ise, kala kala bir meşe sopası kaldı. Geceleri, basacaklar diye anamız uyursa, babamız ayakta... Mahalle mahalle, ev ev bekliyoruz. Ama, işte o kadar....»

— Müsterih ol, diyorum sana Ali Baba... Daha başka bir diyeceğin var mı?

— Var ya.. diye, Kaymakam Fahri beye söylesen de depodaki tüfekler paslanıyor, onları gizlice dağıtıverse... Şu gâvurlara karşı elimizde bulunsun...

Paşa, sözümü kesti:

«— Peki ama, bu tüfekler size dağıtılınca Rumlar, biz de isteriz demezler mi?

— Hayır Paşam, geçti o günler... Türkün aklı çoktan başına geldi. Hiç bir Türk tüfek aldığını kimseye söylemez, emin ol...»

Havzada gerçi Alay kumandanlığı, Tabur kumandanlığı falan vardı ama, bunların atlarına bakacak seyis neferleri bile yoktu. Her şey darma dağın olmuş.. Herkes bezgin, bitkin... Kimi kaçmış, kimi yılmış, usanmış... Ümit yok ki...

Bir gece, işte bu tabur kumandanlarından Saim beyle Kâmil bey otelin kapısına gelmişler, beni çağırttılar;

«— Ali Baba, dediler, sana mahrem bir şey söyliyeceğiz. Bunu, bizim ismimizi vermeden bir yolunu bulup, hemen Paşaya yetiştir. Çok mühimdir. İngilizler Harputtan, Malatyadan, Diyar-

bakırdan toplayıp kırk katıra yüklemiş oldukları tüfek mekanizmalarını Samsun'a götürüyorlar. Şimdi, iki saat ötedeki Çendek karakolunda mola vermiş bulunuyorlar.»

Hemen, merdivenleri çifter çifter atlıyarak, koştum nefes nefese, Paşanın yanına vardım, olanı biteni anlattım.

«— Git bana Bayram Con beyle İbrahim Cebeciyi çağır, dedi..

Yaver Muzaffer beyle gittik. Bu beyleri uyandrdık, Paşanın yanına getirdik. Yarım saat kadar birlikte ne konuştular, bilmem. Yalnız ertesi günü mekanizma yüklü kırk katırın Samsuna değil, bizim buraya Havzaya geldiğini gördük. Yükleri bizimkiler tarafından boşaltılan bu katırlar da iki gün sonra, yine Havzada - âdeta İngilizlerin gözleri önünde - belediyece haraç mezay, satışa çıkarıldı.

Mustafa Kemal Paşanın bu ilk hareketi, halk üzerinde tahmin edilemiyecek bir tesir yaptı. Düşmanın kuvvetinden, zulmünden, dehşetinden gözleri son derece yılmış olanların bile, bir anda yüzleri güldü.

Bu esnada Merzifonda bulunan İngiliz mümessili Solter, Paşayı ziyarete gelmişti. Ersandık köyünde, Puntoscularla çarpışan küçük bir müfrezemizden, bir zabitle üç jandarma erinin şehit olduğunu duyan halk ayaklanarak köyü kuşatmış ve bu arada, bir topla oraya yetişen ellialtıncı alay kumandanı Fehmi Bey de, o köydeki Rumlara: «Bir saate kadar şehitlerimizi bize teslim etmezseniz, köyü topa tutacağım» tehdidinde bulunmuş ve orada atılan tüfeklerden bir Rum papazı da ölmüş... İşte, İngiliz mümessili, Paşayı bu mesele için ziyarete gelmişmiş...

İkisi de odada bir de tercüman, başbaşa, yalnızdılar. Ben kapıda bekliyordum. İngilizin, türkçe bilen tercümanına Paşa bağırıyordu:

«— Orada bir zabitimizle, üç neferimiz şehit olmuştur. Bir kaç gün evvel de kasabadan köyüne dönen bir imamı boğarak Kazan gölüne atmışlar. Çaşamba ve Bafra'da da bir takım denaetler yapılıyor. Siz, bütün bunlara seyircisiniz... Ne yaptınız? Hiç

değil mi? Fakat bir papas öldü diye, buraya kadar geliyorsunuz, bu şayanı hayrettir...»

Yavaş konuştuğu için, İngilizin verdiği cevabı duyamıyordum. Onlar gidince, Paşa beni çağırdı, bir kahve yapmamı isteyerek: «— Jandarma kumandanı Mustafa Efendiye de söyle, buraya gelsin..» dedi.

Gittim; çağırdım. Ona da şu emri verdi:

«— Düşmanlarımız hapishanelerimize girerek, bir takım mahkûmları tahliye ediyorlarmış. Kat'î emir veriyorum. Bu dakikadan itibaren hiç bir düşmanı hapishaneye yaklaştırmıyacaksın!»

Ahhh.. Ağzını sevdiğim Paşa, o anda koşup da boynuna, ellerine sarılmaktan kendimi nasıl tuttuğumu Allah bilir.

Biraz sonra, ikinci kahvesini götürdüğüm zaman, kendisini neşeli görünce, artık dayanamadım:

«— Paşam, dedim, bu gâvurları imana getireceğine inandım gayri...

«— Neden? Diye yüzüme baktı.

«— Baksana, dedim, düşmanlarımıza nasıl çıkıştın?.. Demin Jandarma kumandanına da, sanki ordukların varmış gibi, nasıl emirler verdin? Biz, yenildiğimiz gündenberi, böyle şeyler görmedik, böyle sözler işitmedik.»

Kahvesinden bir yudum aldı, o ışıl ışıl mavi gözlerini gözlerime dikerek:

«— Ali Baba, dedi, milletine güvenen adam, başka türlü konuşamaz.»

★

ONUN VERDİĞİ İŞARETLE, HEP SABAHLADIK!

Şimdi de, Mustafa Kemal Paşanın Anadoluda ilk tertiplediği mitingin seçilen hatibi olan Girem köyü imamı Merzifonlu Hacı Bayram oğlu Sıtkı Hocayı dinliyelim:

— «Efendim, köye gelmişler. Havza belediye reisinin beni istediğini söylemişler. Ehemmiyet vermedim. Hemen hemen her gece beraberiz. Fakat iki gün sonra: «Seni isteyişimizin sebebi vardı. Mustafa Kemal Paşa mevlüt okutturulmasını, ondan sonra da aklı başında bir hocanın hitabede bulunmasını istiyordu. İşte, seni bu sebeple arattık, dediler ve bu dâvete icabet etmeyişimin korktuğuma hamledildiğini söylediler.

Neden korkacağım?.. Bu söz pek ağrıma gitti, mademki böyle diyorlar, ilân ediniz, tellâl çıksın, bütün köylüler gelsinler, Cuma günü Havzanın Yörgüçpaşa Camiinde mevlüt okunsun, ondan sonra ben, barbar bağıracağım, dedim ve o gün, bu şekilde Cuma namazı kılındı. Belediye ile hükûmet arasındaki yolda, her tarafa sancaklar çekilmiş... Camiden çıkan halk akın akın giderek, meydanda toplandı. Paşa hazretleri de orada pencerede...

Ben de, cemaatle geldim. Binlerce köylü vardı. Rumları da, despotları, papasları vesaireleriyle davet etmişlerdi. O vakit Rum çoğudu burada, efendim...

Yüksek bir yere çıkardılar beni... Hitabeye başladım. Karşıda bir muallimin kara tahtaya yazmış olduğu: «İzmir bizimdir.» ibaresini göstererek, İzmirden geçemiyeceğimizi, o mübarek vatan parçasının kurtarılması neye mütevakkıf ise yapacağımızı söyledim ve Rumlara döndüm:

«Siz de, vatan namına bizimle beraber hazır mısınız?» dedim. Onlar da hattâ despotlar ve papazlar da hep birlikte:

«Feda olsun canımız, biz de beraberiz..» diye bağırdılar. Elbette korkudan öyle dediler ya, zarar yok, dedirttik ya... Ama, bize böyle konuşmak kuvve ve cesaretini veren kimdi? İşte, o penceredeki büyük serdar... (O) nun bir hareketi, bizi böyle, bir anda pervasızca şahlanmış, kükremiş arslanlara çevirmişti...

Bendenizin, silâh üzerine malumatım yoktur. Silâhı, silâh eden meğer mekanizması imiş.. Mekanizmasız, odun olurmuş silâh... Bunu bilmezdim. İngilizler, Anadolu içlerinden getirdikleri silâh mekanizmalarımızı İstanbula geçiriyorlardı.

Mustafa Kemal Paşanın, Havzada bulunduğu sırada bu mekanizmaları İngilizlerin elinden kurtarması, pek keyfimize gitmişti, hepimize kuvvet ve ümit vermişti. Ve o günden itibaren bir hırs geldi bendenize de, cümleye de... «Ulan bu mekanizma elden giderse, halimiz ne olur?» derdik. Hele softalık var ya, bulgur dumanı var başımızda ya, hani.. Odunla kovalayacaktık Yunanı... Hoş, sonunda da, aşağı yukarı öyle oldu ya...

Uzatmıyayım efendim, işte o miting gününden sonra artık köylüye, kentiliye durmadan: «zopalarınızı hazır edin, başka çare yok.. Bu işten dönüş yok!» dedik durduk. O zamanlar, belki bilirsiniz ilmiye namına söylenmeyen sözün pek kıymeti yoktu. Kâtip, memur bir şey söylerse, «Hoca da böyle mi diyor?» derlerdi.

İşte böyle efendim, Mustafa Kemal Paşanin o mekanizmaları kurtarıp: «Haydin bakalım, iş başa düştü, siz de arkamdan gelin..» deyişi üzerine, biz de zopalara dayandık. Evvelâ köy teşkilâtına başladık. Köy bekçileri teşkilâtı yaptık. Bunlara (Serden geçtiler) dedik. Ve: «Vurun deyyuslara, korkmayın gayri, mesuliyet bize aittir..» dedik.

Ama, tekrar edeyim efendim, bize bunları yaptıran, bunları dedirten hep o, hâlâ hayalini pencerede görür gibi olduğum, O'nun verdiği yürek, onun bir işareti idi..»

★

O BURALARDAN GİTTİKTEN SONRA...

Mustafa Kemal Paşanın, yine Havzada bulunduğu günlerde - durumu inceleyip, gereken tedbirleri almak direktifi ile - İngiliz subaylarının kumandasında binbeş yüz mevcutlu bir Hintliler taburunun bulunduğu Merzifon'a gönderdiği, karargâhının sihhiye reisi Doktor İbrahim Tali' Beyin, oradaki faaliyetini, bizzat yardımcısı olarak yakından gören Merzifonlu Rıza bey de (Suriyeli) şöyle anlatmıştır:

«— İbrahim Tali' Bey Merzifon'a geldi. Kaymakam vekili Merzifonlu Ahmet beyle görüştü. Gece de -eski askerlik hukukumuza binaen - bizim eve, yemeğe geldi. Gece yarısına kadar kaldı. O zaman bizim bütün kurtulma ümitlerimiz İstanbula bağlı iken, İbrahim Tali' Bey daha ilk söz olarak:

«— Rıza, dedi, artık padişahtan hiç bir hayır, hiç bir ümit yok. İş bize kaldı. Çalışacağız, ne kadar silâhımız var?»

Cevap verdim: «— Onsekizinci piyade alayı kumandanı binbaşı Ahmet Süreyya Beyin teşviki ve yardımı ile bir müddet evvel, İngilizlerin muhafazası altındaki kışlamızdan bin müşkilâtla altı yüz kadar silâhla bir mitralyözü kaçırarak, Hacı Raif efendinin sinavatına (buğday anbarına) gizlemiştik. O geceden sonra, İngilizler şüphelendiklerinden bir daha kaçırma teşebbüsüne girişemedik...

Kaymakam vekili de bu sözümü doğruladı.

İbrahim Tali' Bey: «— Burası için, bu kadar silâh az değildir.» deyince, ben cevap verdim:

«— Fakat İngilizler hâlâ burada... Bizim hükûmette ise ruh yok. Hükûmetimiz, İngilizler ne derler, ne isterlerse onu yapıyor. Nitekim birkaç fedakâr arkadaşımız da hapishaneye atıl-

mıştır. İşe yarayabilecek bir çokları da köylerde gizlenmiş, Merzifona gelemiyorlar. Çünkü Rumlar bir taraftan, Ermeniler öte yandan İngilizleri mütemadiyen aleyhimize tahrik ediyorlar. İngilizler de onlara uyarak, bir çoklarını hükûmetimize yakalatmağa çalışıyorlar. Bu vaziyette biz ne yapabiliriz? Nasıl çalışabiliriz? Hükûmet bir yol göstereceğine, zorluklar çıkarıyor,» dedim.

İbrahim Tali' Bey: «— Artık bunların ehemmiyeti yok. İn-

Anadolu'ya geçenlerin arkada bıraktıkları devlet ricali — Önde yanyana Talât Paşa ile ondan sonra Sadrâzam olan Ahmet İzzet Paşa.

gilizler burada ancak bir iki hafta ya kalır, ya kalamazlar, defolup gideceklerdir. Bundan emin olun, çünkü Mustafa Kemal Paşa geldi. Siz tanır mısınız, Mustafa Kemal Paşayı?..

— Hayır... dedim.

— Öyle ise, şukadar söyleyim, göreceksiniz nasıl kumandandır. Ben, onun ayağının tırnağı kadar olsam...»

Bu söze, hep hayret ettik. Fakat çok geçmeden, gördük ki, meğer doğru imiş... Mustafa Kemal Paşa daha Havzada bulunurken, yaptığı işlerle kendini gösterdi. Ve Havzadan Amasyaya geçtikten sonra, vaziyet hakikaten değişti. Teşkilâta başladık. Çalışmalarımızın istikametini gösterdi. Bize, yeni bir ruh aşıladı ve ilk iş olarak, teşekkül eden Kuvayı Milliye heyeti, derhal ve tam bir azim ve imanla, geceli gündüzlü faaliyete geçti.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SEÇTİĞİ ÇALIŞMA ARKADAŞLARI :

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yapmayı tasarladığı büyük işlerde kendisine yardımcı olarak yanında bulunduracağı —karargâh erkânını— seçerken de, teker teker aydınlatıp ikaz etmeyi unutmuyor. Nitekim 1 Mayıs 1919 sabahı telefon ettikten sonra, Pangaltı'daki evine giden Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Beye (Paşa - Dirik) diyor ki:

«— Memleketin elemli vaziyeti malûmdur. Ben Anadolu'ya, Ordu Müfettişi olarak çıkıyorum. Seni Erkânıharb Reisi almak isterim, gelir misin?»

«— Büyük iftihardır, minnetle gelirim.»

«— Fakat, bu işin ağırlığı çok büyüktür. Yarın hâdiseler karşısında Bâbıâli, Halife ve Padişah ile, hattâ İtilâf devletleriyle karşı karşıya husumete düşeceğiz, hâdiseler bizim üstümüze yüklenecektir. Bütün bunları düşünerek mi söylüyorsunuz?»

«— Evet, büyük kumnadanım. Bütün bunları düşünerek ve inanarak söylüyorum. Çünkü Türk'ün başka bir ümidi kalmamıştır.»

«— O halde tamamdır. Yarın saat onda Erkânı Harbiye-i Umumiye'de buluşalım.»

Ertesi günü buluşuyorlar ve Erkânı Harbiye-i Umumiye'de gereken resmî muamelcleri yaptırıyorlar.

İSTANBUL KENDİNİ BİR TÜRLÜ BULAMIYOR

Yine İstanbul'a dönelim; burası yine Padişahı ve bütün iş başındaki ricâli, bütün tecrübeli eşraf ve âyanı, ilim ve fikir adamları ve gazeteleriyle kurtuluş çaresi olarak yapılıp durulmakta devam edilen cidden muazzam protesto mitinglerine ilâveten —belki başka bir çare de bulunabilir ümidi ve bizzat Padişahın iradesiyle— bir de (Saltanat Şûrâsı) kuruluşuna şahit oldu.

26 Mayıs 1919 günü sarayda, vükelâ heyeti, eski devlet ricâli, elçiler, âyan âzaları ve kumandanlarla, ilmiye ve mülkiye ve Darülfünûn (Üniversite) ve matbuat mensupları ile partilerden seçilmiş heyetlerin iştirakiyle toplanan bu Saltanat Şûrâsında da, yine bazılarının vatanseverlik duygulariyle pek güzel hitabelerde bulunup, fikirler belirtişlerine rağmen, esaslı hiçbir karara varılamamış, fakat bu arada, o günün en kuvvetli partisi olduğunu iddia ile bir müddet hükûmeti de desteklemiş, Padişaha yakınlığı da malûm olan (Hürriyet ve İtilâf) fırkası lideri Sadık Bey, milletin de duygularına tercüman olduğunu ileri sürüp, Padişaha da böyle bir meclisi topladığından dolayı arz-ı şükran etmeyi vatanî bir borç bildiğini söyleyerek, «Şu anda yapılacak iş nedir?» diye, bulduğu kurtuluş çaresini, şöyle anlatmıştı:

«— Artık tehlike gözümüze batacak bir mesafeye yaklaşmıştır. Memleketimizin mukadderatı ve mazallah taksime uğraması bahis mevzuu oluyor. Yapılan ve yapılması ihtimali olan işgallere mukavemet edelim mi? Buna takatımız var mı?

Gerçi Türkler ve Müslümanlar, arta kalan evlâtlarının hayatını da din ve devletleri yolunda feda etmekten katiyen çekinmezler. Önderlerinin bir işareti, bunun için kâfidir ve bu işareti, bugün her tarafta sabırsızlıkla ve heyecanla bekliyorlar. Türkler, her türlü yüksek vasıfları haiz bir millettir. Zaten biz müslümanlarda itaat müteselsildir. Millet hükûmetine ve hükûmet

halifesine bağlı ve muti'dir, şu halde tek vücut halindedir. Bundan ayrılmamak azminde sebat etmeliyiz.

Lâkin, din ve devlete bu derece sadık ve fedakâr olan mâsum ahalinin, daha ziyade kanını döktürmek ve kadınları çocuklariyle geride kalanlarını ayaklar altında çiğnetmek bilmem reva mıdır? Asya'nın muhtelif beldelerinde yaşayan milyonlarca müslümanlar dahi, haber aldığımıza göre bizim için rahat ve huzurlarını tehlikeye koymak derecelerinde fedakârlığa kalkışmışlardır. Yabancı gazeteler, her tarafta ayaklanmaların genişlemekte olduğunu yazıyorlar. Her zaman, dışarıdaki dindaşlarımız bizi ve hilâfet makamını düşünmekten bir an geri kalmıyorlar ve her fedakârlığı yapıyorlar. Acaba bizim de, hem kendimizi ve hem de daşırada bizim için nüfusunun çokluğu ile bir servet, bir kuvvet teşkil eden müslüman hayatının mahfuz kalmasını düşünmek bir vazife değil midir? İslâm efkârının umumî galeyanı karşısında, itilâf devletlerinin medenî ve insanî vazifeyi daha ziyade ihmal etmiyeceği ümidini izhar ile beraber, kendi vazifemize gelince, bugünkü vaziyetin vahamet ve nezaketi içinde yeni bir harcü-merc hayatı hazırlayacak olan maddî hareketlerden çekinerek, mekânet ve fetanet dairesinde hakkımızı istemek ve yeryüzünde bir müsâlemet unsuru olmağa çalışmak, zavallı milletimizden başka Hindistandaki dindaşlarımızın da menfaati namına, Osmanlı devletinin eski ve tarihî hayırhâhı bulunan muazzam bir devletin —yâni İngiltere'nin— millî ve siyasî mevcudiyetimizi muhafaza etmek suretiyle müzaheret ve muhâdenetini temine çalışmak muvafık olacağı mütalâasındayım.»

Memleketin her tarafında dört yüze yakın şubeleri bulunduğunu iddia ettiği (Hürriyet ve İtilâf) fırkası adına konuşan, Sultan Vahidüddin'le de ayni fikir ve kanaatte olduğu gibi yakınlığı da, artık herkesçe bilinen —günün koca lideri— Sadık Bey de işte böyle, sözü döndürüp dolaştırarak, tek kurtuluş yolunun İngiltere devletinin merhamet ve insafına sığınmakta ve hattâ onun himayesine girmekte olduğunu söylüyordu.

Bu fikir ve kanaatte olan yalnız Padişah ve Sadrıâzamı Damad Ferit Paşa ile Sadık Bey de değildi.

Bir devletin himayesi altına girmek düşüncesi, o günlerde birçok gazeteler de dahil, İstanbul'da hemen hemen bütün aydınlarca da kabul edilmiş gibi idi. Yalnız, İngiltere mi, yoksa Amerika mı olsun noktasında henüz fikirlerde ayrılık görülüyordu.

YABANCI BİR DEVLETİN HİMAYESİ İSTENİYOR

Meselâ, yine o günkü İstanbul'un, belli başlı gazetelerinden (İkdam) ın başmakalesindeki şu satırlara bakın:

«... Gelen mühim haberler, Türkiye'nin ve Türklüğün taksimi ile cezalandırılması mânasında olduğu için tabiî iz'an ve vicdan erbabını büyük bir endişeye ve heyecana düşürmektedir. Muazzam itilâf devletlerince lüzumlu görülüp istenen bu vekâleti, bunlardan yalnız bir devlete vermek ve bunun memleketi idare hususunda bizim yol göstericimiz ve muallimimiz sıfatında bulunmasını kabul etmek, bugün bizim düştüğümüz vaziyete göre, bizim de menfaatimize ve hayrımıza uygun olacağını birçok aklı başında ve idrâk sahibi siyasî mahfillerle bir kısım matbuatımız da tamamen teslim ve itiraf etmektedir. Bu tarz ve sureti tensip ve iltizâm edenler, bu suretle Türkiye'nin ırkî, coğrafî, iktisadî birliğinin muhafaza edileceğini ileri sürmektedirler. Bir devletin vekâleti (yâni himayesi) veya muallim ve mürşitliği bu vecihle tervic ve kabul edildikten sonra o devletin, hangi devlet olacağı meselesi gelir ki, bunun da Türkiye'nin var olması ve ilerlemesi ile alâkadar ve bütün İslâm âleminde menfaattar bir devlet olmasında —vekâlet fikrini iltizâm edenler— müttefik bulunuyorlar. İşte bundan sonra tertiplenecek mitinglerde, tertip heyetlerinin bu meseleye temas edip, halkı bu mesele hakkında ikaz ile aydınlatmaları ve bu meseleyi bir (millî iyman) haline koyup verecekleri kararlara İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini ve Türkiye'nin taksimi ile ceza-

landırılması tasavvurlarını şiddetle protesto etmekle beraber, Türkiye'nin ve Türklüğün birliğini muhafaza ve temin etmek üzere yalnız bir devlet-i muazzamanın muallim ve mürşitliğini ve Türkiye devletinin bu suretle bâki kalmasını talep ve iddia etmelidirler.»

KADERE BOYUN EĞMEK GEREKTİR...

İstanbul gazeteleri içinde, muhafazakârlığı kadar son derece vatanseverliği ve milliyetperverliği ile de haklı bir şöhret kazanmış olan Ebüzziyazâde Velit Bey de (Tasvir-i Efkâr) ındaki makalesinde, bakınız, o günlerin, o bunaltıcı havası içinde, ne kadar ümitsizliğe düştüğünü belirterek, diyordu ki:

«Mukadderatımız hakkında son zamanlarda Avrupa matbuatında görülen neşriyat, muhtelif kaynaklardan alınan malûmat ve bahusus İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline müsaade etmek gibi muameleler ispat ediyor ki, bu koca devletin siyasî istiklâli büyük muhâtaralar geçiriyor. Harbden zaten mağlûp olarak çıktıktan sonra, pek çok zayiata uğrayacağımızı biliyorduk. Fakat harb esnasında kötü idare yüzünden memleketimizde vuku bulan bütün fenalıklara rağmen, hudutlarımız boylarında pek bahadırâne çalışarak millî namus ve askerî şerefimizi muhafaza ettiğimiz cihetle, her halde sulh meselesinde, evvelki düşmanlarımızın hakkımızda büsbütün insafsızca davranmıyacakları hususundaki bekleyişin boşa çıkmak üzere olduğunu görüyoruz. Avrupalılar, her halde devlet hayatımıza tahakküm etmek istiyorlar. Bu tahakküm isteklerinin ne ölçüde olduğunu tabiî bilmiyoruz. Elimizde ne kadar yer bırakacaklar, ecdattan miras kalmış olan şu koca mülk ve saltanattan ne kadar yerini haksız yere taksim ederek, ne kadar yerini bize terk edecekler, elimizde kalacak vatan kısımlarında da tamamiyle müstakil ve mukadderatımıza sahip olacak mıyız? Bu suallerin hiç birine şimdiden cevap vermek kabil değildir. Ancak hal sureti ne olursa olsun, her halde iyi bir netice elde edemiyeceğimiz ve dev-

let hayatımızın büyük rahnelere uğrayacağı muhakkak sayılabilir. Bu keyfiyet bu suretle tahakkuk ettikten sonra, bizler için düşünülecek birinci iş; yeni vaziyette kendimizi nasıl kurtaracağımız, millî mevcudiyetimizi nasıl koruyacağımızdır. Şimdiye kadar, iyi kötü müstakil bir mülke, hâkimiyetine tamamen sahip bir devlete mâlik idik ve bütün millet maddî ve mânevî her türlü işlerini devlete bırakarak, kendi hayatî ve ferdî meseleleriyle meşgul olmakta idi. Zaten başımıza gelen felâketlerin en büyük sebebi de bu değil midir? Fertlerin memleket mukadderatına bigâne kalarak, bütün işleri iktidara çıkarılmış beş on kişinin eline terk etmesi bunca musibetlere uğramamızı intaç etmemiş midir?

Sulh konferansının vereceği kararla devletimizin alacağı yeni şekilde ise, devletin memleket ve millet üzerinde hâkimiyeti hakkı, zannedildiği gibi tahditlere uğratılacak olursa, millet efradı şimdiye kadar en büyük dayanağı olan kuvvetten mahrum olacak demektir. Şu halde bundan sonra, içtimaî, ferdî, hayatî işlerimizde artık devlete dayanamıyacağız, iyi ve kötü her şeyi o makamdan bekliyemiyeceğiz. Çünkü, o makamın artık tamamiyle müstakil ve hür olarak millet işleriyle uğraşmasına müsaade edilmiyecektir. Demek ki, bundan sonra iş başa düşecek, bugüne kadar kendini kayıtsız, şartsız devletin vesâyetine terk etmiş olan bu millet, kendi işleriyle kendi uğraşmak, siyasî, idarî ve içtimaî menfaatlerini bizzat müdafaa etmek ve kendisini korumak mecburiyetinde bulunacaktır.»

Demek ki, kurtulmak için yaplacak şey; «artık yabancı tahakkümü altında kalmağa mahkûm olan hükûmetten —tabiî azınlıklar gibi— bir şey beklemiyerek, milletin siyasî, içtimaî ve iktisadî menfaatlerini bizzat kendisinin müdafaa etmesi» nden ibarettir. Amma, bu nasıl olabilir? O cihet bir türlü izah edilemiyor.

Bu sırada, her tarafta protesto mitingleri devam ediyor. İstanbul'da da, öyle...

30 Mayıs 1919 günü, Sultanahmed meydanında on binler-

ce kişinin heyecanlı tezahürleri ile, yine cidden pek muazzam bir miting daha yapıldı. Bu mitingde konuşan hatiplerden bir çoğu gibi, Halide Edib hanım da: «— Ey Türk ve Müslümanlar» hitabiyle; «Bugün gözlerimizin önünde ilerisini görmeğe mâni olan bir karanlık var. Bu karanlık, belki aylar, belki de yıllarca devam edebilir. Fakat Türk ve Müslüman dünyası elbette bir sabaha kavuşacaktır. Ufkumuzda güneş doğacak ve ortalığı aydınlatacaktır. Türk istiklâli ve zafer güneşi, şimdi sapsarı olan benizlerimize taze bir pembelik, ümit ve saadet getirecektir. Gözlerimizi, bu güneşi görmeğe alıştırmalıyız. Fatih'lerin, Yavuz'ların, Kanunî'lerin ülkesi istiklâlsiz kalamaz. Mithat Paşa'ların, Namık Kemal'lerin, Tevfik Fikret'lerin vatanı asla hürriyetten mahrum edilemez. Birbirimize ellerimizi uzatalım, tek bir hedefe, yalnız Türk istiklâl ve hürriyeti gayesine doğru yürüyelim.» derken, o günlerin en büyük hatibi Hamdullah Suphi (Tanrıöver) de o kendine has heyecanlı ve yürekten gelen sesiyle:

«— Bizim için en büyük düşman ne Rusya'dır, ne Bulgaristandır, yalnız ve ancak Yunanistandır. Aydında kâhir bir ekseriyeti teşkil eden Türk unsuru, Avrupa devletlerine diyor ki; en fena idare Yunan idaresidir, rica ediyoruz, bağırıyoruz, Avrupa'nın fazıl kavimlerine hitabımızı tevcih ediyoruz, Tesalya ve Makedonya ovalarını dolduran binlerce Müslüman köylerinden bir eser kalmış mıdır? İsteniliyor mu ki, İzmir'de de bir ikinci Makedonya mezâlimi icra edilsin ve İzmir bir harabezâra dönsün?

Biz, her türlü felâketlere razı olarak, sokaklarımızda Türk polisi görmek istiyoruz. Biz sefil oluruz, fakat başımızda Türk hükûmeti görmek isteriz.

Ey millettaşlarım; sizin bütün dualarınız, benim sesimde toplansın, yangınlar, kitaller Anadolu'da bir defa daha başlamasın...» diye feryat ediyordu.

Hamdullah Suphi Bey tekrar tekrar kürsüye çıkmak lüzumunu duyarak, herkese gözyaşları döktürdükten sonra, —tıpkı daha evvelkilerde olduğu gibi— miting heyetinin İtilâf devlet-

leri mümessilleriyle sair gereken makamlara verilmek üzere kaleme aldığı aşağıdaki protestonâmeyi de halka okumuştu:

1 — Türkler, Vilson prensiplerinden kendilerine ait olan on ikinci maddenin tamamen tatbikini isterler.

2 — Pek çok esir milletlere yeniden istiklâl verilirken altı yüz elli seneden beri Anadolu'da saltanat ve istiklâline mâlik olan bir milletin esarete duçar olması ve edilmesi adalete muvafık olamaz.

Kemali azm ile hakkımzı istemekte son dereceye kadar ısrar edeceğiz. Bir Türk çoğunluğunu haiz olan memleketlerin birliğine karş vâki olan tecavüzü medeniyet âlemi huzurunda protesto ediyoruz.»

İLK TEPKİNİN NETİCESİ

Lâkin bu miting, bu kadarla kalmamıştı. Her halde günlerden beri sürenlerin, göz yaşları döktüre döktüre kabarttığı, yeis dolu yüreklerdeki son tepkisiyle, bir takım vatandaşlar, bu mitingten dönüşte, artık bu protestolarla yetinmekten bir netice alınamıyacağını ve mutlaka harekete geçerek bir şeyler yapmak gerektiğini düşüne düşüne, Sultanahmed meydanına yakın bir yerde bulunan «Sulhu Selâmet» fırkası merkezine gidip, toplanarak; «Anadolu'da belirdiği görülen millî harekete ne suretle yardım edilebileceğini» müzakereye koyulmuşlardı. Ebüzziyazâde Velid, İkdam gazetesi sahibi Ahmet Cevdet, sonraları Trabzon mebusu olan Bahriyeli Ali Şükrü, Rizeli binbaş Osman Beylerle, Kalkavanzâde İbrahim Kaptanın da katıldığı bu toplantıda, uzun müzakerelerden sonra Anadolu'daki millî harekâta, İstanbul'dan subay ile silâh ve sair askerî malzeme kaçırılıp gönderilmesine başlanması kararlaştırılmış ve Kırım vapuru sahip ve süvarisi olan İbrahim Kaptan da, bu sevkiyatı gemisiyle parasız yapmağı taahhüt etmiş ve ayni zamanda, toplantıda bulunanlardan Ali Şükrü ve Binbaşı Osman Beylerin de, Trabzondaki millî teşkilâtı kurup takviye etmek maksadiyle, hemen

oraya gitmeleri takarrur etmişti. O günkü toplantıda verilen kararlarla alınan tedbirler gitgide genişleyip, içine aldığı Kalkavanzâde İlyas Sâmi Bey ve hemen hemen bütün Trabzon, Rize ve havalisinin tanınmış şahsiyetleri gibi elemanlarla da kuvvetlenerek, Karadenize işleyen vapur, motor ve taka gibi taşıtlardan da faydalanmak suretiyle Millî Mücadelenin sonuna kadar, önemli bir yardımcısı olmuştu.

Bu esnada, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ve Trakya'da kurulmuş ve kurulmakta olan müdafaa-i hukuk cemiyetleri de, kendi sahalarında çalışmalarına devam etmekte idilerse de, faaliyet alanları mahdut ve bilhassa birbirlerinden habersiz ve en önemlisi (bir başa bağlı) olmadıklarından dolayı pek verimli değillerdi. Bunları verimli hale getiren başa bağlanışları olayını ileride anlatacağız.

★

Bütün bunlar olup dururken, Paris'teki Galipler Konferansı da, Sadrıâzam Damat Ferit Paşayı, (Osmanlı haklarını müdafaa etmek üzere) huzurunda bulunmağa dâvet etti. Olanca liyakatsizliğine ve beceriksizliğine rağmen, kendini göstermek hırs ve hevesinin de mağlûbu olan Damat Ferit Paşa, nimet bildiği bu dâveti kabulle, etrafına topladığı heyetle Paris'e gitmeğe hazırlanırken:

«— Memleket gayet fena şartlar altında bulunduğu halde yola çıkacağız. Bununla beraber haklarımızın, cihanın mukadderatını ellerinde bulunduran büyük devletler tarafından korunacağından ümitvarız. Milletimiz kabahatli değildir. Biz mâruz bulunduğumuz fedakârlıkları ihmal etmiyoruz. Fakat bu fedakârlıkların sevgili vatanımız için ehven bir tarzda olmasına çalışacağız.» diye, Paris'te, konferans huzurunda bir şeyler yapabileceğini ümit ediyordu.

Ve bu ümit ile giderken, tamamiyle aksi kanaatte olarak ne kendisinden, ne de etrafındakilerden memleket ve millet için hiçbir hayır beklenemiyeceğini açıkça söylemek cesaretini gös-

termiş olan Tasvir-i Efkâr gazetesi imtiyaz sahibi Ebüzziyazâde Talha Beyle, Millî Kongre Başkanı profesör doktor Esat Paşayı, derhal tevkif ettirip hapse tıkdırmıştı.

«BİZ, HER ŞEYİ YAPMAĞA KARAR VERMİŞTİK.»

Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde, kolordu kumandanı olarak Anadolu'ya geçen Refet Bey (Paşa) bu geçiş olayını kısaca şöyle anlatmıştır:

«19 Mayıs günü Samsun'a çıktık. O çevredeki kolordunun başına o sırada bir albay tâyin edilmiştir ki —sonradan Paşa olan ve Millî Mücadeleye katılan— bu zatın bize karşı olduğu ve hattâ emrindeki birliklerle civar birlikleri ayaklandırmak üzere harekete geçtiği biliniyordu. Anadolu'ya ayak basar basmaz tabiî Mustafa Kemal Paşa ile mutabık kalarak— ilk evvel, bu kolorduya el koymak oldu. Kendimi bu kolorduya kumandan tâyin edip, gittim, makama oturdum. Ertesi gün torpido ile bir İngiliz binbaşısı geldi: Bizim Anadolu'ya ne maksatla geldiğimiz haber alınmıştı. Ve bu binbaşı bizim geri dönmemizi hattâ torpidosunun emre hazır olduğunu söylüyordu. Kendisini dikkatle dinledim ve konuşması bittikten sonra dedim ki:

«— Gösterdiğiniz alâkaya teşekkür ederim ama, ben deniz yolculuğunu hiç sevmem ve rahatsız olurum. Aynı zamanda biliyorum ki siz bizi evvelâ İstanbul'a, oradan da Malta'ya göndereceksiniz.»

İngiliz binbaşısı bu cevabım karşısında şaşırmıştı. Bana:

«— Galiba siz alay ediyorsunuz.» dedi.

«— Evet, tabiî alay ediyorum..» cevabını verdim. Ve arkasından şunu ilâve ettim:

«— Bana bak binbaşı, derhal burasını terk edecek ve gemine binerek, geldiğin yere döneceksin!.. Yoksa seni hemen tevkif ile yok ederim.»

Aslına bakarsanız, bu bir blöf de değildi. Çünkü biz nasıl olsa her şeyi yapmağa karar vermiştik.»

MUSTAFA KEMAL PAŞA NE YAPIYOR?

Mustafa Kemal Paşa, yine Havza'da bulunduğu günlerde, Sadrıâzam Damat Ferit Paşanın (haklarımızı müdafaa etmek için) Paris konferansına dâvet edildiğini, onun da peşine taktığı bir heyetle yola çıkmağa hazırlandığını haber alınca —kendi tâbiriyle— «bir eyvah daha çekerek» böyle beceriksiz ve kabiliyetsiz bir adamın, bu kadar nâzik ve tehlikeli bir zamanda, Türk milletini bütün galip devletler ve dolayısiyle Avrupa ve dünya müvacehesinde nasıl müdafaa edebileceğini ve bu millet için bunun da ayrı bir talihsizlikten başka bir şey olmadığını düşüne düşüne, Anadolu'da emri altındaki bütün askerî ve mülkî makam sahiplerine alelacele ve zata mahsus olarak gönderdiği 3 Haziran 1919 tarihli şifreli telgrafla, evvelâ, o günkü durumun gerektirdiği şekilde: «Sadrıâzam Paşa hazretlerinin konferans huzurunda Osmanlı haklarını müdafaa için himmet ve gayret buyuracakları tabiî ise de» dedikten sonra, «ancak milletçe müdafaası istenip, lüzumlu olan haklar bilhassa devlet ve milletin tam istiklâli ile vatan topraklarında çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesi gibi iki noktada nezaket kesbettiğinden, bu hususta Paris'e gitmek üzere olan heyetin düşüncesiyle, millî vicdanın kat'î isteği arasında tam mutabakat olması şarttır. Aksi takdirde millet, gayet güç vaziyete ve telâfisi kabil olmıyacak olup bittiler karşısında kalabilir. Bu endişeyi doğuran sebepler şunlardır: Sadrıâzam Paşa hazretleri duyulan beyanatında bir Ermeni muhtariyeti esasını kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun hududunu söylemedi. Şark vilâyetleri ahalisi de tabiî bundan müteessir olarak, keyfiyeti soruşturmağa mecbur oldu.

İstanbul'da toplanmış olan Saltanat Şûrâsında da hemen umumî heyet millî istiklâlin muhafazasını ve millet mukadderatının bir Millî Şûrâya tevdiini istediği halde, yalnız hükûme-

tin dayandığı İtilâf ve Hürriyet Fırkası (partisi) adına Reis Sadık Beyin yazılı ifadesinde İngiltere'nin himayesi teklif olundu. Geniş bir Ermenistan muhtariyetini ve devletin bir yabancı himayesini kabul meselelerinde millî istek ile, bugünkü hükûmetin içtihadında mutabakat olmadığı görülüyor. Sadrıâzam Paşa ile beraberinde hareket edecek heyetin, milletin haklarını müdafaada takip edeceği esaslar ve program milletçe bilinmedikçe, arzolunan noktalarda endişeye düşmemek elden gelmez. Bu suretle vilâyetlerle mülhakatındaki Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Reddi-ilhak Cemiyetlerinin temsilci heyetleri ve henüz teşkilâtı tamamlanamıyan yerlerde de belediye heyetleri Sadrıâzam Paşaya ve doğrudan doğruya zât-ı şâhâneye (padişaha) telgrafnâmelerle müracaat ederek, tam millî istiklâlin korunması milletçe esas şart olduğunu beyan ve buna göre gidecek heyetin müdafaa esaslarını millete resmen ve açıkça bildirmesi istenmelidir. Milletin bu tarz hareketiyle, gidecek heyetin müdafaasına çalışacağı esasların, hakikaten milletin arzu ve isteği olduğu itilâf devletlerince bilinecek ve tabiî daha ziyade ehemmiyetle dikkat nazarına alınarak heyetin vazifesini kolaylaştıracaktır. Bu mütalâaların gerekenlere süratle bildirilip duyurulmasını vatanımızın mukadderatı adına sizden hassaten istirham eylerim.»

Mustafa Kemal Paşa, tamimindeki istekle, bütün Anadolu halkı temsilcilerini uyararak hepsini birden, Padişah ve hükûmete karşı: «Ne yapıyorsunuz, bu milletin haberi olmadan hiç bir sulh konferansına gidemez ve hiçbir müzakereye girişip, bizim adımıza konuşamazsınız.» demeğe dâvet ediyordu.

Ne Padişah, ne de Sadrıâzam ve etrafındakiler, böye bir şeye alışık değillerdi ve pekâlâ bildiler ki, milleti bu harekete sevkeden Mustafa Kemal'dir ve O, Anadolu'da bulunmasa, öyle şeyler pek olmazdı.

İngilizler ise; Padişah ve hükûmetinden evvel, (Mustafa Kemal'in, Anadolu'da kalmasının, kendileri için derecesi her gün arta arta, çığ gibi büyüyecek bir tehlike) olduğunu anlamışlardı.

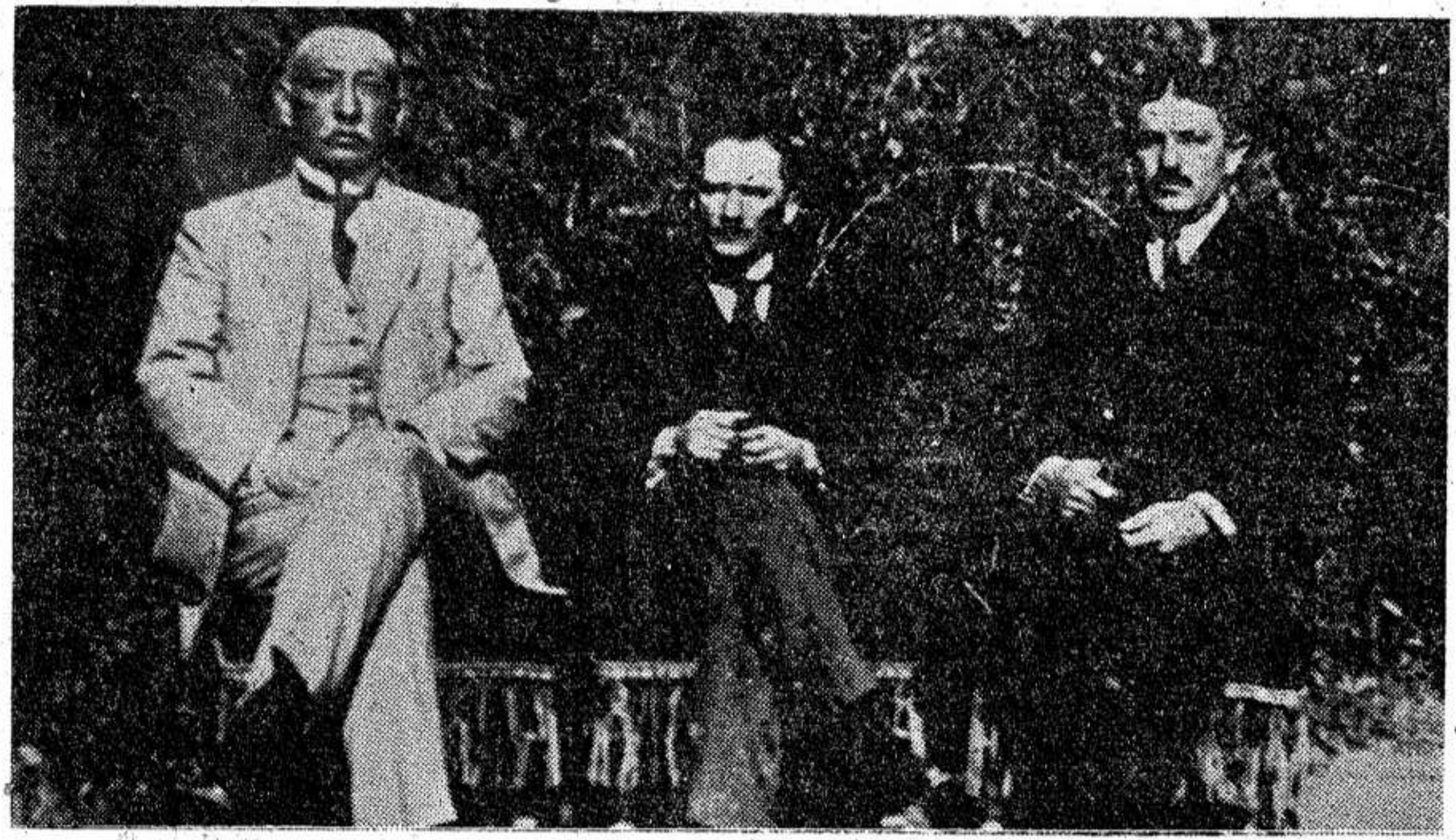

Tokat'ta bulundukları sırada (ortada) Mustafa Kemal Paşa, (sağında) Rauf, (solunda) Bekir Sami Beyler.
(Bu tarihî fotoğraf Tokat'ta Bekir Sami Beyin çiftliğinde çekilmiştir.)

İşte bu anlayışın tepkisiyledir ki, 8 Haziran 1919 günü, gerçi pek nâzik bir ifade ve bahane ile, fakat kat'î şekilde, İstanbul'a hem de derhal dönmeğe, Mustafa Kemal Paşa dâvet edildi.

MUSTAFA KEMAL İSTANBUL'A DÖNMÜYOR

Fakat Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a kat'iyyen dönmemek kararını vererek, Erzurum'daki Kâzım Karabekir Paşaya şu telgrafı çekiyor:

«Vermiş olduğum kararın milletin haklariyle istiklâlinin temini uğrunda millet ile beraber çalışmaktan ibaret olduğunu zat-ı biraderîlerine (siz kardeşime) evvel ve âhir arzetmiştim. Bu gaye, milletin sînesine iltica ederek namus ve vicdan vazifesini yapmakta fedakârane devam etmeği âmirdir. Emsalimiz veçhile İngilizlere esir olmak üzere İstanbul'a gitmekte mâzurum. Vatanî vazifeme devam edebilmekliğim pek tabiî olarak, zatıâliniz gibi ayni fikir ve kanaatte bulunan kardeşlerimin de daima ve her halde desti vifak ve muavenetlerine manuttur (dostluk ve yardım ellerine bağlıdır).

Bugün benim vermeğe mecbur olduğum hareket kararı, yarın, öbür gün namus ve hamiyet erbabından olan arkadaşlarımız tarafından da verilmesi lüzumu tahakkuk edeceğine şüphe yoktur. Bu sebeple bugün meydanı aleniyete vaz'a (açığa vurmağa) mecbur olduğum bu kararımız arkadaşlarımın kanaatine müstenittir. Bu hususa dair kardeşçe kıymetli mütalâanızı bekliyorum. Merkezî hükûmet, aldatarak İstanbul'a çekmek plânını takip eylediğinden, ben de mümkün olduğu kadar zaman kazanmak ve karargâhımı memleketin içine sokmak için, ayni usulle mukabele ve muhabere eylemekteyim.»

İngilizler ise İstanbul hükûmetini sıkıştırarak, Mustafa Kemal Paşayı mutlaka geri çekmesini ısrarla istiyorlar. Bu tazyika dayanamıyan hükûmetin, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa da, Mustafa Kemal Paşanın yerine —Ordu Müfettişliği vekâletine— Kâzım Karabekir Paşayı tâyin için teşebbüse geçiyor.

Şevket Turgut Paşanın, Kâzım Karabekir Paşanın şarkta yapmayı tasarladığı işlerden haberi varsa da, onun Mustafa Kemal Paşa ile işbirliği hususunda anlaşmış olduğunu bilmediğinden, Mustafa Kemal Paşanın geri çekilmesini pek mahzurlu saymıyor.

Şimdi bu durumda, Kâzım Karabekir Paşa, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşaya —bilmediğini her ihtimale karşı yine bildirmeden— idare edip, Mustafa Kemal Paşayı yerinde vazife başında bıraktırabilmek için çektiği telgrafta:

«Benim şu aralık Erzurum'dan ayrılmaklığım telâfisi kabil olamıyacak vahameti mucip olur. Kumandanları birer bahane ile yerlerinden almak doğru değildir.» diyerek, ayrıca, İstanbul'dan Erkân-ı harb zabitleri ve bu arada İsmet Beyin (İnönü) Erzurum Birinci Sınıf Kale Kumandanlığına tâyini ile gönderilmesini —Erkân-ı Harbiyei Umumiye Reisi— Cevat Paşa'dan rica ediyor ve bu şekilde, İstanbul ile yazışmalar sürüp giderken, Mustafa Kemal Paşa da:

«— Umumî vaziyeti artık bir kumandan sıfatiyle sevk ve idareye devam imkânı kalmamıştı. Yapılan dâvet emrine itaatsizlikle, uymamış olduğum halde millî teşkilât ve harekâtın sevk ve teminine devam etmekte olduğuma göre, şahsen âsî vaziyete geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve bilhassa tatbikine karar verdiğim teşebbüslerle icraatın esaslı ve şiddetli olacağını tahmin güç değildi. Bu sebeple teşebbüs ve icraatın bir an evvel şahsî olmak mahiyetinden çıkarılması ve bütün milletin vahdet ve tesanüdünü temin ve temsil edecek bir heyet adına olması elzemdi.» diyerek, Anadolu ve Rumeli millî teşkilâtını birleştirip, bir merkezden idare eylemek üzere, Sivas'ta umumî bir millî heyet toplamak kararını verip, Havza'dan hareketle, 12 Haziran günü Amasya'ya gidiyor.

İSTANBUL HÜKÛMETİ ADINA ALİ KEMAL NE DİYOR?

Bu esnada İstanbul hükûmeti büyük bir şaşkınlık ve telâş içindedir. Mustafa Kemal Paşanın, artık açıkça belirttiği vaziyeti karşısında ne yapacağını düşünürken, evvelâ, bu (vaziyeti) umumî efkârdan gizlemek, bilhassa İngilizlerin de teşvikiyle —kendilerine hâlâ bağlı tutabileceklerini sandıkları İstanbul halkı ile mümkünse Anadolu ahalisine de olup bitenleri duyurmamak hevesine kapılıyor, gazetelere de bu konuda —sansürleri yoluyla— hiçbir haber sızdırmamağa çalışıyor. Fakat, kulaktan kulağa duyulanlarla, Anadolu'da cereyan eden ahval, umduklarından bambaşka şekilde aksedér olunca, nihayet, Dahiliye Nazırı meşhur Ali Kemal Bey, aklınca, durumu kendi düşüncelerine göre açıklamak lüzumunu duyarak, 18 Haziran 1919 günü, bizzat kendi eliyle kimbilir ne kadar düşüne taşına yazdığı şu tâmimi yayınlıyor:

«Osmanlı hükûmeti, her nevi hakları dikkat nazarına alınmayarak gaddarca yapılan işgallerden ne derece müteessir olursa olsun, müdafaa vasıtaları ancak siyasî teşebbüsler olduğu için, şu sıralarda muharebe edebilecek bir halde değildir. Allahın inayetiyle bu teşebbüsler de, semereli neticeler vermektedir. Sulh Konferansındaki murahhaslarımızın, mülkî tamamiyetimizi muhafaza edecekleri hususundaki ümitlerimiz günden güne artmaktadır. Bu iyi neticeleri bozacak bir meş'um mahiyeti haiz olan millî müdafaa ve milis teşkilâtının ortaya çıkarılmasından çekinilmesi hususu vatanperverâne himmetlerinizden beklenmektedir.

Umumî âsâyişi bozmak, unsurlar arasında anlaşmazlıklar yaratarak itilâf devletleri mümessillerinin hoşnutsuzluklarına sebep olmak çetecilik, yağmacılık, kanunsuzluk gibi artık ilel-ebet son vermeğe mecbur olduğumuz maddeleri yeniden tatbike kalk-

mak, beş yıllık esef edilmeğe değer zihniyetin devam ettiğini zannettirmek maazallah, Sulh Konferansındaki isteklerimizi ihlâl eyliyecek mahiyettedir. Hükûmetin selâmetini sarsacak bu habis teşebbüsleri söndürmek için, hiçbir şeyden çekinmeyiniz.

Vatanperverâne saflıkları dolayısiyle bu gibi sonu belirsiz işlere atılmaya kalkanlara, nasihatlerinizi esirgemeyiniz ve gerektiğinde onları, zorla doğru yola sokunuz. Geçmişte alıştıkları hat ve hareketi, menfaatleri dolayısiyle, takip etmekte ısrar edenlere karşı tereddütsüz olarak kanunu, şiddetle tatbik ediniz.

İçeride nizamı muhafazaya ve unsurlar arasında, mümkün olduğu kadar anlaşmayı sağlamağa kudretli ve cesur bir hükûmetimiz bulunduğunu ve ekseriyeti itibariyle sükûn ve âsâyişin kıymetini takdire başlayan bir millet olduğumuzu âleme bildirmeğe gayret eyleyiniz.

Bugün büyük ve küçük bütün Türk memurlarının hamiyetli omuzlarına düşen vazife bundan ibarettir.

Bu tâmimin, maiyetinizdeki memurlara lâzım olduğu gibi anlatılmasını ve açıkça bildirilen bu talimata riayet etmeyenler hakkında vatanın yüksek menfaatleri namına şiddetle hareket edeceğimi tebliğ ederim.»

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, yayınladığı yukarıki tâmimi ile, hitap ettiği kimselerin —birkaç istisna ile— hiç birinden sadra şifa verebilecek bir cevap ve hareket alıp, göremediği halde, aksine, Mustafa Kemal Paşaya bağlılıklarını devam ettirerek, onun emrinde, onun her dediğini yapıp duranların gitgide çoğaldığını ve bilhassa Mustafa Kemal Paşanın Millî Hareket önderi olarak işlere daha ciddî ve sıkı sarılıp, gayesi uğrunda pervasızca harekette hiçbir engel tanımıyarak yürümekte pek azimli olduğunu da görüp anlayınca, bu sefer bütün bütün küplere binerek, azgınlığını arttırıyor.

AMASYA TOPLANTISI

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a çağrılışı teşebbüslerine karşı vakit kazanmak yolundaki davranışları arasında, Havza'da iken Sultan Vahidüddin'e hitaben, —İstanbul'da son görüşmeleri esnasındaki vâdini hatırlatmak isteyerek— «Padişahım, ben daima sana bağlıyım, senin bir sadık kulunum ve milletin istiklâliyle senin saltanatını kurtarmaktan başka bir maksadım yoktur. Bu uğurda sonuna kadar çalışmak azmimde ancak senin büyük müzaheretinle muvaffak olabilirim. Şunun bunun sözlerine değil, bana inan.» demek ister şekilde çok ustaca yazmış olduğu —**çerçeve içinde görülen**— telgrafını çekişine rağmen, Padişahı kısa bir müddet için dahi kandıramadığını anlayarak geldiği Amasya'da, Rauf Beyle Ali Fuat Paşaya kavuşma sevinci ve heyecanı ile dolu bir halde, (Anadolu'da ve Trakya'da yer yer kendini göstermekte olan millî hareketleri birleştirme) daha doğrusu tam mânasiyle (millî mücadelenin temelini) esaslı şekilde atmak işine sarılıyor.

Evvelce de kaydettiğimiz gibi, aralarındaki anlaşma gereğince kendisinin Samsun'a ayak bastığı gün, İstanbul'dan yola çıkarak, Bandırma - Akhisar yoluyla Manisa dolaylarına gidip oralardaki millî hareket yuvalariyle temas ede ede, Ödemiş, Nazilli ve Afyonkarahisar üzerinden —at, araba, kağnı vesaire gibi her çeşit vasıtalarla— Ankara'ya varan Rauf Bey, oradan da Ali Fuat Paşa ile birlikte Amasya'ya gelmişlerdi.

Daha evvelden, İstanbul'dan beri (Memleketi kurtarıp istiklâl ve hürriyete kavuşturmak ve hattâ millî hâkimiyeti tam mânasiyle kurmak) hususunda mükemmelen anlaşmış olan üç arkadaş, —dördüncüsü olan Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'da, vazifesi başında olduğu için, o da muhabere ile bunlara katılarak— başbaşa verip, bu temel işini yoluna koymak çabası içinde idiler.

Bu çalışmayı, Ali Fuat Paşa, aynen şöyle anlatır:

«Amasya toplantısını ve kararlarını kurtuluş gününe kadar— harikalar yaratan milletimizin (millî ayaklanmasına) tam bir başlangıç (mebde') olarak kabul etmek doğru olamaz. Ondan evvelde buna benzer toplantılar olmuş, İzmir'de (Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye), Edirne'de (Trakya-Paşaeli), merkezi İstanbulda (Şark Vilâyetleri Müdafaa-i Hukuk) ve (Redd-i İlhak) cemiyetleri gibi teşekküller kurulmuş, Adana ihtilâl hazırlığı yapılmış, İzmir hinterlandı cephesinin kurulmasına başlanmış, Erzurum Kongresi de toplantıya çağrılmıştı.

Fakat Amasya toplantısı ve kararlarının ehemmiyet ve hususiyeti çok daha başkadır. Münferit ve mıntıkavî teşebbüsler birleştirilmiş, bütün milletin istiklâli ve vatanımızın uğradığı tehlike etrafında müttehit (birlik halinde) olduğu gerek harice ve gerekse dahile gösterilmiştir.

Amasya kararları, (toplayıcı bir ruh) taşımaktadır ki, bu da, Mustafa Kemal'in eseridir.

Bu toplantı nasıl yapılmış ve kararlar ne suretle alınmıştır?

Amasya'ya Rauf Beyle birlikte varıp da, Mustafa Kemal Paşa ile —epeydir birbirimizden uzakta kalışın verdiği tahassürle— buluştuğumuz günün akşamı yemekten sonra ki, toplantımız fasılasız olarak saatlerce sürmüştü. Vatanın uğradığı istilâ tehlikesi, tam istiklâlimizin korunması ve millî haklarımızın muhafazası gibi en mühim meselelerin formüle edilmesi pek kolay olmamıştı. Detaylara girince, türlü müşküllerle karşılaşıyor, bazen mevzu ister istemez dağılıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın hazırlamış olduğu kısa bir muhtıranın kararlarımızı formüle etmek bakımından bize bir hayli yardımı dokunmuştu.

Vardığımız müşterek kanaat şu birkaç satırla hülâsa edilebilirdi; mademki padişah ve onun hükûmeti milletin haklarını vatanın istiklâlini müdafaada aciz gösteriyor, hattâ millî mukavemete karşı düşmanlarımızla beraber cephe alıyor, istiklâlimizi ve vatanın tamamını tehlikeye sokmaktan çekinmiyordu. Artık ondan meded ummakta ve onunla beraber yürümekte mâna

yoktu. Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktı. Haklı dâvasını bütün cihana ilân edecek, her türlü tesir ve murakabadan masun bir millî heyet kurulmalı idi. Bunun için de vilâyetlerden gelecek mümessillerle millî kongrenin toplanmasına kat'î lüzum vardı. Kongrenin toplanması için en emin yer de Sivas'tı.»

İşte bu şekilde her noktası üzerinde mutabık kalınarak, 21 Haziran 1919 akşamı Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Ali Fuat Paşa ve en sonunda Refet Bey (paşa) ile, maiyetlerindeki bazılarının da imzaladıkları (Amasya kararları) budur:

AMASYA KARARLARI

«1 — Vatanın tamamiyeti ve milletin istiklâli tehlikededir. Merkezî hükûmet İtilâf Devletlerinin tesir ve murakabesi altında bulunduğundan üstüne aldığı mesuliyetin icaplarını yapamamaktadır. Bu hal milletimizi mâdun (aşağı) tanıttırıyor. Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin hal ve vaziyetini düşünmek ve hakkın sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve mürakabeden âzâde bir millî heyetin varlığı elzemdir. Bunun için muhabere edilerek her taraftan vaki olan millî teklif ve arzu üzerine en münasip olarak Sivasta millî bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır. Bu maksatla, bütün Osmanlı vilâyetlerinin her livasından parti anlaşmazlıkları dikkat nazarına alınmaksızın muktedir ve milletin güvenini kazanmış üç kadar zatın süratle yola çıkarılması gerekmektedir. Her ihtimale karşı, bunun bir millî sır halinde tutularak dağdağaya yer verilmemesi ve lüzum görülen yerlerde yolculuğun hüviyetini belirtmeden yapılması.

2 — Doğu vilâyetleri adına 10 Temmuzda Erzurumda toplanması kararlaştırılmış olan kongre için, adı geçen vilâyetlerin Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinden seçilmiş âzalar zaten Erzuruma doğru yola çıkarılmışlardır. Vakıa o vakte kadar öteki vilâyetlerimizin murahhasları da Sıvasa varmış

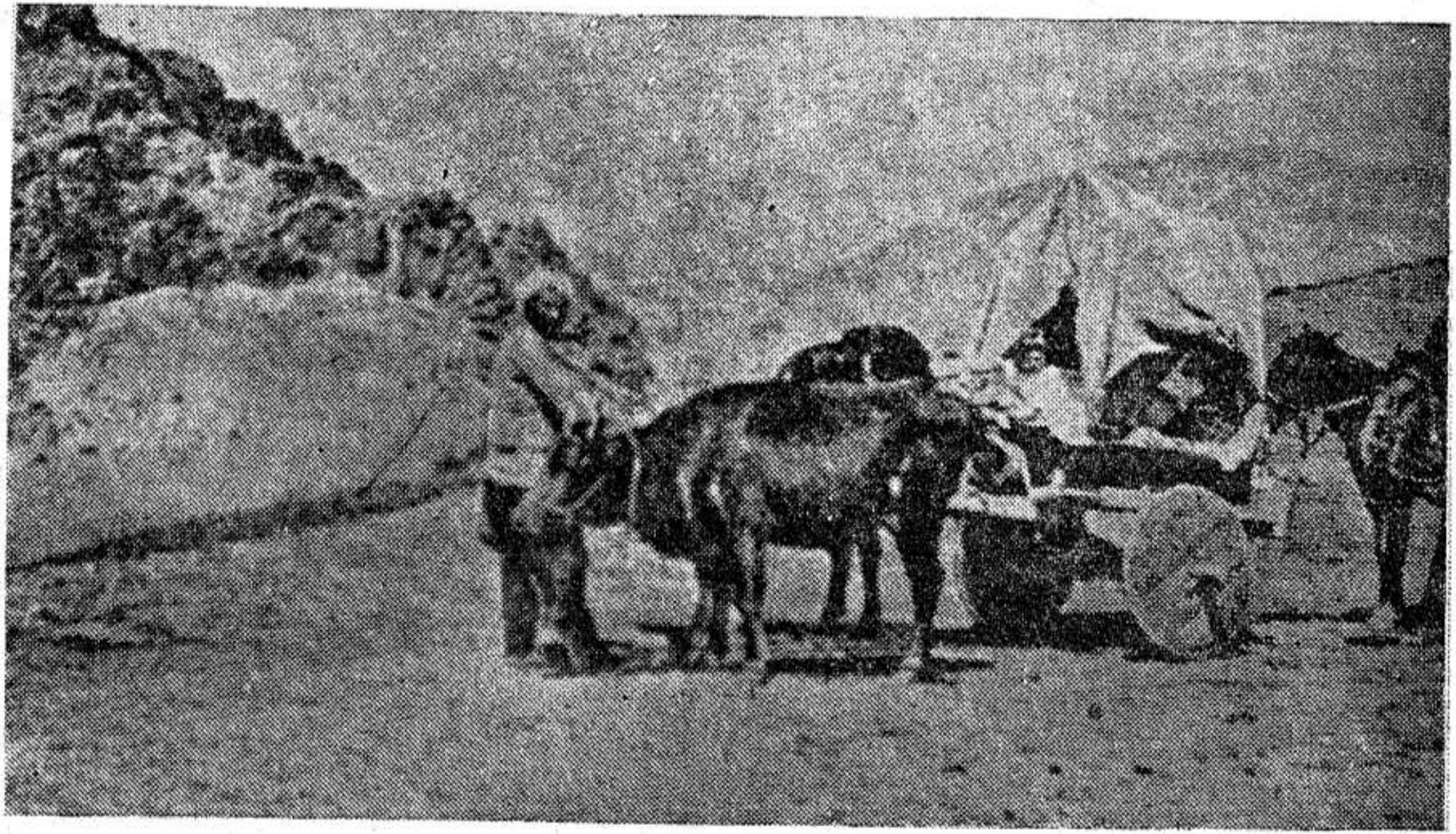

Ankara'dan öteye demiryolu, hele hiçbir tarafa doğru dürüst karayolu bulunmadığı Millî Mücadele günlerinde Anadolu'nun cephelerine cephâne ve erzak taşıyan belli başlı ulaştırma vasıtası işte şu kağnılardan ibaretti.

olabileceklerinden Erzurum kongresinin âzası, münasip göreceği zamanda umumî toplantıya katılmak üzere Sıvasa hareket edecektir.

3 — Yukarıki maddelere göre murahhaslar Müdafaai Hukuk ve Reddi İlhak cemiyetleri ve belediyeler tarafından vesir suretlerle seçilecektir.

4 — Bu kararların tatbikine Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Esbak Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey, Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, Onüçüncü Kolordu Kumandan vekili Miralay (Albay) Cevdet ve Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey, Canik Mutasarrıfı Hâmit Bey, İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşa (Mersinli), Onikinci Kolordu Kumandanı Miralay Salâhaddin Bey (Çolak), Yirmibeşinci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Bursada Onyedinci Kolordu Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey, Edirnede Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı mülkî ve askerî mühim zatlar tarafından çalışılacaktır. Bundan başka Esbak Sadrazam İzzet Paşa, Nafia Nazırı Ferit (Tek) Bey ve âyan âzasından Ahmet Rıza Bey gibi zatların fikir ve mütaleaları alınacaktır.

5 — Reddi İlhak ve Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların yalnız, telgrafhanelerde kabul edilerek, çekilmemesi, Posta Telgraf Umum Müdürlüğünden tamim edilmiştir. Bu husus kat'î surette reddedilerek muhaberelerin behemehal serbestçe temini için tezahüratta bulunularak muhabereler temin edilecek ve temin edilinceye kadar tezahürata devam olunacaktır.

6 — Askerî ve mülkî teşkilât hiç bir suretle ilga edilmiyecektir. Kumanda hiç bir suretle terkedilmiyecek veya başkasına bırakılmıyacaktır. Vatanın herhangi bir tarafından yeniden vaki olacak düşman işgal harekâtı, bütün orduyu alâkadar edecek ve hasıl olan vaziyete göre memleketi müdafaaya hep birlikte girişilecektir. Bu sebeple kumandanlar derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir. Silâhlarla mühimmat katiyen elden çıkarılmıyacaktır.»

Bu kararları imzalama işi bittikten sonra, Mustafa Kemal Paşa Erzurumdaki Kâzım Karabekir Paşaya o günkü durumu tafsilâtiyle anlatan şu şifreli telgrafı çekmiştir:

YİRMİNCİ KOLORDU KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA HAZRETLERİNE

«Rauf Beyefendi ile Üçüncü ve Yirminci Kolordu Kumandanları ile birlikte, hedef edinilen millî gayenin tahassülüne kadar kumanda makamlarının başka ruhla harekete ve bu sebeple aksi ve zararlı neticeler ihdasına müsait ve meselâ İzmir ve Aydın havalisini berbat eden Ali Nadir paşa gibi hain ve korkak, İstanbul Muhafızı Reşit paşa gibi kötülüğe bilmiyerek âlet olabilen cahil ve ahmak kimselere katiyen verilmemesi ve daima milletin içinde kalarak İngilizlerin ve İstanbulun imha tesiri altına girmemesi ve şayet bizleri çekilmeğe zorlarlarsa, vekâletle olsun yine işler görülerek gayeden uzaklaşılmamasına ve bizlerin yerine oturmak üzere gelecek olanlar hakkında şüphe olunmadığı takdirde, onlarla beraber ayni hedef uğrunda çalışılması ve şüphe edilir de, yapılan ihtarlar tesirli olmazsa, kendisinin derhal nufuzunun kırılması ile istifa ve dönüp gitmeğe zorlanması, bu da tesirli olmazsa, herhangi bir suretle atıl kalmağa sevki mecburîdir.

Şark vilâyetlerine memur olan Sabık Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Beye, bu memuriyeti kabul etmemesini ihtar ettim. Buna rağmen gelirse, ikinci bir ihtardan sonra tevkif ettiririz. Valiler hakkında yapılacak muamele de aynıdır. Bunun için, mevkiinden çektirilecek bir vali veya mutasarrıf, hiç bir suretle işi başkasına bırakamıyacak ve evvelâ vekâletle iş görecek ve eğer orada alakonmasına muvaffak olunamaz da başkası gelirse, ayni şartlara uyulacak ve herhalde kendilerinin millî çevrenin başından ayrılmıyarak millî çalışmalara devam etmeleri ve merkezî hükûmet, millî teşebbüslerimize karşı her ne suretle tecavüzkâr elini uzatırsa da, hemen muvafık surette mukabil harekete geçi-

lerek millî gayenin sağlanması zarurîdir. Telgraf Umum müdürlüğünün, milletin sesini boğmak için yaptığı teşebbüsün mukabelesi buna bir misaldir.

Rauf Beyefendi İstanbul'da bir çok mühim zatlarla görüştükten sonra doğruca Aydın vilâyetine geçip oradaki ahvali görüp inceliyerek, Ankara yoluyla teşrif buyurdular. İstanbulun ahvalini gayet açık ve hazin bir surette anlattılar. İstanbul bütün mânasiyle inhisar altında, siyasî ufku tamamile İngilizler tarafından kuşatılmış bulunuyor. Bugünkü kabinede bulunan Nafia Nazırı Ferit (Tek) Maarif Nazırı Sait Beyler gibi hamiyetleriyle temayüz etmiş yüksek fikir erbabı bile, bu mahsur vaziyetten hemen kurtulmak ve Anadoluda kendiliğinden doğacak bir millî kudretten başka hiç bir ümit ve kuvvetin, bu devlet ve milleti kurtarmağa saik olamıyacağını ve Garbî Anadoludaki aydınlar tarafından da böyle düşünüldüğü hakkındaki umumî ve müşterek kanaati bildirdi..

İstanbulda millî istiklâl zevkinden mahrum bazılarının İngiliz esaretine girmekte beis görmedikleri anlaşılıyor. Bu sebeple Anadoludan çıkacak sesin, etrafında olan bizler için bu millî vazifenin pek mukaddes olduğu kanaati bir kere daha teeyyüt ediyor. Millî kudretin hemen bir arada temsili kat'î zaruretine karşı da zaten Erzurumda tesir ve nezaretinizde olarak Şark vilâyetleri kongresinin daha şumüllü ve umumî bir şekilde toplanıp takibi için müstacel zaruret görüldü. Umumî kongreye bizzat davet münasebetiyle yazılan tamimden başka, İstanbulda Ahmet Rıza, Ferit ve Sait Beyler gibi millet gözünde temayüz etmiş büyük zatlara birer mektup dahi gönderildi. Maliye müfettişlerinden namusu ve teşebbüsiyle mâruf Arif Bey, Rauf Beyle birlikte gelmişti. Bu gün de Ali Fuat Paşa ile beraber Ankaraya mütevecchen otomobille hareket etti. Kendisi bu mektupları İstanbula götürüp, dağıtmağa memurdur ve Anadoluya da çabuk gelmesi lâzım gelen mühim zatların birer suretle İstanbuldan çabuk çıkmaları, gelecek murahhasların süratle seçilmeleri ve ayrıca önü-

müzdeki günlerin şartları düşünülerek paraya müteallik bazı vazifeler de verildi.

Bolşevizmin telâkki ve tecellisi sureti de müzakere edilerek esasen Kırım, Kazan, Orenburg vesaire gibi İslâm ahali bunu kabul ederek diyanet ve gelenek gibi işlerle zaten alâkadar olmadığından, bunun memleket için bir mahzuru olamıyacağı düşünüldü. Yalnız 17 Haziran 1919 tarihli şifre ile bildirmiş olduğunuz yüksek mütalea etrafında da düşünülerek hakikaten bolşeviklerin daha tesirli bir vaziyete girmeleri halinde, tarafsız görünmek azmiyle İtilâf kuvvetlerini memleketimizden uzaklaşmaya zorlamak ve aksi takdirde vatanımızın bolşevik istilâsı altında kalmak tehlikesine sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre fiili icaplarına kalkışmak muvafık olacaktır.

AMASYA'DAN TRAKYA'YA DİREKTİF...

Mustafa Kemal Paşa Amasyadan 18 Haziran 1919 günü Edirnedeki Birinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Beye (Paşa) şifre ile verdiği direktifte: «Millî istiklâlimizle vatanın parçalanması tehlikelerini hazırlayan İtilâf devletlerinin icraatı ve merkezî hükûmetin esir ve âciz vaziyeti malûmunuzdur.» dedikten sonra, şöyle devam ediyor: «Milletin mukadderatını bu mahiyette bir hükûmete teslim etmek inkiraza müşkad olmaktır. Trakya ve Anadolu millî teşkilâtını birleştirip, milletin sedasını gür sesle cihana duyuracak emin bir yer olan Sivasta müşterek ve kuvvetli bir heyet teşkili mukarrerdir. (Trakya Paşaili Cemiyeti) salâhiyeti haiz olmamak üzere İstanbulda bir heyet bulundurabilir, Ben İstanbulda iken bu cemiyet âzasından bazılarile görüşmüştüm. Şimdi zamanı geldi. İcap edenlerle mahremce görüşerek, derhal teşkilât yapınız. Ve benim yanıma da murahhas olarak kıymetli bir iki zat gönderiniz. Onlar gelinceye kadar Edirne vilâyetinin haklarının müdafii olmak üzere beni tevkil ettiklerine dair, imzaları altında bir vesikayı, imzanızla şifreli telgrafla bildiriniz. İstiklâl gayesinin istihsaline kadar tamamile milletle birlikte, fedakârane çalışacağıma mukaddesâtım namına yemin ettim. Artık benim için Anadoludan hiç bir yere gitmemek kat'îdir. Beraber çalışacağız.

Diğer taraftan, ilk teklifin herhangi bir suretle bolşevikler tarafından yapılmasını bekliyerek, derhal o havaliden içerilere doğru mütenekkiren gönderilecek birkaç kıymetli zat vasıtasiyle hemen müzakereye girişip anlaşmak pek muvafık olur. Bu suretle bolşeviklerin, bizim memleketimiz içine çok miktarda ve kuvvetle girmesine lüzum olmaz. İşbu gaye için zaten bu memleketin millî kudreti hazır olduğu beyaniyle yalnız şimdilik hüviyeti açıklanmadan, meselâ bazı murahhaslarının kabulü ve gelecekteki vaziyetlerimiz, silâh, mühimmat, fennî vasıtalar ve para ve hacet görüldüğünde insan vermek gibi işler üzerinde müzakereler yapılabilir. Bu suretle anlaştıktan sonra, kendilerini hudutta tutmak ve İtilâf kuvvetlerinin memleketi terk etmeleri için bir silâh makamında kullanmak, yüksek tasavvurunuz veçhile pek münasip olur. En son haberlerle vaziyetin ve bolşeviklerin kendilerine karşı İngilizlerle beraber düşman vaziyeti alan Ermeniler hakkında ne düşündüklerinin ve bolşevizm ve buna müteallik olan hedefler uğrunda paraca fedakârlığa ihtiyaç olacağına göre bu maksatta kullanılacak paranız ve vilâyete son defa mürettep tahsisatı mestureden - gizli ödenekten - istifade kabil olup olmadığının bildirilmesini rica ederim..»

23 Haziran 1919

BEN HAYDUTBAŞI DEĞİLİM!

Mustafa Kemâl Paşa, Anadolu'ya geçmeden bir müddet evvel, kendisini son derece üzen ve sinirlendiren bir iftirayı yalanlamak için Harbiye Nezaretine şu dilekçeyi vermişti:

«Harbiye Nezareti Celilesine

«Hukuku-Beşer» gazetesinin 24 Mart 1335 (1919) tarihli nüshasında Damat Ferit Paşa kabinesine tevcih edilen «Esbabı mucibeli suallerden» üç numaralısında: «Evrakı-naktiyenin güya revaç bulmadığı yerlerde ordu, hattâ cihet-i mülkiye ihtiyaçlarının tesviyesi bahanesiyle meskükât müdürlüğü tarafından milyonlarca altın ve gümüş akçe darbedilerek, bazan vagon vagon ordu kumandanı denilen âli sefillere daha doğrusu, haydut başılara teslim edildi.» denilmektedir.

Bu ifade ile ordu kumandanlarının sefil ve haydutbaşı, ve dolayısiyle orduların haydut oldukları ilân edilmiş oluyor. Müdafaalarına hiçbir vakit lüzum görmiyeceğim bazı eşhas hakkında tarizlerde bulunmak isterken, vatan ve millet için kemâl-i saffet ve masumiyetle ve her türlü mahrumiyet ve zorluklar içinde vazife-i namusunu bihakkın ifa eden Osmanlı ordularının, haydut ve aynı mahrumiyet ve müşkilâta mâruz ve yegâne müttekâsı namus ve haysiyetten ibaret olan bu ordular kumandanlarını, sefil ve haydut başılıkla tavsif ve teşhir etmek, ne büyük ahlâksızlık ve sefil vicdansızlıktır.

Osmanlı ordularını, onların namuslu kumandanlarını bu suretle teşhir edebilmek kabiliyeti, vatan ve milletin mahv ve izmihlâlini arzu eden bir alçakta bulunabilir. Ben; Fevzi Paşa, Nahat Paşa, Yakup Şevki Paşa İhsan Paşa, Cevat Paşa ilh... gibi namus ve istikametlerinden asla şüphe edilemiyecek olan ordu kumandanı arkadaşlarımın, bu rezilâne teşhire karşı ne diyeceklerini bilemem.

Yalnız kendi nam ve hesabıma beyan ederim ki; benim Anafartalarda, Kürdistanda, Suriye'de başlarında bulunmakla müftehir olduğum kahraman ordular, haydutlardan değil, necip Osmanlı milletinin namuskâr evlâtlarından müteşekkildi.

O sefil müfteri, şunu da kat'i olarak bilmelidir ki; ben de hiç bir vakitte vagon vagon altın tesellüm eden sefil haydutbaşılardan değilim.

Binaenaleyh: umumî **harp içinde kumanda ettiğim** Anafartalar Gurubu, İkinci Ordu, Yedinci Ordu ve en nihayet Yıldırım Orduları Grubu ve şahsım namına bu namussuzca iftirayı red ve sahibini tel'in ederim. Merkum müfteri hakkında icabeden kanunî muamelenin nezaret-i celilelerince tatbik ve ifasının temin buyurulması mustarhemdir.

Mülga Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı
Fahri yaver hazret-i şehriyârî Mirleva
M. Kemal

24 Mart 1335

İSTANBULUN HAİNCE TEDBİRLERİ

İstanbul hükûmeti artık çileden çıkmıştı. Arka arkaya davetlere rağmen İstanbula dönmek istemiyen Mustafa Kemal Paşayı, nihayet âtıl bir vaziyete düşürmekten başka çare bulamıyarak, Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beye şu 23 Haziran 1919 tarihli tamimi yazdırıp, yaydırdı:

«Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber, zamanın siyasetine o derece agâh olmadığı için, bütün hamiyet ve gayretine rağmen, yeni memuriyetinde muvaffak olamadı. İngiliz fevkalâde mümessilinin istek ve ısrariyle azledildi ve edildikten sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de, bu kusurlarını daha ziyade meydana vurdu. Reddi İlhak cemiyetleri gibi Balıkesir ve Aydın havalisinde islâm ahaliyi nahak yere kırdırmaktan ve fakat bu vesileden istifade ile halkı haraca kesmekten başka bir iş görmiyen emirsiz, saygısız ve gayri kanunî teşkil edilen bazı heyetler için ötedenberi çektiği telgrafnamelerle de siyasî hatasını, idareten de arttırdı. Onun İsuanbula celbi Harbiye Nezaretine ait bir vazifedir. Lâkin Dahiliye Nezaretinin size kat'î emri, artık o zatın azledilmiş olduğunu bilmek, kendisi ile hiç bir resmî muameleye girişmemek, hükûmet işlerine müteallik hiç bir isteğini yerine getirtmemektir. Bu talimat dairesinde hareket eylemekle ne gibi mesuliyetlerden kurtulunabileceğini takdir buyuracağınızdan ve bu mühim ve vahim dakikalarda memur, ahali, her Osmanlıya düşen en büyük vazife, sulh konferansınca mukadderatımıza dair karar verilirken ve beş senedir yaptığımız deliliklerin hesapları görülürken artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, akıllıca ve tedbirlice hareketlere uymak, fırka, mezhep, ırk ihtilâflarını gözetmeksizin her ferdin hayatını, malını, ırzını korumakla medeniyet gözünde bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?»

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, bu haince kaleme aldığı ta-

mimden üç gün sonra da, aşağıki 26 Haziran 1919 tarihli yine bizzat yazmış olduğu, tamimi her tarafa yayınladı:

«Konya vilâyetinde, Balıkesir ve Kütahya dolaylarında bazı yerlerde ordu müfettişlerinin emriyle 1311-1316 (1895-1900) doğumluların silâh altına çağırıldığını ve öteki doğumlulardan gönüllü çağırılıp yığıldığı ve yol masrafları için ianeler toplandığını bazı haberlerden anlaşıldı. Merkezce böyle bir emir verilmemiş olduğu gibi, kanun ve usul de değildir.

Bugünkü ahvalimize ve mütareke şartlarına aykırı, akıl ve irfana da uymıyan bu hareketlerin elbette gizli sebepleri olacağı için, bunlara cesaret edenler, şiddetle mes'ul tutulacak ve kanunen takip olunacaklardırr. Ordu müfettişleri bu seferberliği hazırlamağa kalkışırlarken düşünmüyorlar ki, silâhlanma ve cihazlanma, son derece tahdit edilmiş ve mütareke hükümleri ile de elimiz ayağımız bağlıdır. Biz, bugün Yunan ve İtalyan ve herhangi bir devletle olursa olsun harbe giremeyiz. Girersek hem halkımızı ezdirir, hem de dâvamızı siyaseten kaybederiz.

Bu hakikatler açık iken ordu müfettişleri ve askerî ümerâ nın, bahsolunan ahvale cesaret etmeleri, vatanperverce hareketten ziyade, beş senelik kötü idare ile memleketi bu hale getirenlerin vicdanlarından olsun utanmıyarak, hâlâ onlara yardım edenlerin tahrikleri semeresi olmak gerektir. Bu hususa dair bilhassa dikkat nazarınızı çekerim. Bu fesatların önünü almak için ne yapmak lâzımsa yapınız. Masum ahaliyi ikaz ediniz.

Bu elemli ve tehlikeli demlerde memurlarımıza ve halkımıza düşen en büyük vazife, her ne endişe ile olursa olsun, memleket asayişini asla ihlâl etmemek ve unsurlar arasında mümkün mertebe anlaşmayı sağlamağa çalışarak, yakın bir geçmişin o meş'um hatıralarını unutturmak ve az çok bu sarih talimata uygun olmıyarak cihet-i askeriyeden verilecek emirleri, icra etmemektir. Edenlerin o emirleri verenler gibi mesul tutulacaklarını anlatınız.

Vaziyet müşkül olsa da, hak ve hakikat yolu pek açık ve gö-

rünür olduğu için o müşkülün altından kalkarsınız, ancak temiz kalp ve fikirle hareket etmiyenlerdir ki, bu vazifeyi yapmakta kusur ederler. Böylelerinin ise şiddetle cezalandırılmalarının hükûmetçe kararlaştırılmış olduğunu tekrar beyan eylerim.»

SİVASTA MUSTAFA KEMAL ALEYHİNE KENDİNİ GÖSTEREN HAREKET

Ali Kemal'in milleti ikiye bölmekten başka bir maksat gütmeyen, haince tamimleri ile, Mustafa Kemal Paşanın durumunu nasıl sarsmak istediğini, yine bizzat Mustafa Kemal'den dinliyelim:

«Ali Kemal beyin tamimi, memurların ve halkın fikirlerini hakikaten teşettüte sevk etmiş, her yerde, eksik olmayan menfî ruhlu kimseler, derhal aleyhimde propaganda ve faaliyete geçmişler. Bu yoldaki menfi tezahürlerin ve fiiliyatın en mühimmi, Sıvasta hazırlanmağa başlanmış. Bunu kısaca tasvir edeyim: Dahiliye Nazırı Ali Kemal beyin tamimen verdiği emrin tarihi olan 23 Haziran günü Sıvasta, Ali Galip Bey isminde bir zat, on kadar refakatiyle hazır bulunuyormuş. Bu zat İstanbuldan Mâmüretülâziz (Elâziğ) valisi olarak gönderilmiş olan Erkânı harp miralayı - Kurmay albay - Ali Galiptir. Güya vilâyet ikinci derece memurları olmak üzere, bir takım insanları da, İstanbuldan seçmiş, beraberinde götürüyor. Ali Galip, yolu üzerinde bulunan, Sıvasta duruyor. Hususî vazifesi bulunduğuna şüphe etmemek lâzım gelen Ali Galip, orada derhal kuvvetli taraftarlar bulmuş, vazifesini iyice tatbik etmek için tertipler ve tedbirler almağa başlamış. Dahiliye Nezaretinin, aleyhimdeki emri gelir gelmez, faaliyet başlamış, Sıvas sokaklarında «benim, hain, âsi, zararlı bir adam olduğuma dair» duvarlara yaftalar yapıştırılmış. Kendisi de bir gün, Sıvasta vali bulunan Reşit Paşa merhumun yanına giderek, Dahiliye Nezaretinin emrinden bahsettikten sonra, Sıvasa gittiğim takdirde hakkımda tatbik edeceği muameleyi sormuş.

Reşit Paşa, ne yapılabileceğini istizah etmiş. Ali Galip: «Ben senin yerinde olsam, derhal kollarını bağlar, tevkif ederim ve senin de böyle yapman lâzımdır» demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu kadar basit olacağına inanamamış, müzakere hayli uzamış. Müzakereye katılanlar çoğalmış... Hattâ bir kısım ahali verilecek kararı anlamak üzere toplanmış. Bütün bunlar Haziranın 27 nci günü oluyor.

Ben, Haziranın 25 nci günü Amasyada iken, Sivasta aleyhimde bazı münasebetsiz haller olmağa başladığını haber aldım. 25-26 Haziran gecesi yaverimi çağırdım ve «Yarın sabah karanlıkta Amasyadan cenuba (güneye) hareket edeceğiz,» dedim, bu hareketimizin gizli tutularak hazırlanılması için emir verdim.

Bir taraftan da, Beşinci Fırka (Tümen) Kumandanı ve erkânı harbiyemle, gizli olarak, şu tedbiri kararlaştırdık: Bu Fırka kumandanı, fırkasından, seçkin zabit ve efrattan mürekkep ve mümkün olduğu kadar kuvvetli bir atlı piyade müfrezesini derhal, o geceden başlıyarak süratle teşkil edecekti. Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla beraber, otomobil ile Tokat'a hareket edecektim. Müfreze teşekkül eder etmez Tokat üzerinden Sıvas istikametine sevk olunacak ve benimle irtibat arayacaktı. Hareketimiz, hiç bir tarafa telgrafla bildirilmiyecek ve mümkün olduğu kadar Amasya'da da duyurulmıyacaktı.

26 Haziranda Amasyadan hareket ettim. Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak benim varışımın Sıvasa ve hiç bir yere bildirilmemesini temin ettim. 26/27 gecesini orada geçirdim ve 27 de Sivasa hareket ettim. Otomobil ile Tokat'tan Sıvas'a takriben altı saattir, Sıvas valisine, Tokat'tan Sıvasa hareket ettiğime dair açık bir telgraf yazdım. İmzada, Ordu Müfettişliği ünvanını kullanmıştım.

Telgrafta mahsus hareket saatimi kaydetmiştim. Fakat bu telgrafın, hareketimden altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar hiç bir suretle Sıvasa malûmat verilmemesini temin edecek tedbirleri aldırdım.

Şimdi, Sıvasta Ali Galip bey ve Reşit Paşa arasında hak-

kımda tatbik olunacak muamelenin münakaşası sahnesine dönelim;

Münakaşanın hararetli bir safhasında, Reşit Paşanın eline, benim Tokat'tan çekilen telgrafı verirler. Reşit Paşa, hemen Ali Galip beye uzatır; işte kendisi geliyor, buyurun, tevkif edin, der.

Reşit Paşa telgrafta yazılı hareket saatini görünce, hemen kendi saatını çıkarır, bakar... Efendim, geliyor değil, gelmiş olacaktır, diye ilâve eder.

Bunun üzerine, Ali Galip; «Ben tevkif ederim dedimse, benim vilâyetim dahilinde olursa tevkif ederim, demek istedim» deyince toplantı halinde bulunanları bir heyecan kaplar.. Hep birden, «Haydi öyle ise istikbaline gidelim..» diyerek toplantıya son verirler...

Ancak eşraf ve ahali ve askerle parlak bir istikbal merasimi hazırlıyabilmek için biraz zaman kazanmak lâzım geldiğini, halbuki hesapça, benim Sivas şehri kapılarına kadar yaklaşmış olacağımı dikkat nazarına alarak beni, girişe yakın olan Ziraat Nümune çiftliğinde bir dinlenmeye davet edecek çare düşünmüşler. Vali Paşa, karargâhımın Sıhhiye Reisi olup, evvelce teşkilât için Sıvasa göndermiş olduğum Doktor İbrahim Tali' Beye bu vazifeyi yapmasını rica etmiş ve tertibatı tamamlar tamamlamaz, bize yetişeceğini söylemiş. Nitekim, tam Nümune çiftliği cıvarında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinde Tali Bey göründü. Otomobillerden indik. Çiftliğin avlusunda oturduk. Tali' Bey, hikâye ettiğim vaziyeti tafsilâtile anlattıktan sonra, vazifesinin, beni burada biraz meşgul etmek olduğunu söyleyince, derhal ayağa kalktım: «Çabuk otomobillere ve Sıvasa..» dedim..

O anda hatırıma gelen şu idi. İstikbal merasimi yapacağız diye Tali' Beyi aldatmış ve hakikatte aksi bir tertip yapmak için vakit kazanmak istemiş olabilirlerdi. Otomobillere binmek üzere iken, diğer bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

«Efendim, birkaç dakika istirahat buyurulmaz mı?» diye söze başladı. «Yarım dakika dahi istirahate ihtiyacım yoktur. Derhal hareket edeceğiz ve sen, benim yanıma gel» dedim.

«— Efendim, dedi. Sizin yanınıza Rauf Bey binsin, ben arkadaki otomobille gelirim..

«— Hayır, hayır, dedim, siz buraya...

Bu basit tedbirden maksat, izaha muhtaç değildir.

Sıvas şehrine yaklaşışımızda, caddenin iki tarafı muazzam bir kalabalık ile dolmuş, askerî kıtalar selâm vaziyetini almış bulunuyordu. Otomobillerden indik. Yürüyerek, askeri ve ahaliyi selâmladım.

Bu manzara, Sıvasın muhterem ahalisinin ve Sıvasta bulunan kahraman zabit ve askerlerimizin bana, ne kadar muhabbetle bağlı olduğunu ispat eden canlı bir şahid idi. Doğru kumandanlık dairesine gittim ve hemen, maiyetiyle beraber Ali Galibi ve onun icra vasıtası olduğunu anladığım müfsitleri getirttim. Onlara icap eden muameleyi yaptım.

Bu Ali Galip, gördüğü kötü muameleden sonra mahrem söyliyecekleri olduğunu beyanla, gece yalnız olarak yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Hareketlerinin zevâhirine ehemmiyet vermemekliğimizi rica ile, kabul ettiği valilik memuriyetine gelmekten maksadının, benim düşüncelerime hizmet etmek bulunduğunu ve Sıvasta bekleyişinin, benimle görüşüp bizzat tlaimat almak için olduğunu anlatıp, bin türlü delillerle ispata çalıştı ve bizi sabaha kadar meşgul etmek suretiyle, muvaffak dahi olduğunu itiraf etmeliyim.»

Mustafa Kemal Paşa, Sıvasta yapılacak teşkilât ve alınacak tedbirler hakkında gerekenlere talimat verdikten sonra, hiç uyumadan geçen 27/28 Haziran sabahında, bir bayram günü, Sıvastan Erzuruma doğru yola çıktı ve bir haftalık yorucu bir otomobil yolculuğundan sonra Temmuzun üçüncü günü, başta Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa olduğu halde, askerî kıtalarla Şark vilâyetleri Müdafai Hukuku Milliye Cemiyeti erkânı ve kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanarak, Erzurum şehrine girdi..

1/Haziran/1919

İSMET BEYDEN KÂZIM KARABEKİR PAŞAYA

Sevgili kardeşim Kâzımcığım;

«Bugün Ramazanın ikisi... Ne karanlık günlerdeyiz. İzmir gitti ve teferruat da hâlâ gidiyor. Daha ne kadar yerler işgal olunacak, bunu bilen ve tebliğ eden de yoktur.

İtilâf devletleri Yunanistanın işini kolaylaştırıyorlar. Yarın buraya bir Amerikan heyeti geliyormuş: Hem Yunanlıların bu halleri hakkında tetkikler yapacak, hem Türk efkârını anlayacakmış. Zamanın yaldızlı hapı (Manda) kelimesi ya, İstanbulda bir müddettenberi hangi Manda'yı istemeliyiz, diye faalâne cereyanlar vardır.

Bu sıkıntılı günlerimizde ingilizce hocasına yol verdim, kimse ile temasım yok. Kendi halimde münzeviyâne, âkibete intizar ediyorum. İtiyad mı diyeyim, yoksa hastalık mı, zaaf mı, içimde yine ümitli bir şey var. Bu hâdiseyi pek güç, fakat yine atlatacağız gibi geliyor. Ancak dahilî nifak, gayri kabili tedavi ve teskin bir haldedir ki, bu seyyie bugün olmasa, yarın her şeye yarar. Mühim mevkufları İngiliz-ler aldılar, götürdüler. Halil Paşa, Seyfi Bey, Vehip Paşa ile daha bir kısmı kaldı. Almadılar. Seyfi'nin tevkif müzekkiresine «Sulistimal» yazmışlar. Ne sebeple, ne delil ile bilen yok. Çağırıp soran yok. İnsanın aklına durgunluk geliyor. Meselâ beş sene yatmışlar... ve sonra çağırıp demişler ki: Sizin kabahatiniz yokmuş... El'adlüesasülmülk... Gözlerinden öperim sevgili kardeşim. Sıhhatim iyidir.

İsmet.

Mustafa Kemal Paşa askerlikten ayrılıp, bir millet ferdi olarak fiilen millî harekâtın başına geçmek kararını verdiği gün, kendisi gibi sivil olan en yakın arkadaşı Rauf Beyle beraber.

ERZURUMDA ÖNEMLİ KARARLAR

Erzurumda evvelâ, İstanbul hükûmetinin yeni tertiplerle aleyhinde bir takım teşebbüslere geçmesi ihtimali ile, muhabere kanalı olan mühim merkezleri kontrol altında bulundurabilmek için bütün kumandanlara gereken emirleri veren Mustafa Kemal Paşa, Erzurum valisi Münir ve - Erzurumda kendisini beklemekte olan Bitlis valisi - Mazhar Müfit beyler, Kâzım Karabekir Paşa ve Rauf Bey - eski İzmit Mutasarrıfı olup İstanbuldan Rauf Beyle birlikte gelmiş olan - İbrahim Süreyya ve karargâhına mensup Erkânı harbiye reisi Kâzım (Dirik) ve erkânıharp Hüsrev (Gerede), Doktor Refik (Saydam) Beylerle toplanıp, onlara, umumî ve hususî vaziyeti ve tutulmasını düşündüğü yolu ve bu yolda bundan sonra karşılaşılacak çetin vaziyetleri, şahsî tehlikeleri, her ihtimale karşı katlanılması zarurî olan fedakârlığı anlatarak demiştir ki:

«— Millî gaye için ortaya atılacakların, bugün yok edilmesini düşünen yalnız saray, hükûmet ve yabancılardır. Fakat bütün memleketin menfî propagandalarla aldatılıp, aleyhimize çevrilmesini de ihtimal dahilinde görmek lâzımdır. Önayak olacakların, her ne olursa olsun gayeden dönmemesi, yurtta barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar, maksat ve gaye uğrunda fedakârlığa devam edeceklerine, işin başında, şimdi karar vermeleri icabeder. Kalblerinde bu kuvveti hissetmiyenlerin teşebbüse geçmemeleri elbette evlâdır. Zira, bu takdirde hem kendilerini ve hem de milleti aldatmış olurlar.

Bir de bahis mevzuu vazife, resmî makam ve üniformaya sığınarak el altından yürütülmek kabil değildir. Bu tarzın bir derecesi olabilir. Fakat, artık o devir geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve milletin hakları adına yüksek sesle bağırmak ve bütün milleti bu sese iştirak ettirmek lâzımdır. Benim, azlolunduğu-

ma ve her türlü âkibetlere mahkûm bulunduğuma şüphe yoktur. Benim ile alenen işbirliği etmek, ayni âkıbetleri şimdiden kabul etmektir. Bundan başka, bahis mevzuu ettiğimiz vaziyetin istediği adamın, diğer birçok nokta-i nazarlardan dahi, mutlaka benim şahsım olabileceği gibi, bir iddia da mevcut değildir. Yalnız, her halde, bu memleket evlâdından birinin ortaya atılması artık zarurî olmuştur. Benden başka bir arkadaşı dahi düşünmek mümkündür. Yeter ki o arkadaş, bugünkü vaziyetin kendisinden istediği tarzda harekete muvâfakat etsin.»

Mustafa Kemal Paşa, bunları söyledikten sonra, rastgele karar vermek doğru olamıyacağından, bir müddet düşünüp, taşınabilmek için müzakereyi burada kesmiş ise de, bundan sonraki toplantıda hazır bulunanların hepsi, işin başında yine onun devam etmesi ve kendilerinin de ona olanca güçleriyle yardımcı olacaklarını ittifakla söylemişlerdi. Bu arada yalnız, Erzurum valisi Münir Bey ciddî mazereti olduğunu beyanla, bir zaman için fiilî vazifeden affını rica etmiştir.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşanın, (baş) olmaya ancak, (vazife ve askerlikten istifa ettikten sonra da, tıpkı şimdiye kadar olduğu, mafevk kumandan imiş gibi emirlerinin yerine getirilmesinin kabul edilmesi) şartiyle razı olabileceğini söylemesi üzerine, bu cihet de tamamen tasvip ve tasdik edilmiş ve böylece zaten mevcut olan anlaşma, daha esaslı bir şekilde açığa vurulup, kuvvetlendirilmiştir.

KARABEKİR NİÇİN O'NU BAŞA GEÇİRMİŞTİ?

Şimdi, Millî Mücadeleyi yaratan vatanseverlik ruhunun mahiyetini iyice anlayabilmek için, o günlerde Anadolu'daki hemen hemen tek ve asıl sağlam kuvvetin, yâni yirmi bine yakın mevcutlu bir kolordunun başında bulunduğu halde, bu anlaşmayı herkesten evvel —hattâ daha İstanbul'da iken— can ve gönülden isteyerek, teklif de etmiş olan Kâzım Karabekir Paşayı dinleyelim. Kâzım Karabekir Paşa, bu âna kadar hiçbir yer-

de tek satırı yayınlanmamış olan hâtıralarında, bu konuya temas ederken, aynen şöyle der:

«— Benim maksat ve gayem, milletimizin kurtulması fikrinin muvaffak olmasından ibaretti. Yoksa şahsımın her hangi bir mevkie çıkması değildi. Bu kanaatle Mustafa Kemal'i tutuyordum. Benimle beraber, arkadaşlarımın da bu tarzda hareketleriyle, muvaffak olacağımıza katiyen emnidim. Zira ben, başa geçersem, ayni kuvvetteki kanaatle, beni tutacak kimseyi göremiyordum. Bundan başka, Kars Kalesi gibi asrî tahkimatı hâvi bir yere dayanan, o zamanki Ermeni ordusunu dağıtıp Şarkta vaziyete hâkim olmak gibi, İstiklâl Savaşımızın ilk evvel başarılması lüzumlu pek müşkül bir işimiz vardı ki, bunu ancak kaleyi, etrafını ve Ermeni ordusunu pek iyi tanıyan bir kumandandan başkası yapamazdı.

Sonra, bütün işlerde, Şark (Doğu) bence, yegâne istinatgâh olacaktı. Şarka dayanmadan, garpte kolay kolay bir şey yapamazdık.

Bu sebeple, şarktaki kumandan, ayni zamanda halkça tanınmış, tecrübe edilmiş, kendisine inanılmış bir insan olmalı idi. Ben, Umumî Harpte Erzincan ve Erzurum'da, felâket haline gelen Ermeni salgınlarını durdurmak için kış kıyamette, —hattâ ordu kumandanı Vehip Paşanın emirlerini dinlemiyerek, sorumluluğu omuzlarıma alıp, adam boyu karlar içinde— kolordumla beşer takati üstünde, harekât yapmıştım. Sonraları Soğanlı dağları, Kars ovası ve Kars, Gümrü, Karakilise savaşlarında ben Ermenileri, Ermeniler de beni iyi, çok iyi tanımıştık. Ayni kıtaları, ayni yerlerde, ayni düşmana saldırtacaktım. Halkın candan müzahereti olmadan da, bu iş yapılamazdı. Karşılıklı itimat ve emniyet mühim şeydi.

Ayrıca ben, daha çocukluğumda Van'da, Harput'ta yıllarca dolaşmış Türkler ve Kürtlerle ruhen ve kalben karşılıklı samimiyetle bağlanmış idim. Düşüncelerimde, ne kadar isabet ettiğim de, sonraları tahakkuk etmişti.

Kars Kalesi karşısında, daha evvel tecrübesini yapmamış bir

kumandan, bütün bir orduyu mahvettirebilir ve Ermenilere Anadolu yolunu, tâ Akdeniz kıyılarına kadar serbest bırakabilirdi.

Sonra, yine o günlerde ortaya çıkmış bir kuvvet olan Bolşeviklerle siyasî münasebetlerin pek büyük ehemmiyeti vardı.

Boleşvik olmak, Bolşeviklerle harbe girişmek gibi, her biri Millî Mücadelemizin kaderi üzerinde tesirli, hattâ belki de Millî Mücadelemizin muvaffakiyetsizliğine âmil olabilecek işleri bu hususlarda benim kadar tecrübeli olmadıklarını düşünerek, hiç bir arkadaşıma emniyet edemiyordum. Bu işlerde muvaffakiyetsizlik, tasarladığımız millî hükûmetin iflâsı olurdu.

İşte bu gibi endişeler ve en sonra da, —daha İstanbul'da kendisini ziyaret ettiğim zaman— Mustafa Kemal Paşaya ettiğim teklif ve vaade de sadık kalmam gerektiğinden, başka türlü hareket edemezdim.

Hiçbir mülâhaza, beni, Mustafa Kemal Paşayı, baş tanımaktan men edemezdi. Beni, ileride bu fedakârlığımın kıymeti bilinmez diye, bu fikirden ve bu kanaatten çevirmek isteyenler olmuştur. Fakat, umumî muvaffakiyetin nihayetine, yani büyük zafere ulaşmamızdan sonraya kadar dümenin benim elimde olacağını, geminin başı garpte (batıda) ise, kıçı da şarkta (doğuda) olduğunu ve geminin başını çevirenin, —yâni gemiye istikamet verenin— kıçı olduğunu, asıl en büyük ve mukaddes gayemiz olan milletin kurtuluşu tahakkuk ettikten sonra da, eğer mukadderse hedef olabileceğim muamelelerin pek ağır olmamasına çalışmak milletin ve silâh arkadaşlarımla, vicdan sahibi olanların vazifesi olacağını düşünürdüm.

Hülâsa; Erzurum'da, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyle aramızda memleketi kurtarma mevzuunda tam bir fikir birliği teessüs etmişti. Ne Bolşevikliğin ve ne de manda —yâni herhangi bir yabancı devletin himayesi altına girmek— meselelerinin istiklâlimizi kurtaramıyacağı, millî bir hükûmet kurmağa ve ilk iş olarak Ermeni ordusunu silâhtan tecrit ile şarkta tehlike bırakmamak, Gürcülerle çatışmaktan çekinmek, Azerbaycan'ın

Bolşevik Rusya ile anlaşmasını sağlamak, Moskova hükûmetiyle temas ve irtibat yaparak, onlarla da samimî bir anlaşmaya varmak, bütün bu mühim işleri ben üstüme alıyordum.

Bu esnada Ermenilerin taşkınlıkları görülüyor ve ilk fırsatta Anadolu içlerine saldıracakları hakkında haberler alınıyordu. Erzurumdaki İngiliz mümessili Rawlinson, bu işi bir an evvel temin için şark ordumuzun silâhlarını toplamaya çalışıyordu. Ben, —epey evvel toplantıya dâvet edilen— Erzurum kongresinde verilecek (millî karar) a kadar ipi koparmamak için, çeşitli vesilelerle zaman kazanmağa gayret ediyordum. Mustafa Kemal Paşa bu hususta endişeli idi, bana:

«— Ermeni harekâtının kat'î muvaffakiyetle icrası mümkün müdür ve bu ne kadar zamanda olabilir? Ve acaba şark ordusu Ermenilerle harbe giriştiği zaman, Gürcüler ve sahillerden veya Batum - Tiflis demiryolundan da İtilâf orduları Ermenilere yardım ederlerse ne yaparız?» diye sormuştu.

Ben de kendisine; «Gerçi Ermeniler her gün bizimle bir harb vesilesi icad ediyorlar. Fakat şimdilik bunları sükûnetle karşılayarak, hudutlarımız arasındaki halk hükûmetlerini de çiğnetmemeğe çalışıyoruz. Şimdiki halde vaziyeti bu şekilde idare etmek kâfidir.

Bugünkü vaziyette, asıl İngilizler Ermenilerin Erzurum üezrine yürümelerini istiyorlar ve Erzurumdaki İngiliz mümessili bu maksatla, eline geçirebildiği sürgü kolu ve kamalarımızı yüklediği trenleri Batum'a Kars'tan geçirerek sevketmeğe çalışıyor. Bu suretle Ermenilere, ordumuzun silâhsız bırakıldığını göstermek istiyor. Çünkü Ermeniler, ancak silâhımız elimizden alındığı zaman, kat'î harekete başlayabileceklerdir. İstanbul hükûmeti de, bu işte âdeta İngilizlere yardım etmektedir. Harbiye Nezareti bize, elimizdeki silâh ve mühimmatın İngiliz mümessilinin teklifi veçhile, bir an evvel teslimini emredip dururken, öte yandan Dahiliye Nazırı da valilere, kumandanların verecekleri seferberlik emrine kulak asmamalarını emrediyor. Hele Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşanın; kumandanlar ara-

sında veya mâdunlarla şifreli muhabereleri men eden emri gibi bir münasebetsizlik, hattâ rezalete hiçbir milletin tarihi şahit olmamıştır. Maalesef Nazırlık makamını işgal eden bu mahlûkların, vatan haini olarak işlerin başından uzaklaştırılıp cezalandırılmaları gerektiğini İstanbul'a, Sadrıâzama yazdım. Valilerle kumandanlara da tamim ettim.» diye durumu anlattım.

Yukarıdan beri izah ettiğim veçhile, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyle anlaşmadığımız bir nokta kalmamıştı.

Yenibahçeli Şükrü anlatırdı:

«... Bir gün Ali Bey (Çetinkaya) ile Bekirağa Bölüğüne, Kara Kemal'i ziyarete gidiyoruz.. Orada, Kara Kemal diyor ki:

«— İngilizler İttihatçıları baş düşman sayıyorlar. En kısa bir zamanda bizi yok etmelerini bekliyebiliriz. Bu itibarla hiç bir zaman kaybetmeden milletin büyüklüğüne, hürriyet ve istiklâl aşkına dayanarak harekete geçmek zarurîdir. Teşkilâtı İstanbulda teksif etmek hatadır. İstanbulda bir teşkilât mutlaka lâzım olmakla beraber, asıl işe Anadoluda başlamak, orada çalışmak daha muvafıktır.»

Biz, Bekirağa Bölüğünden ayrıldıktan sonra, eski Sadrâzam Ahmet İzzet Paşayı evinde ziyaret ile, görüştük, bu mesleden de bahsettik. Paşa bu defa, Anadoluda teşkilâtlanmayı ve gerektiğinde silâha sarılmayı sadece tensip etmekle kalmadı. Bunun artık lâzım olduğuna da işaret etti ve:

«— Ancak bir baş lâzımdır. Başımıza kimi getirmeyi düşünüyorsunuz?» diye sordu.

— Mustafa Kemal Paşayı... dedik.

— Çok muvafık olur... Mükemmel... En münasibi odur..» dedi.

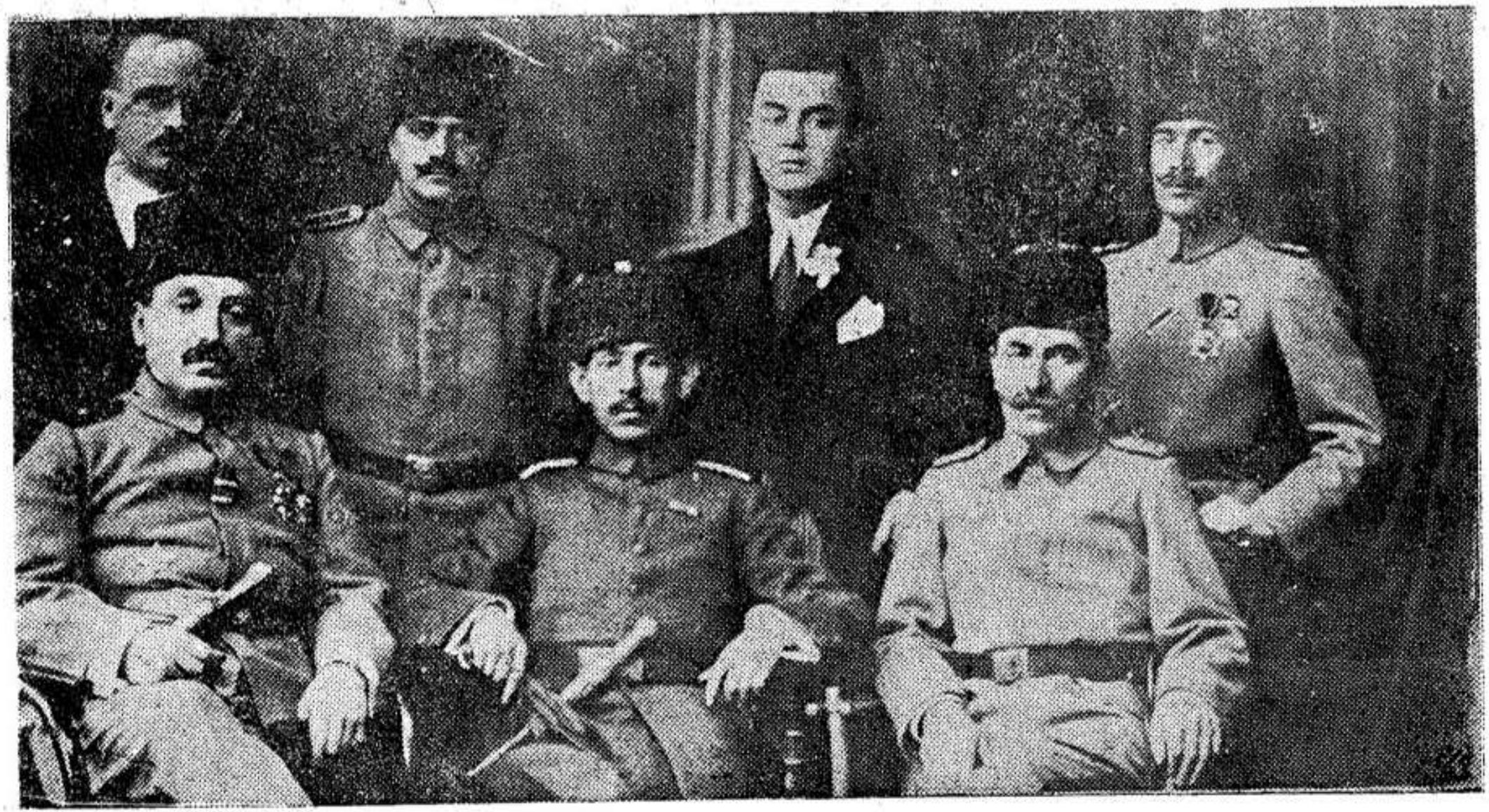

İttihat ve Terakki iktidârının göçüp giderken arkada bıraktığı, İstanbulluları korumak maksadiyle kurulmasına önayak olduğu gizli teşkilâtı (Karakol) cemiyeti halinde millî mücadele hizmetinde pek faydalı bir şekilde kullanan vatanseverlerden —ortada oturan— Kara Vâsıf Beyle arkadaşları.

MUSTAFA KEMAL ASKERLİKTEN ÇEKİLİNCE...

Temmuzun sekizinci günü, sarayla giriştiği uzun bir muhabere sonunda, Mustafa Kemal Paşa, Ordu Müfettişliği vazifesine nihayet verildiğini gördü. Derhal askerlikten de istifa ile, mukabele bilmisil yaparak millî teşkilâtın hemen başına geçmesini, orada telgraf makinesi başında kendisine teklif ettim. Teklifimi kabul ile, askerlikten istifasını verdi. Fakat o esnada vaziyetin birdenbire bu şekli alışından pek meyus olduğu her halinden belli oluyordu. Döne dolaşa nihayet, yine benim fikrime —İstanbul'da iken bilhassa ısrarla rica ettiğim veçhile— benim yanıma, hem de bir millet ferdi olarak gelmiş bulunuyordu. Amma, acaba, şimdi ben ne yapacaktım?

Bu kadar süratle böyle bir vaziyet olabileceğini belki hiç tahmin etmemiş olduğu için, şimdi yalnız Ordu Müfettişliği vazifesinden değil, bunca yıldır üniformasını taşıyarak, havasına alışmış olduğu ve pek sevdiği askerlikten de çekilmişti. Muhakkak ki, hayatının en üzüntülü dakikalarını yaşıyordu. Büyük bir merak ve heyecan içinde olduğu gözle görülüyordu. Acaba şimdi, kendisine karşı nasıl bir vaziyet alacaktım, nasıl bir tavır takınacak, ne yapacaktım?

Bana gelince, olup bitenler benim için, pek tabiî idi. Her şey, ötedenberi tahmin ve tasavvur edip, özlediğim şekilde cereyan edip, en tabiî neticeye varmıştı. Bir lâhza bile tereddüt etmedim, Rauf Beyle birlikte oturdukları odaya gittim. İçeri girer girmez Mustafa Kemal'in karşısında —Ordu Müfettişi bulunduğu zamankinden çok daha saygılı bir tavırla— hemen hazırol vaziyeti aldım ve bir selâm vererek:

«— Bir emriniz var mı paşam? Şimdi nazarımda daha büyüksünüz. Artık millî reisliği deruhte buyuruyorsunuz.» dedim.

Mustafa Kemal bu hareketim karşısında, o derece mütehassis oldu ki, kendini tutamadı, sendeledi, sararmış yüzü biraz dü-

zeldi ve bana, teşekkürler ederek, uzun uzun baktı ve pek büyük bir hürmetle, ellerimi sıktı.

Ben, ne o zaman, ne de sonraları bazılarının bir türlü anlayamadıkları bir şeyi yaptığım, yâni bana tevdi edilmiş bir makamı, kendi elimle başkasına bahşettiğim o anda, memleketime ancak bu suretle, bu hareketimle faydalı olabileceğime ve bunu böyle yapmanın benim için bir vatan ve millet borcu olduğuna inanmış olmaktan başka bir duygu ile mütehassis değildim. Evet, o anda vatanımın yüksek menfaatleri, benim her şeye rağmen, böyle davranarak, —âdeta eli kolu bağlı ve tamamen âtıl bir vaziyete getirilmiş olan— Mustafa Kemal'i, baş tanıyıp, millete de öyle tanıtıp kabul ettirmemi âmirdi. Nitekim öyle yaptım ve öyle yaptıktan sonra 13 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ile —ondan evvel askerlikten ayrılmış olan pek değerli arkadaşımız— Rauf Beye bilhassa millî mücahedede kuvvet vermek ve paşanın yüzünde sezdiğim üzüntü ve yeisi gidermek maksadiyle, aşağıki mektupları yazdım:

Mustafa Kemal Paşa hazretlerine

Hizmet ve fedakârlığı bütün cihanca müsellem olan, ordu ve milletin mâbehüliftiharı bulunan zât-ı sâmilerinin istifaya mecburiyetlerinden dolayı şahsım ve kolordum son derece müteessirdir. Yalnız, millî gayemiz için mücahededen hiçbir an geri durulmıyacağı hakkındaki vaatlerinizle müteselli olduğumuzu arz ile vatan ve milletimiz için her türlü mesaide Cenab-ı Hakkın muvaffakiyetler ihsan buyurmasını tazarru eder ve kolordumun ihtiramat ve tâzimat-ı mahsusasını takdim eylerim efendim.

Onbeşinci Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir

Esbak Bahriye Nazırı Rauf Beyefendi hazretlerine

Şimdiye kadar vatana pek şanlı ve şerefli hizmetler ifasiyle, millî tarihimize kıymetli sahifeler yazdıran zât-ı sâmileri gibi bir hükûmet recülünün, vatan ve milletin saadet ve selâmeti

için bir fert sıfatiyle çalışmak üzere, bütün varlığından vazgeçerek Erzurum'u teşrif ve bu mukaddes gaye uğrunda her türlü fedakârlığı ihtiyar buyurması vatanın kurtarılması için yürekleri çarpan bütün insanlara büyük bir teselli ve ümit bahşetmiştir. Her hususta muvaffakiyetlerini ve mülk-ü millete faydalı hizmetler ifasına mazhariyetlerini Cenab-ı Haktan temenni ile ihtiramat ve tâmimat-ı faikamı takdim eylerim efendim.

Onbeşinci Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir

MUSTAFA KEMAL PAŞA ASKERLİKTEN NASIL ÇEKİLDİ?

Mustafa Kemal Paşanın, askerlikten istifası esnasında yanında bulunan Rauf Bey, bu olayı şöyle anlatır:

«Sıvasta bulunduğumuz sırada 8 Temmuz 1919 günü, Mustafa Kemal Paşa telgraf ile muhabere için İstanbuldan makine başına davet edildi. Kendisi ile beraber, Kâzım Karabekir Paşa, ben ve karargâh Erkânıharbiye Reisi Kâzım Bey (Dirik) telgrafhaneye gittik. Saray telgraf merkezinden, Harbiye Nazırı Ferit Paşa muhabereyi açtı. Mustafa Kemal Paşaya, eskidenberi olan hürmet ve muhabbetinden, zekâ ve askerî meziyetlerine olan itimat ve hayranlığından başlıyarak, güzel tabir ve cümlelerle teminat vererek, Anadoludaki faaliyetten vazgeçmesini, eğer İstanbula gelmeği yabancılar tehlikesi yüzünden geciktirmek istiyorsa, Anadoluda münasip göreceği bir yere çekilerek, istirahat etmesini, padişahın da arzusu olarak teklif eyledi.

Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırına aynı suretle güzel, nazik ve samimî cümle ve ifadelerle mukabele ederek, padişaha olan sadakatından bahis ile tekliflerinin, yanlış bilgilere dayandığını ileri sürüyor, muhabere de uzayıp gidiyordu. Nihayet muhabere öyle bir şekil aldı ki, onların faaliyetten vazgeçirmek için ısrar edişleri karşısında pek yumuşak ifadelerle o teklifi mütemadiyen reddedişi ile neticede, Paşayı askerlikten tard etmek ihtimallerini kuvvetlendirdi. Böyle bir neticenin, ne olursa olsun, umum efkâr üzerinde yapacağı tesiri düşünen Kâzım Karabekir Paşa, takaddüm ederek - onlardan

evvel davranarak - hemen askerlikten istifa etmesinin pek münasip olacağını, Mustafa Kemal Paşaya teklif etti. Bu teklife ben de iştirak ettim.

Mustafa Kemal Paşa, böyle zamanlarda ve bu gibi hallerde devlet makamı ve rütbesinin çok ehemmiyetli ve müessir olduğunu söyleyerek, teklifimizi kabulde bir hayli tereddüt etti. Fakat karşı taraftaki Ferit Paşanın teklifleri ısrar şeklini almaya başlayınca, kendisi de bizim fikrimizi kabul ve Harbiye Nezaretine, askerlikten istifa ettiğini bildiren telgrafnameyi yazdırdı. Hemen onun arkasından, Harbiye Nazırı Ferit Paşa da, Mustafa Kemal Paşayı, padişahın kendisini silki askeriden afv ettiğini tebliğ ile, muhabereyi kesti.

Erzuruma dönüşümüzde, Mustafa Kemal Paşaya karargâh olarak tahsis edilmiş olup, benim de birlikte ikamet ettiğim daireden çıkarak - Erzurum valiliğinden, istifa ile İstanbula dönmüş olan - Münir Beyin oturduğu eve taşınmıştık. Hatırımda kaldığına göre 10 Temmuz 1919 günü mutad olduğu üzere Mustafa Kemal Paşa ile, yirmi dört saatlik birikmiş işleri ve bu arada gelen telgraf ve mektupları gözden geçirerek, icap edenleri cevanlandırmak üzere, buluşmuştuk. Miralay Kâzım Bey (Dirik) de hergünkü gibi, bu işimizde kâtiplik vazifesini görmek üzere, elindeki dosya ve evrak ile bize iltihak etti. Gelen evrak okundu. Cevaplarının müsveddeleri de hazırlanıp, işimiz bitince, Kâzım Bey birdenbire değişiverdi.

Daha on beş gün evvel, Paşa ile sonuna kadar aynı maksat ve gaye uğrunda çalışacağına, şeref ve namusu üzerine yemin ederek, söz vermiş olan Erkânıharp miralay (Kurmay albay) Kâzım Bey, ayağa kalktı ve kemali sükûnetle, Mustafa Kemal Paşaya tevecclih ederek, aynen şu sözleri söyledi:

«— Paşam, siz askerlikten istifa ettiniz. Benim de, bundan sonra bu vazifeye devamıma imkân kalmadı. Müsaadenizle kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'dan askerî bir vazife istiyeceğim. Evrakımı kime teslim etmemi emir buyuruyorsunuz, dedi.

Mustafa Kemal Paşa, hiç beklemediği bu hareket karşısında sarardı ve çok sarsıldı. Tâbiri mahsusiyle, vurulmuşa döndü ve:

«— Yaa... Öyle mi efendim?.. Peki efendim... Evrakı Husrev Beye devrediniz efendim...» sözleriyle, Kâzım Beye yol verdi, Erkânı Harbiye miralayı Kâzım Bey, kendine has bir çalımlı tavırla odadan

çıktı, gitti. Mustafa Kemal Paşa yığılmış olduğu koltukta bir müddet düşündükten sonra, bana dönerek:

«— Rauf, gördün mü? Ben haklı değil mi imişim? Devlet, makam ve mesnedinin kıymetini gördün mü? Dün benim ile en yüksek gaye ve şüphe götürmiyecek kadar samimiyetle çalışan bu adamın, şu hareketi, benim görüşümdeki isabeti teyit etmedi mi?» dedi.

Çok meyus idi.

1909 yılındaki 31 Mart askerî ihtilâlini bastırmak üzere İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusunda, Erkânı Harb Kolağası iken tanıdığım Mustafa Kemal ile, İtalyanların Trablusgarb'a saldırışları üzerine ve merhum Enver Paşa ile Bingazi bölgesinin müdafaası için çalıştığım sırada, kendisi ile işbirliği etmiş, Balkan Harbinde Gelibolu yarımadasının müdafaası için tertip edilmiş kolordu Erkân-ı Harbiyesinde benim de Çanakkale'de Hamidiye süvarisi olarak bulunduğum zaman Maydos'daki karargâhlarında sık sık buluşmuş ve çetin askerî meselelerin münakaşa ve tahlilinde, derin nüfuzu nazar ve ameli tecrübelerine ve muhakemesinin sükûnetine şahit olmuş, Umumî Harb esnasında, iki defa çok ma'kûs ve hayatına mal olabilecek kadar tehlikelere mâruz kaldığı zamanlarda da yanında bulunmak suretiyle her hal ve hareketine yakından vâkıf bulunmuş olduğum Mustafa Kemal Paşanın bu vaka karşısında gösterdiği ye's ve füturun, benzerine hiç şahit olmamıştım.

«— Miralay Kâzım Beyin ahdine vefasızlık ederek, sizden ayrılması elbette çirkin harekettir. Fakat sizin, istifanızla bir kat daha yükselen mevki ve artan nüfuzunuza asla nakise vermez. Bu gibi zayıf unsurların, işin başında, kendilerinden bertaraf olmaları, daha çetin zamanlarda ayrılmalarından hayırlıdır ve isabet olmuştur.» diyerek kendisini teselliye çalıştım.

«— Rauf, bu görüş, hissen doğrudur, amma fiiliyatta yeri yoktur. Şimdi şahidi olduğumuz hareket, inşaallah bir başlangıç değildir. Seninle benim yapacağımız bir şey kaldı, o da emin bir yere çekilip, ayak altında ezilmemeğe çalışmaktır.» dedi.

Ben, ayni kanaatte olduğum, istifası suretiyle ve bir ferd-i millet olarak, vatanın müdafaası ve kurtarılmasına çalışacağı yolundaki beyanatı üzerine gerek ordu, gerekse millet nazarında bir kat daha muhabbet celbettiğini söyledim ve her halde kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşanın, hakkınızdaki hürmet ve muhabbeti azalma-

mış, artmıştır. diyerek, bana bir kaç gün evvel, bizzat Kâzım Karabekir Paşanın:

«— Rauf, bu dâva her cephede müstevlilerle vuruşmakla başlıyacak ve askerî galibiyetle memleketimiz kurtulacaktır. Bu halde, bize kumanda etmek meziyet ve kudretini haiz yegâne şahsiyet de Mustafa Kemal Paşadır.» dediğini de kendisine söyledim. Bunun üzerine son derece meyus bir halde:

«— İnşaallah öyledir... Allah belâsını versin, şu Amerikalılar manda mıdır, nedir, bir an evvel kabul etseler de memleket de, millet de bu hercü mercten kurtulsa...» sözlerini, kendi kendine konuşur gibi, tekrar etti.

Tam bu sırada, yaveri Cevat Abbas telâşlı bir tavırla bulunduğumuz odaya girerek:

«— Efendim, kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa geliyor...» dedi.

Paşa, şaşkın bir hal aldı, sarardı. Daha evvel Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşanın, üçüncü ordu kıt'aları müfettişlik vekâletini Kâzım Karabekir Paşaya teklif ederek, Mustafa Kemal Paşa ile beni fiiliyattan menetmesi yolundaki tebliğini biliyordu. Bunun tesiri altında olarak, çok şüpheli ve endişeli nazarlarla, bana bakıp, acı acı gülümseyerek lisân-ı hal ile sanki: «Gördün mü? Dediklerim doğru değil mi imiş?..» der bir vaziyet aldı ve yaverine: «— Buyursunlar...» dedi.

Kâzım Karabekir Paşa, kendinden yüksek rütbede birini resmen ziyarette âdet olan tavır ve kıyafetle odaya girdi ve paşayı hürmetle selâmlayarak:

«— Kumandamda bulunan zabitlerle efradın hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz, bundan evvel olduğu gibi, bundan böyle de bizim muhterem kumandanımızsınız. Kolordu kumandanına mahsus araba ile maiyetinize bir takım süvari getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz paşam...» dedi.

Mustafa Kemal Paşa, heyecandan sendeliyerek ayağa kalkıp, Kâzım Karabekir Paşanın boynuna sarıldı, yanaklarından tekrar tekrar öptü ve ona teşekkür etti.

Bu andan itibaren de muhitimizden ye's ve fütur havası silinip gitti.

Kâzım Karabekir Paşa, bu sözlerini, bizlere ayrı ayrı yazdığı bir tezkere ile de, teyit ve tesbit eylemişti.

İstanbul'un emirlerine rağmen kongrenin Sanasaryan Mektebi binasında toplanabilmesi için her türlü hazırlıkları da Kâzım Karabekir Paşa yapmış olduğu gibi, kongrenin açılışı merasimine askerî bandoyu gönderip âzâları selâmlamak suretiyle, ordunun ve bizzat kendisinin de bizlerle beraber olduğunu pervasızca ilân eylemişti.»

O'NUNLA ANLAŞMAZLIKLAR VE ANLAŞMALAR...

Kâzım Karabekir Paşa, devam ediyor:

«— Erzurum'da kongre hazırlıkları başlamış olduğu sırada, Mustafa Kemal Paşanın Amasya'da bulunurken, Sivas'ta bir kongre toplamak teşebbüsüne geçişi bence, işlerimizi biraz karıştırıyordu. Çünkü, Sivas'tan gelecek âzâların da iştirakiyle toplanacak olan Erzurum Kongresi netice itibariyle millî bir hükûmet kurmak kararını verecekti. Bu karar verildikten sonra, Sivas kongresi toplanıp da ne yapacaktı? Yapacağı bir şey varsa, onu da Erzurum kongresinin yapması daha muvafık olmaz mı idi? Fakat, Mustafa Kemal Paşa, bu noktayı düşünmeden, Sivas kongresine katılmasını istediği murahhasları, çoktan tebligat yaparak, dâvet etmiş bulunuyordu.

Ben, bu hususdaki tereddüdümü ve düşüncelerimi Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beye anlattım ve aramızda cereyan eden müzakere neticesinde anlaşarak, şu karara vardık:

«Şark vilâyetlerinin halkı, yurtlarının Ermenistan'a, kısmen de Puntos Rum hükûmetine verilmek istenmesi ile kendilerinin, anavatandan ayrılmak gibi büyük bir felâket ve tehlike karşısında bulunuşları dolayısiyle zaten müdafaa-i hukuk cemiyetleri teşkil edip korunma teşebbüslerine geçmişlerdi Şu halde Erzurum kongresi, en tehlikeli bir geleceğe mâruz şark vilâyetleri halkının, bu tehlikeler tahakkuk ettiği anda millî bir hükûmet teşkili ile anavatan camiasından ayrılmayacaklarını

ilân etmek esaslarını derhal tesbit ile, bir Heyet-i Temsiliye teşkil etsin ve bu heyet, gerektiği zaman (millî hükûmet erkânı) olmak üzere hazır bulunsun.

Sivas kongresine gelince, Erzurum'da kurulacak Heyet-i Temsiliye âzâlarının katılmasiyle toplanacak Sivas kongresi de, işi daha geniş ele alarak, bütün Anadolu ve Trakya'nın, yâni anavatanın mâruz kalabileceği tehlikeye karşı, bir (Anadolu Hükûmeti) esasını kursun.»

İşte, bu karar üzerinde mutabık kaldık ise de, ortaya çıkan bir başka mesele, beni pek müşkül bir vaziyete düşürerek, hayli sıktı: Erzurum kongresi için toplanan âzâlar, ileri sürdükleri bazı sebeplerle, Mustafa Kemal Paşanın kongreye katılmasını istemiyorlardı. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Merkezi Reisi Raif ile âzâlarından Necati Beyler bana gelerek, bu fikirlerini açıklayıp: «Ordu Müfettişliğinden, hattâ askerlikten istifa etmiş olmasına rağmen hâlâ Paşa üniformasiyle, padişah yaverliği kordonunu ve altun imtiyaz madalyasını üstünde taşıyan Mustafa Kemal Paşanın bu davranışından dolayı iyi niyetinden ve millî dâvaya bağlılığından şüphe etmekte mâzuruz.» diyerek, benden, Mustafa Kemal Paşanın kongreye katılmamasını temin etmemi ısrarla istediler.

Vaziyet çok nâzikti. Doğup büyüdükleri vatan topraklarının düşman ayakları altına bırakılması tehlikesi karşısında çok daha evvelden harekete geçerek, müdafaa tertipleri almağa teşebbüs eden bu insanların ne derece hassas olduklarını bildiğimden, henüz lâyıkiyle tanımadıkları Mustafa Kemal Paşa'ya karşı takındıkları bu tavrı, bir dereceye kadar mâzur görmemek elden gelmiyordu. Fakat, her şeye rağmen, yapılması mümkün olan ne varsa yapıp, bu işi yoluna koymağa çalışacaktım. Evvelâ, Mustafa Kemal Paşanın fikrini öğrenmek istiyerek, kendisine:

«— Sivas kongresi doğrudan doğruya tarafınızdan tertip edildiğine göre, nasıl olsa oraya gideceksiniz. Erzurum kongresine de muhakkak girmek arzu buyuruyor musunuz?»» dedim.

Bu sualim, Mustafa Kemal Paşa'ya fena tesir etti. O kadar

ki, bir anda rengi attı. Belli idi ki, böyle bir sual karşısında kalacağını hiç tahmin ve tasavvur etmemişti. Cevabı:

«— Şu halde, her şeyi mahvolmuş bir insan vaziyetindeyim..» demekten ibaret oldu.

Aramızdaki bu konuşma, Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarına ayrılmış olan Erzurum müstahkem mevkiindeki odada cereyan ediyordu. Pencere tarafında Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey, kapı tarafında Raif ve Necati Beyler duruyorlar, ben de, bir pencere tarafına, bir kapı tarafına gidip gelerek, iki taraftakilerle pek yavaş konuştuğumdan taraflar, birbirlerinin seslerini işitmiyorlardı. Mustafa Kemal Paşaya, beni de cidden müteessir eden cevabı üzerine:

«— Üzülmeyiniz, dedim, sadece arzunuzu anlamak istedim. Şimdi anladığıma göre, pekâlâ... Siz de, Rauf Bey de Erzurum murahhası (delegesi) olarak, kongreye iştirak buyurursunuz...»

Sonra, Müdafaa-i Hukukçuların yanına giderek, onlara da:

«— Mustafa Kemal Paşa, ordu kumandanlığını ve rütbesini, mahza vatanı, düştüğü büyük tehlikeden kurtarmak için lüzumlu gördüğü mücadelede, millî bir vazife almak maksadiyle bırakmıştır. Demek yarın, ben de böyle bir vaziyete girersem, ayni şekilde yadırganılır bir muameleye mi mâruz kalacağım?» dedim. Cevapları şu oldu:

«— Hayır.. Sizi tanırız. Size olan itimadımız, şahıslarımızdan fazladır.. Her zaman başımız üstündesiniz.»

Ben de, cevap verdim:

«— Ben ve Mustafa Kemal, biriz. Hiçbir ayrılığımız yoktur. Bana olan itimadınızı, aynen ona da göstermenizi rica ederim. Şahsıma karşı olan muhabbet ve itimadınızı, ancak bu tarzda hareketlerinizden anlıyacağım.»

Müdafaa-i Hukukçular —ve ayni zamanda— kongreci de olduklarından, bana müsbet veya menfî bir cevap vermeden evvel, arkadaşlariyle görüşüp, az sonra dönmek üzere, gittiler.

Ben, onlarla olan konuşmamı Mustafa Kemal Paşaya anlat-

madımsa da, kendisi bir münakaşa olduğunu ve benim ısrarımı görüyordu.

Nihayet, gidenler, biraz sonra dönüp geldiler ve bana:

«— Arkadaşlarımızla görüştük. Teklifinizi kabul ediyorlar. Sadece size olan muhabbet ve itimadımızı belirtmek için, hatırınızı kırmayarak Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyi Erzurum murahhasları olarak, kongreye alıyoruz. Gerçi âzâlarımız tamdı. Fakat iki arkadaş istifa edip, yerlerini bırakacaklar.» dediler.

İşte bu çetin mesele de, böyle hallolundu. Fakat Mustafa Kemal Paşa, kongreye katılanların ruh haletlerini henüz lâyıkiyle anlayamamış ve bunların hiç umulmıyacak derece artık hükûmetten de padişahlıktan da bir hayır gelmiyeceğine, çoktan inanmış kimseler olduklarına katiyen ihtimal vermediğinden, —eskiden olduğu gibi— halk gözünde bir ehemmiyeti, bir tesiri olabileceği düşüncesiyle, üniformasiyle, padişahlık yaverliği kordonunu üstünde taşımakta devam ediyordu ve 23 Temmuz 1919 günü açılan kongreye de, bu kıyafetle geldi. Ancak vâki olan bilhassa —Gümüşhane murahhası Zeki Beyin— itiraz ve ikazı üzerine, kıyafetini değiştirip, sivil giyindi. Lâkin bu sefer de kendisini kongre başkanlığına seçmek istemeyenler görüldü. Bu tepkilerin, hep; «bu paşa, sakın padişahın adamı ve onun tarafından aramıza sokulmak istenmiş olmasın» endişesinden ileri geldiği aşikârdı. Ben, bütün gücümle çalışarak, bu endişeleri ve şüpheleri giderip, Mustafa Kemal Paşayı gerçek hüviyetiyle tanıtmağa muvaffak oldum. Böylece, geniş bir nefes aldım.

Kongre faaliyette bulunduğu günlerde, celselerden evvel daima Mustafa Kemal, Rauf Bey ve ben birleşip, yapılacak işler hakkında görüşür, gereken kararları birlikte verirdik.

Şunu da kaydedeyim ki, ben o sırada Mustafa Kemal Paşanın yerine Üçüncü Ordu Müfettişliği vekâletine tâyin edilmiş bulunuyordum ve bu esnada İstanbul'dan, Harbiye Nezaretinden 30 Temmuz 1919 tarihli şu emri aldım:

«Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyin hükûmet kararlarına muhalif fiil ve hareketlerinden dolayı hemen derdestleriyle (ya-

Millî Mücadele günlerindeki Sıvas'tan bir hâtıra: Ortadaki Mustafa Kemal Paşa, sağında Bekir Sami, Rauf ve yaver Muzaffer (Kılıç), solunda Ruşen Eşref, albay Cemil Cahit ve Recep Zühtü Beyler.

kalanmalariyle) İstanbul'a gönderilmeleri Bâb-ı Âli'ce tensip edilerek mahallî memurlara lüzumlu emirler verildiğinden, sizce de ciddî yardımda bulunulması ve neticesinden malûmat verilmesi rica olunur.»

Bu emre, ertesi günü, şu cevabı verdim:

«Hükûmetin mukarrerat ve siyaseti ne olduğunu bilmiyorsam da, Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyin fiil ve hareketlerinde vatan ve milletin maksat ve menfaatine ve mevcut kanunlara aykırı telâkki edilecek hiçbir hal ve hareket olmadığını görüyorum. Bu zatlar, mülk-ü milletin saadet ve selâmeti ile alâkalı her vatanperver ferd gibi yaşamaktadırlar. Tevkiflerine kanunî sebep yoktur. Vatanın felâketi, İstanbul'daki gazetelerde dahi tafsilâtiyle yazılırken hükûmetin varlığımız aleyhinde hazırlanan tehlikeden habersiz vaziyette ve aksine en münevver ve kıymetli zatlar ve kumandanları birer bahane ile millet arasından almak, hapis ve tevkif etmek, ordunun silâhtan tecridine çalışmak gibi işlerle İzmir gibi her tarafı ayaklar altında çiğnetmekteyiz. Halk, namussuzca ölmekten ise, namuskârane müdafaaya karar vermiştir.»

ERZURUM KONGRESİ

Erzurum kongresi Temmuzun yirmi üçünden, Ağustosun yedisine kadar çalışarak nihayet şu kararlara vardı.

1 — Trabzon ve Canik (Samsun) sancağı ile şark vilâyetleri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elâzığ, Van, Bitlis vilâyetleri ve bu saha dahilindeki müstakil Livalar hiçbir sebep ve bahane ile birbirlerinden ve Osmanlı camiasından ayrılmak imkânı tasavvur edilemiyen bir küldür (bütündür). Saadet ve felâkette tam iştiraki kabul ve mukadderatı hakkında ayni maksadı hedef ittihaz eyler. Bu sahada yaşayan bütün islâm unsurları birbirlerine karşı mütekabil bir fedakârlık hissiyle meşbu ve örfî ve içtimaî durumlarına riayetkâr öz kardeşlerdir.

2 — Osmanlı vatanının temamiyeti ve millî istiklâlimizin

temini ve saltanat ve hilâfet makamının mâsuniyeti için millî kuvvetleri âmil ve millî iradeyi hâkim kılmak esastır.

3 — Her türlü işgal ve müdahale Rumluk ve Ermenilik gayesine mâtuf telâkki edileceğinden müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir. Siyasî hâkimiyet ve içtimaî muvazeneyi ihlâl edecek surette hıristiyan unsurlara yeni bir takım imtiyazlar verilmesi kabul edilmiyecektir.

4 — Merkezî hükûmet bir devletler tazyiki karşısında buralarını bırakmak veya ihmal etmek zorunda kalması ihtimaline göre, saltanat ve hilâfet makamına bağlılık ve millî hakları kâfil tedbirler ve kararlar alınmıştır.

5 — Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız gayri müslim unsurların, Osmanlı devleti kanunlariyle müeyyet müktesep haklarına tamamiyle riayetkârız. Mal, can, ve ırzlarının korunması daima dinî vecibelerimizden, millî an'anelerimizden ve kanunî esaslarımızdan olmakla, bu esas kongremizin umumî kanaatiyle de teyit olunmuştur.

6 — İtilâf devletleri, mütarekenin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her bölgesinde olduğu gibi Doğu Anadolu vilâyetlerinde de kahir çoğunluğu islâmlar teşkil eden kültür ve iktisadî nüfuzu müslümanlara ait bulunan ve birbirlerinden ayrılması imkânsız öz kardeş olan din ve ırkdaşlarımızla meskûn memleketimizin taksime uğratılması nazariyesinden tamamen vazgeçilerek, mevcudiyetimize, tarihî, örfî ve dinî haklarımıza riayet edilmesine ve bunlara aykırı teşebbüslerin terviç olunmamasına ve bu suretle tamamiyle hak ve adle uygun bir karar beklenir.

7 — Milletimiz, insanî asrî gayeleri tebcil, fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Bu sebeple devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâli, vatanımızın tamamiyeti mahfuz kalmak şartiyle altıncı maddede belirtilmiş hudut içinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemiyen herhangi bir devletin fennî, sınaî ve iktisadî yardımını memnuniyetle karşılarız ve bu insanca ve âdil şartları

muhtevî bir sulhün de âcilen takarruru, beşerin selâmeti ve âlemin sükûnu namına en büyük millî emellerimizdendir.

8 — Milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat tâyin ettikleri bu tarihî devrede merkezî hükûmetimizin de, millî iradeye tâbi olması zarurîdir. Çünkü millî iradeye dayanmıyan herhangi bir hükûmet heyetinin indî ve şahsî kararları milletçe mutâ olmadıktan başka, haricen de muteber olmadığı ve olamıyacağı şimdiye kadar görülen haller ve neticelerle sabit olmuştur. Binaenaleyh, milletin içinde bulunduğu endişeli halden kurtulmak çarelerine bizzat başvurmasına hacet kalmadan, merkezî hükûmetimizin Millet Meclisini hemen ve bir an vakit geçirmeden toplaması ve bu suretle millet ve memleket mukadderatı hakkında vereceği bütün kararları, Millet Meclisinin murakabasına arz etmesi mecburidir.

9 — Vatanımızın mâruz kaldığı elemler ve hâdiselerle ve tamamen ayni maksatla millî vicdandan doğan cemiyetlerin ittifak ve ittihadından hâsıl olan umumî kütle bu defa (Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) namiyle isimlendirilmiştir. İşbu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından tamamen uzaktır. Bütün islâm vatandaşlar cemiyetin tabiî âzâlarıdırlar.

10 — Kongre tarafından seçilmiş bir Heyet-i Temsiliye kabul ve köylerden başlanarak vilâyet merkezlerine kadar mevcut millî teşkilât yerleştirilip teyit olunmuştur.

Seçilen (Heyet-i Temsiliye» de; Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Cevat Raif Efendi, Servet Bey, Şeyh Fevzi Efendi, eski valilerden Bekir Sâmi Bey, İzzet Bey, Sadullah Efendi ve Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey'den müteşekkildi.

HÜRRİYET VE İTİLÂFÇILARLA NİGEHBANCILAR

İstanbul'da, artık göçüp giden İttihat ve Terakki Fırkası liderlerinden Talât, Enver ve Cemal Paşalar gibi birkaçına karşı —çeşitli sebeplerle— duydukları amansız hıncı, gitgide, bütün

(İttihat ve Terakki) yi de düşman bilecek dereceye getirmekle de kalmıyarak, âdeta (İttihat ve Terakkiyi seviyor diye) vatanı da sevmez ve nihayet düpedüz vatan ve millet düşmanlariyle elele verecek hale gelip ne yaptığını bilmez birer bedbaht şaşkına dönen (Hürriyet ve İtilâfçı) ların dümen suyunda gidişiyle meşhur (Alemdar) gazetesi, Anadolu'da beliren millî harekete karşı cephe alanların da alemdarı olmak hevesinden kendini koruyamamıştı.

Millî hareket; ne bahasına olursa olsun mutlaka vatan ve milletin istiklâl, namus ve hürriyetini kurtarmak gayesi güttüğüne göre, (Alemdar) da behemehal, bu vatan ve milletin İngiltere himayesine girip, esir ve zelil olması gayesini güdecekti ve gütmeğe başlamıştı.

Anadolu millî hareketinin Erzurum kongresi toplandığı sırada, (Alemdar) da, matbaasında bir muhtıra açarak, vatandaşları; «Biz de İngiltere'nin himayesini istiyoruz» diye gelip bunu imzalamağa dâvet ediyordu.

«Alemdar» ın, binlerce vatandaşların peyderpey matbaaya gelip imzaladıklarını kayıtla, daha binlercesini gelip imzalamağa dâvet ettiği muhtıra, aynen şu idi:

«Son siyasî asrın müsalemet nazımı bulunan devletler muvâzenesini, istilâcı ihtirasları lehinde bozan son Umumî Harbi doğuran ve neticede bütün beşeriyetin saadetini yok eden sâbık merkezî devletlerin kötü düşünce ve maksatlarını sezip, etraflıca anlıyacak kadar diplomatik kavrayışa mâlik olamıyan eski İttihat ve Terakki hükûmetinin beceriksiz siyaseti yüzünden altı yüz yıldan beri şark ile garbın (doğu ile batının) birbirine zıd cereyanlarına karşı yalnız sulhün bâki kalmasını temin ede gelmiş bir tarih ve siyasete sahip bulunmuş olan Osmanlı devletimizin bugünkü tehlikeli vaziyeti karşısında dilhûn ve müteessiriz.

Güzel Türkiyeden her gün bir kıymetli kıtanın koparılmasile hükûmet ve hattâ saltanat şahsiyeti arka arkaya erimeğe başlamıştır. Bu müthiş badirenin felâketleri karşısında vatan endi-

şesiyle yanan, sızlayan vatandaşlar düşünüyorlar ki, muhterem İtilâf hükûmetlerince, Osmanlı devletinin tam mülkiyeti aleyhinde Avrupa yüksek siyaseti noktai nazarından dönülmesi kabil olmıyacak bir karar alınmış ise, devletimizin siyasî rüştünü ispata kadar, İngiltere devleti fahimesinin siyasî müzaheretine mazhar edilerek, millet, devlet ve hükûmetin mevcudiyetinin bekâsının teminini arz ve isti'taf sadadında işbu mahzar-ı umumiye vazı imza eyledik.»

İşte, masum halkı - İngiliz muhipleri cemiyeti ile işbirliği yaparak - bu isteği imzalamağa teşvik ile davet eden «Alemdar» gazetesinin, baş makalesinde de şu satırlar görülüyordu: «Osmanlı hükûmetine daima adl'ü hakkı, rahm ve şefkati ve kanun dairesinde meşrutî bir hayat tarzını telkin ve tavsiye de ısrarla sebat eden ve yegâne dostumuz olan İngiltere, bugün de bizi şu vaziyetten kurtaracak yegâne bir halâskârımız olabilir.»

Yine «Alemdar'ın, baş makalelerinin birinde:

«Milletin padişahına karşı emniyet ve itimadı pek derindir. Tebaasından bulunmakla iftihar ettiğimiz sultan Vahideddin hazretleri hem büyük bir hakanımız, hem de şefkatli bir babamızdır. Türk olduğumuz için eski an'anelerimiz bize, padişahlarda yedi Evliya kuvveti mevcut olduğunu söylüyor.» diyordu.

Ve ayni «Alemdar» 7 Temmuz 1919 günkü sayısının birinci sahifesinde göze iyice görünmesi için çerçeve içine almış olduğu «Askerî Nigehbân cemiyetinin millete beyannamesi» başlıklı şu yazıyı yayınlıyordu:

«Müdafaai Milliye maksadile teşkil edilen çetelere, ordu mensuplarının da katıldığı muhakkaktır. Müdafaai Milliye, milletin ruhundan doğar ve daima millet zulme uğrayıp bunaldığı bir zamanda, değil düşmanlarına, müstevlilerine hattâ öz cinsinden hâkimlerine karşı da bu vasıtayı kullanır. Bugün de Müdafaayi Milliyeyi idare ve sevk edenler, dağılmış ordu mensuplarından olamaz. Geçen harbi idare eden yüksek kumanda heyeti ile, zabitler heyetinden hiç birinin bu çeteleri idare etmesi doğru değildir. Zira, kumanda yüksek heyeti, ordunun mağlûbiyetinden

sonra, henüz millete hesap vermemişler, ve hâlâ maznun (sanık) mevkiindedirler. Milletin, son meş'um harpte verdiği kurbanlarından, çobanlariyle bir çok sebeplerle arası açılmış ve ordunun gerisinde olup biten suiistimaller ve içlerinde vukua gelen cebrü şiddet ve cinayetler ile, milletin zabitler heyetinden bir kısmı ile münasebeti bir müddet için kesintiye uğramiştır. O halde, bu şekilde olan bir heyetin tekrar milleti idareleri altına almağa yeltenmeleri, ya geçmişteki hatalarını tamir etmek için bir defa daha talihlerini tecrübe etmek, veyahut kurulması yaklaşan Mahkeme-i kübrâyı yıkmak ve yükselecek hakkın sesini susturmak için ne olursa olsun, milleti tekrar salhâneye sürüklemek maksadiyle olacaktır. Ordu mensuplarını millî müdafaaya sokmazdan evvel, geçen meş'um harpte yapılmış olan suiistimallerle, askerî cinayetlerin müsebbiplerini vakit geçirmeden millet gözünde cezalandırmak lâzım gelirdi. Millet, daha Sina ve Irak'ın ateşli, yakıcı, Kafkasların dondurucu, kırıcı, Çanakkalenin öğütücü, eritici cephelerinden birkaç emir zabiti ile karargâhından ibaret bir mevcutla yalnız başına dönen çobanlarından, evlâtlarının hesabını sormadı.

Kumandanlardan bazıları, zabitlerden fedakârlık istiyorlar. Bu istekten Harbiye Nezaretinin malûmatı varsa, ordu zabitlerinin fedakârlık vazifelerini körü körüne mezbuhâne itaat ile yaptıkları, zabitler kadrosunun dörtte üç nisbetinde verdiği kurbanlarla sabittir.

Yakın geçmişte olup biten hatalarla, cürümleri tasfiye için öyle bir adalet görmek isteriz ki, gelecekte bu mülkü idare ve harbe sevk edecek kumanda yüksek heyetinden, en küçük cüz'ü tam kumandanına kadar bu adaletin bıraktığı eserlerin dehşetinden ve şiddetinden sorumluluk korkusu ile titresin.

Böyle yapılmadıkça, herkes kendini sorumsuz sayarak, keyfine göre hareket eder ve nitekim de işte ediyorlar.

Şimdiki Müdafaai Milliye heveslilerini de biz, sorumsuz zümrelerden saymakta haklıyız ve bunlara itimat edemeyiz.

Galip devletlerin kabul ettikleri İzmirin işgaline, silâhla ma-

ni olunmakla muvaffakıyet mümkün olsa bile, buna şimdiden başlamak, umumî harbe vaktinden evvel girdiğimiz gibi, şüpheli, tehlikeli ve felâketli bir işe başlamak demektir ki, bunun ilk ve kanlı neticesi Menemen ve Bergamadaki müslümanların maruz kaldıkları şiddet ve katliâmlarla görüldü. Mağlûplar içerisinde bizden daha ağır sulh şartlarına mecbur tutulmuş, servet ve nüfusça bizden daha kuvvetlileri mutlak itaat gösterir, kımıldamazlarken, pek genç vatan evlâtlariyle, kılıç artığı yorgun köylüyü muntazam, silâhlı kuvvetler karşısında eritmek isteyen şöhret düşkünü, haris genç kumandanlara tekrar sorarız; bunlar da can verdikten sonra cesetler üzerinde dolaşacak kargalara mı kumanda edecekler?

O efendiler, bize cevap olarak; biz de onlarla beraber öleceğiz, derlerse buna inanamayız. Çünkü, eski muharebeler, bize bunun aksini ispat etmiştir. Filstin, Irak ve Çanakkaledeki kahramanlıkların serdârlığiyle geçinen heveskâr kumandanlar ile, biçare milletin kaniyle kemiklerinden kâşaneler kuranlar hâlâ yaşıyor ve kazandıkları o meş'um servetler kâfi gelmemiş olmalı ki, bugün de milleti kana boğmak, kılıç artığt ne kaldı ise onu da tüketmek suretiyle, hâlâ yaşamak istiyorlar.

Bu sebeple, biz bu mel'unca hareketi en büyük nefretlerle reddeder ve zavallı masum millete intibâh nazarlarını açarak bu canilerin igfallerine kapılmamalarını ruhumuzun ve vicdanımızın bütün samimiyetiyle tavsiye ve istirham eyleriz.»

Bu beyannamenin altında (Hukuk Askerî Nigehbân Cemiyeti mesul kâtibi M. Kemal) imzası vardı.

ALİ KEMALLE DAMAT FERİT VE ÖTEKİLER

——Bu sırada, Dahiliye Nazırlığından çekilmeğe mecbur olan Ali Kemal bey de, istifasının sebebini açıklarken, şöyle diyordu:

«Kabinedeki arkadaşlarımın çoğu tarafından yapılan muhalefet hedefinin, benim şahsım mı, yoksa siyasetim mi olduğu hususlarında şüpheye düşmüşümdür. Ben evvelâ, memleket içinde

asayişi tesis ile unsurlar arasında mümkün olduğu kadar sükûneti muhafazaya çalışıyordum. Böyle yapmakla, Paris'teki müzakerelerimizde bize söz söylemek için hem daha ziyade hak verecek, hem de bizim hükûmet prensiplerimizin, bu memlekette bizden evvel iş başında bulunanlardan tamamen ayrı olduğunu Avrupaya göstermiş olacaktık. Bence, Türklerin beşiği olan Anadolunun ortasında yapılan muhtelif ecnebi işgallerinden doğan elim vaziyeti ıslah için bir taraftan şehrimizdeki İtilâf devletleri mümessillerinin, diğer taraftan Paristeki sulh konferansının adaletine müracaattan başka çare yoktur.

Şiddete karşı şiddetle mukabele etmekliğin, takibini vadettiğim programa aykırı olduğunu düşündüm. Şurası da âşikârdır ki, bizim vaziyetimizde, mütareke neticeleri olarak şu silâhları terk halinde, yani hem silâhlarımızı vererek, hem de silâhlı bir mukavemete kalkışmak, beyhude yere ahalinin sükûn ve huzurunu bozmak olur. Topraklarımızın parça parça didiklenmesi karşısında millet - beşerin tab'ında meknuz olan bir his tesiriyle - mukavemeti düşünebilir amma, hükûmet mevkiinde olan bizim gibi adamların vazifesi, esaslarını çizdiğim poletikadan, yani her şeyi sulh yoluyle halletmeğe çalışmaktan ibaret olmalıdır.»

Bu arada, Paris sulh konferansından - tahmin edildiği gibi - hiç bir netice alamadan, hattâ üstelik, işleri yüzüne gözüne bulaştırarak dönen Sadrâzam Damad Ferit Paşa da 21 Temmuz 1919 tarihiyle bütün valilere şu tamimi yayınlamıştır:

«Milletin mukadderatını tayin ve tesbit etmek üzere şarkta münasip bir yerde millî bir kongre toplanacağından bahisle üç murahhasın seçilip Ankaraya gönderilmesi hakkında Karahisar fırkası (Tümeni) Kumandanlığınca neşir ve tamim olunan telgrafname ile bu kongreye gidecek olanların harcırahına (yollukların a) dair Konya vilâyetinden çekilen telgrafname okundu. Paris konferansında bulunulması hasebiyle altı hafta devam eden yolculuğumdan dönüşümde, Anadolunun almış olduğu karmakarışık vaziyet büyük teessüfle karşılanmıştır. Cümlemizin itaatle mükellef olduğu (Kanunu Esâsî) -Anayasa- hükmünce İstanbul şeh-

ri saltanatın payıtahtı olduğundan, teşriî heyetin zâtı akdesi hümayûnları (Padişah) marifetile açılması musarrah ve vaciptir. Bu veçhile mezkur kanun hükmüne ve padişahımız efendimiz hazretlerinin arzu ve iradei şahanelerine ve vatanın yüksek menfaatlerine tamamile aykırı olan bu hareketin men'i, hal ve maslahatı icabı olmakla, ona göre vilâyetiniz tarafından mutasarrıf ve kaymakamlara şiddetli tebliğler yapılması tavsiye olunur. Murahhaslara harcırah verilmesi gerekip gerekmiyeceğine gelince, esasen meşruiyet ve meşrutiyete aykırı olan böyle bir kanunsuz hareketi kolaylaştırmak değil, aksine bütün mülkiye ve askeriye makamlarının buna imkân vermemeleri, vazifeleri iktizasından olmakla, yukarıki tavsiyeler hükmüne uyulmasını hassaten ve katiyen ihtar olunur.»

«Alemdar» başyazarı da diyordu ki:

«Bir iki gün evvel, gazetelerde Mustafa Kemal Paşa ile Rauf bey hakkında hükûmet tarafından neşredilen bir tamim vardı. Anadoluya gönderilen Mustafa Kemal Paşa ile Rauf beyin bazı tahriklerde bulunmuş olmaları dolayısile tevkiflerine dair olan bu tamim, bugünün en mühim meselesini teşkil edecek mahiyette bulunduğundan, fevkalâde nazarı dikkati caliptir. Rauf beyi tanımam, tanımadım, yakından tanımak fırsatı da elvermedi. Yalnız Rauf beyi Balkan muharebesinde (Hamidiye) ile Akdeniz havzasındaki harekâtiyle tanıdık. Kolonya şişelerinin, pudra kutularının üzerinde resimlerini gördük. Her devirde nazarı dikkati calip vukuata karışmakla tanınan bir gazetemizde, beş on tavırda resmini koydu. Daha sonra, Umumî harpte işittik ki, Rauf bey İran'a geçmiş. Elinde mühim yekûna baliğ olan altınlar varmış. Bu altınlar orada propaganda yapılacak diye boşuboşuna sarf ve istihlâk edilmiş, bir netice çıkmış veya çıkmamış.. Bununla beraber Rauf bey, İzzet Paşa kabinesinde Bahriye Nazırı oldu. Mütareke komisyonunda bulundu. Tarafsızlığı muhafaza edemiyerek İrana propaganda yapmak fikriyle azimet buyuran bu zatın mütareke komisyonunda bulunması, Avrupayı iyi niyeti-

miz hakkında oldukça şüpheye düşürecek mahiyettedir. Bugün de işitiyoruz ki, Rauf bey Anadoluda tahrikât yapıyormuş.

Mustafa Kemal Paşaya gelince; burada noktai nazarımız değişir. Mustafa Kemal Paşa ile menfadan (sürgünden) döndükten sonra bir mesele hakkında görüştük. Sabık polis müdürü Halil beyin harpten firarı hakkında yazdığımız fıkra mülâhazalarımız esasını teşkil etti. Şişlideki evinde mülâki olduk.

İlk bakışta Paşa hoşumuza gitti. Muntazam çalışma odasında, geniş yazıhanesi başında sivil giyinmiş, temiz, sarışın bir zat olan Mustafa Kemal Paşa konuşmamıza esas teşkil eden mesele hakkında görüşürken daha fazla tafsilât, daha inandırıcı deliller beyan etmek üzere kalktı, dolabını açtı, dosyalarından birini çekerek, Halil Bey ile beraber bulunduğu harbi, düşmanın hangi cihetten ateş açtığını pek muntazam çizilmiş plânlarını birer birer göstererek anlattı.

Askerî hayatına teallûk eden safhaları tetkik ettik. Bir Avrupalı general de bukadar olurdu.

Daha sonra Ferit Paşanın birinci mi, ikinci mi sadaretinde Mustafa Kemal Paşa Üçüncü Ordu Müfettişliğine tayin olundu. Bundan sonra gün geçmedi ki, kulaklarımız bir çok dedikodulara makes olmasın. Mustafa Kemal Paşa hükûmete itaat etmiyormuş. Azledilmiş, azledilmemiş, sadece İstanbula çağırılmış, gelecekmiş, gelmiyecekmiş...

Bu şayialar arasında matbuat, meselenin iç yüzünü anlayarak daha doğrusu anlayıp söylemiyerek bir müddet yutkundu, durdu. Hükûmet, bu mesele hakkında açık bir tebliğde bulunmamıştı.

Binaenaleyh ne umumî efkâr, ne de umumî efkârı azıcık temsil edebilen matbuat ne olup bittiğini bilmiyorlardı.

Arada matbuat sayfalarında görülen garip bir tebliğ, ortada birçok şeylerin döndüğünü ihsas ettiriyordu. Meselâ, Sıvasta bir kongre toplanacakmış, bunu da yine harcırahından falan bahseden tebliğden anlıyorduk.

Bir aralık, bir şayia daha çıktı. Mustafa Kemal Paşa Azer-

baycanda bulunan Enver Paşa ile teşriki mesai - işbirliği - eylemiş. Bizim teşehhüt miktarı gördüğümüz Kemal Paşa, ciddî bir askere benziyordu. Ahmet efendinin oğlu ile beraber yürüyeceğini zannetmiyorduk. Yine evvelki akşam işittik ki, Mustafa Kemal Paşa, Enveri tevkif ederek Sıvasa getirmiş... Sıvas neresi? Osmanlı memleketlerinin bir vilâyeti değil mi? Oranın valisi yok mu? O halde, hükûmet içinde ufak büyük hükûmetler mi teşekkül etmiş, bu ne karışık mesele....

Sadede dönelim; Mustafa Kemal Paşanın istediklerini, hükûmet pek güzel bilir. Bu hususta umumî efkârı tatmin etmesi icap eder. Zira, müphemiyet, bir takım şayialara sebebiyet veriyor. Her şeyi, vukuat ile mi haber alıp öğrenelim?»

MUVAFFAK OLMAMAYA İMKÂN YOKTUR

Mustafa Kemal anlatıyor:

«Memleketimizde ve Kafkasyada tetkikler yapmak üzere Amerika hükûmeti, General Harbord başkanlığında bir heyet göndermişti. Sıvasa gelen bu generalle uzun uzadıya görüştük. Generale, millî hareketin maksat ve gayesi ve teşkilât ve millî birliğin ortaya çıkışının sebebi ve Müslüman olmıyan unsurlara karşı olan hisler ve yabancıların memleketimizdeki menfi propagandası ve icraatı hakkında, delillerle tafsilât verdim. General, bazı garip sualleri arasında, meselâ: «Millet tasavvur edilebilecek her türlü teşebbüsler ve fedakârlıklarda bulunduktan sonra dahi muvaffak olunamazsa, ne yapacaksın?» Diye de sormuştu. Hatıramda aldanmıyorsam, demiştim ki: «Bir millet mevcudiyet ve istiklâlini temin için tasavvur olunabilen teşebbüslerle fedakârlıkları yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olmazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Bu sebeple millet, hayatta oldukça ve fedakârlıklarla teşebbüslerine devam eyledikçe muvaffakıyetsizlik bahis mevzuu olamaz.»

SİVAS KONGRESİ NE YAPTI?

Sivas kongresi de, çeşitli zorluklarla mücadele edile edile nihayet, 4 Eylûl 1919 günü toplanabildi.

Mustafa Kemal Paşa, Şarkî Anadolu adına Sivas kongresine —Erzurumdan birlikte geldikleri— Rauf Bey ve Raif Efendi ile, Erzincan'dan yanlarına aldıkları Şeyh Fevzi ve Sivas'ta kendilerine iltihak eden Bekir Sami Beyle beş kişilik bir (Şark Vilâyetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (Heyeti Temsiliyesi) halinde katılmışlardı.

Eylûlün dördüncü günü, Garbî Anadolu'dan da gelen bütün murahhasların huzurlariyle açılıp başkanlığa Mustafa Kemal Paşayı seçen Sivas kongresi bir hayli müzakere ve münakaşalardan sonra nihayet, Eylûlün yedinci günü asıl maksada temas ederek, Erzurum kongresi nizamnamesinde yapılması gereken tâdilleri yapıp bitirdi. Eylülün sekizinci günü, bazı murahhasların evvelce hazırlayıp vermiş oldukları muhtırayı ele aldı. Bu muhtıra, Amerikan mandası meselesini ihtiva ettiğinden, müzakeresi pek hararetli oldu. Murahhasların çoğu, Amerika mandası taraftarı olduklarından, müzakere ve münakaşalar bir ara manda taraftarlarının sıkı basışlariyle bir nevi çekişme haline gelerek, saatlerc sürdü.

Amerikan mandasını isteyenler, yalnız bu kongredekiler değildi. İstanbul'daki aydın şahsiyetlerin hemen hepsi de bu istekte birleşiyorlardı. Meslâ, bu aydınlar zümresi adına, İstanbul'dan Halide Edip Hanım da Mustafa Kemal Paşa'ya, Sivas kongresi toplanmadan nazarı evvel dikkat çekmek üzere gönderdiği mektupta ezcümle şöyle diyordu:

«Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şâmil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehven-i şer olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır:

1 — Aramızda herhangi şerait altında hıristiyan ekalliyetleri kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebası hukukundan istifade edecekler, hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak şurş

çıkaracaklar, mütemadî müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten surî olan istiklâlimizden ekalliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz. Muntazam bir hükûmet ve asrî bir idare tesisi için Patrikhanenin siyasî imtiyazları, ekalliyetlerin kuvvetli devletler vasıtasiyle mütemadî tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamıyacaktır.

2 — Birbirini ifnâ eden, menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhret namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükûmet nazariyesi yerine milletin refah ve inkişafını temin, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyeti ile asrî bir halk haline koyabilecek bir hükûmet nazariyesine ve tatbikatına ihtiyacımız var. Bunda lâzım gelen para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasî istikrazlar siyasî esareti tezyid ediyor. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müsbet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükûmet adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükûmeti tesisini münferit bilen Filipin gibi vahşî bir memleketi bugün kendi kendini idareye kâdir asrî bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsili, zihniyeti ile hakikî istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın kabiliyeti vücuda getirebilir.

3 — Haricî rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir zahire ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4 — Bugünkü emrivakiler kalkmak ve süratle dâvamızı dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lâzım gelen kuvveti haiz bir devletin müzaheretini istemek lâzımdır. İstilâcı Avrupa'nın bin bir vesaiti ve mel'un siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatiyle Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek şark meselesini de âtî için kendimiz halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lâzım gelen Amerika da tabiî mahzursuz değildir. İzzet-i nefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız bazılarının düşündüğü gibi Amerika'nın resmî sıfatında dinî temayül ve ta-

rafgirlik yoktur. Hıristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerikası, Amerika'nın idarî makinesinde bir mevki tutmaz. Amerika'nın idare makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O çok âhenktar muhtelif cins ve mezhepte adamları çok imtizaçlı bir surette bir arada tutmanın usulünü biliyor.

İşte bütün bunlar karşısında, dâvamızda zahir olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim ve izmihlâl korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyorum. Vâsıf Bey kardeşimizle bu hususta müşterek olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve irade sahibi geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Sergüzeşt ve cidal devri artık geçmiştir. Âtî-i inkişaf ve vahdet muharebesi açmağa mecburuz. Hududunda bu kadar çok evlâdı ölen zavallı memleketimizin fikir ve temeddün muharebesinde kaç tane şehit var? Biz Türkiye'nin hayırlı evlâtlarından yarının bânileri olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle, sizin müştereken temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza intizar ediyoruz.

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinizi dua ederim. Millî dâvada caniyle ve başiyle çalışanlar arasında sade bir Türk askeri tavazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim.

10 Ağustos 1919 Halide Edib

İSMET BEY (PAŞA) DA MANDA İSTİYORDU

Memleketin selâmetini (manda) yı kabulde bulanlar arasında İsmet Bey (Paşa) da vardı.

Her halde bu fikrinden dolayı Millî Mücadeleyi, netice vermiyecek bir teşebbüs sayarak, Anadolu'ya geçip arkadaşlarının mücadele safına katılmaktan çekinen İsmet Bey, Halide Edip Hanımdan hemen biraz sonra, 27 Ağustos 1919 da, Kâzım Karabekir Paşaya yazdığı aşağıdaki mektubunda, bu düşüncesini açıkça ifade etmektedir.

Ayrıca, Sivas kongresi toplantı halinde bulunduğu günlerde de, bu konuda Ahmet İzzet Paşa ile ayni fikirde olarak yaptığı bir teşebbüs vardır ki, bunu da bizzat Kâzım Karabekir Pa-

şa nasıl önlediğini aşağıda anlatmaktadır. Mektup aynen şudur:

27 Ağustos 1919

Kardeşim Kâzımcığım;

Sana vaziyet hakkında biraz malûmat vermek istiyorum. Fakat senin bilmediğin var mıdır? Vaziyet şimdi, Anadolu ahvali demektir ki buralarda biz onu mübalâğalı işitiyoruz.

Artık Anadolu halkı ile İstanbul hükûmeti arasında nifak bulunmamasına pek ziyade ehemmiyet verdik... İstanbul'da emniyetinefs endişesi arttıkça, Damat Ferit Paşa her giden nazırın yerine, daha aşağısını bulmakta devam edecektir.

Haricî vaziyete gelince; Amerikan heyeti burada herkesle temas etmiştir. Şimdi İstanbul'da belli başlı bir iki cereyan vardır. Amerika ve İngiliz taraftarlığı... Evvelce Amerika'nın kabul etmesi pek şüpheli olduğu için, İngilizler sâkin idiler. Halbuki tahmin hilâfına olarak Amerika'da Türkiye'ye gelmek için temayül artmış, neşriyat başlamış olduğundan İngilizlerde de telâş artmıştır.

İstanbul'da propagandaya başladılar. Taraftarlarını hükûmet ile beraber körüklüyorlar. İstanbul'un bazı mahallerine beyannameler bile dağıtmışlar «İngilizleri isteriz» diye. İngilizlerin emeli, bu esnada memlekette Amerikan heyetinin tahkikatını ve temayüllerini iptal edebilecek cereyanlar izhar, ve ilân ettirmek ve bu suretle bu defa Amerikan işini suya düşürdükten sonra, yine bildiklerini yapmaktır, diye tahmin olunuyor. Korkuluyor ki; bütün Asya'yı ele geçirmiş olan İngilizler, yegâne harp kabiliyeti olan Türkiye'yi elinde bulundurarak, çürütüp mahvetmek isteyeceklerdir. Eğer Amerika'nın gelmesi suya düşerse, İngilizler için bugünkü taksim vaziyetini genişletmekten başka yapılacak bir şey yok, gibidir ki İngilizlere diğerleri bu hususta yardım edeceklerdir.

Eğer Anadolu'da, halkın Amerikalıları herkeese tercih ettikleri zımnında, Amerika milletine müracaat edilse pek ziyade faydası olacaktır, deniliyor ki, ben de tamamiyle bu kanaatteyim.

Bütün memleketi parçalamadan bir Amerikan murakabesine tevdi etmek, yaşayabilmek için yegâne ehven çare gibidir. Fakat bütün bu kanaatin kıymeti, onun izharındadır.

Avrupa'nın, Amerika'nın pazarlık ettikleri bir zamanda Amerika lehine bir koz göstermektir.

Sen Erzurum'a giderken, bana: «Korkuyorum ki, seni bir şeye karıştıracaklar.» demiştin. Evimden dışarı çıkmadım ve hiç bir şeye karışmadım da, ne eoldu? Hiç... Sekiz ay evimde oturduktan sonra bir gün çağırdılar. Şûrayı - Askerî teşkil ettiklerini ve beni de oraya tâyin ettiklerini bildirdiler. Bir hafta sonra da affettiklerini söylediler. Kim istemişti, ve sonra ne sebeple affettiler, bilen ve söyleyen yoktur.

«Anadolu'ya silâh ve cephane giderse, ben gönderirmişim, hep ben idare edermişim..» Âdil Beyin kanaati bu. Merhumun her bildiği işte böyle ise, vay milletin başına...

Dahilî nifak, hükûmetle millet arasındaki ayrılık, en soysuz, en alçak kısmının idare başında bulunması gibi ahvalin memleketi daha nice felâketlere götüreceğine şüphe yoktur. Fakat erbab-ı namus için bir çare de yok burada...

Anadolu'da anarşi günden güne artıyor. Hükûmetsizlik her gün daha ziyade tebarüz ediyor. Bu hal, tek başına azîm bir felâkettir. En muktedir hükûmetler, en temiz insanlar bu anarşiyi senelerce tedaviye ve mahvolan hükûmet nüfuzunu iadeye teşebbüs etseler, muvaffakiyetleri şüphelidir. Bilâkis tutulan sakim yolun inad ve ısrar ile takibinden doğacak neticeler bakalım ne olacaktır. İşte biz, evimizde, hiç kimse ve hiç bir şeyle alâkadar olmaksızın (hükûmetin kanaatine rağmen) ahvali böyle teessürle görüyoruz, dilhûn oluyoruz. Duadan başka elimizden bir şey gelmez. Malatyalılar bana, Malatya mebusluğu teklif ettiler, sen ne dersin?

Gözlerinden öperim.

İsmet

Kâzım Karabekir Paşa da der ki:

«İsmet Bey (Paşa) 29 Kânunuevvelde (Aralıkta) İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşaya şu şifreyi yazmıştı: «Binbaşı Saffet Bey, mezunen Erzurum'a giderken bir lâyiha sureti götürmüştü. Bu lâyiha Erzurum'dan, Sivas'taki heyet-i temsiliyeye telgrafla verilerek, size de malûmat hasıl etmiştir. Lâyihadaki esaslar heyet-i temsiliyece kabul olunmuş mudur? Bu hatlar dahilinde

icabında müdavele-i efkâr etmekte mahzur var mıdır?»

Mustafa Kemal Paşa da, cevabında bu —yâni Ahmet İzzet Paşa— lâyihasının gelmediğini yazdı. İsmet Bey de bu vaziyeti garip bularak, bana sordu. Çünkü Saffet Bey, bu lâyihayı Sivas kongresine yazdırılmak üzere, Erzurum'da bana vermişti. Fakat ben: (Bütün Osmanlı memleketlerinin parçalanmaması için tek çarenin Amerikan mandası) olduğunu bildiren bu lâyihayı, kongre âzâları üzerinde bir tesir yapmamak için, Saffet Beyi oyalayarak, (aynen yazılması pek uzun olur, bir kısaltıverin de yazılsın) diye birkaç gün vakit kazanmış, kısaltılmış olan müsvettedeki İzzet Paşa'nın ismini de silip, yerine Kaptan Paşanın reis-i muhteremi demiştim ki, bu acaip şeylerden şifre memurları da bir şey anlayamadıklarından, tabiî, lâyiha da kısaltılmış olarak dahi, Sivas'a gitmemişti.

Şimdi İsmet Bey, benden, Saffet beyle gönderip, elime teslim ettirdiği lâyihaya, Sivas kongresinin dolayısiyle Mustafa Kemal Paşanın ne cevap verdiğini süratle öğrenmek istiyordu. Ben de İsmet Beye, 31-12-1919 tarihinde şu cevabı yazdım:

«İzzet Paşa lâyihasının esas nokta ve maddelerini daha Saffet Bey burada iken 9-9-1919 tarihi ile Mustafa Kemal Paşaya yazmıştım. Kendilerine bunu sordum ve eğer bulamazlarsa tekrar ve aynen yazacağım.

Yalnız büyüklerimiz, Sivas kongresinde milletin verdiği kararı da bu lâyiha ile karşılaştırsınlar. Lâyiha Arabistan'ın idaresi şekli, Türkiye'nin mandası gibi meseleleri muhtevîdir, bunlar kongre kararında sarihtir. Millet ittifakla manda kabul etmeyen, tam istiklâl ve hürriyet kararını vermiş iken, her hangi zatî bir lâyihadaki esasları münakaşa ve kabul etmeğe heyet-i temsiliye, elbette salâhiyetli olamaz. Geçenlerde yazık ki, Çürüksulu Mahmut Paşa da, hâlâ Ermenilere toprak vermek suretiyle hududu düzeltmekten bahsediyordu, elbette kötü bir vaziyete düştü. İstanbul'daki büyük tanınan zatlar, Erzurum ve Sivas kongreleri kararlarını, dikkatle ve gayet esaslı şekilde, mutlaka okumalıdırlar.

Eski kabine illâ Arabistan'ı parçalatmıyayım diye Türk milletini, Kürdistanı da ayırıp, boyunduruk altına koymayı kabul

ediyordu. Kongreler bu hususları pek esaslı düşünüp, bizimle beraber Arabistan'ı da yutmak isteyen dış düşmanı gördü. Sizden istirhamım şu ki: Sivas kongresi kararlarını iyi tetkik ediniz ve bu kararların Türkle Kürdü bir tuttuğunu görüp, yeniden aykırı karar verilemiyeceğini de biliniz. Konuşulacak meseleler, herhalde kongre mukarreratı üzerinde olmalıdır. Bu hususata dikkat ve tavassutunuzu pek rica ederim.»

Bu şifreyi aynen Mustafa Kemal Paşaya da yazdım. Bence, pek mühim olan bu ihtarın dışına çıkmak imkânı yoktu. Sivas kongresi kararları 29 Teşrinisâni (Kasım) 1919 günü Heyet-i Temsiliye âzâlariyle belli başlı kumandanlar toplantısında imza altına alınmış olduğuna göre, artık İsmet Beyin filân getirecekleri bu kararlara aykırı lâyihalar, dikkat nazarına alınamazdı. Nitekim Sivas'tan, Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal, imzasiyle, şu cevabı aldım:

«İsmet Beye mezkûr lâyiha hakkında vermiş olduğunuz cevap Heyet-i Temsiliyece pek münasip ve muvafık görülmüştür. Arz-ı teşekkür ederiz.»

ÇELEBİ EFENDİ'Yİ İSTİKBAL

Konya Dergâh-ı Mevlâna postneşnliğine tâyin buyurulan Abdülhalim Çelebi Efendinin bu ayın on dokuzunda Konya'ya muvasalat eylediği bildiriliyor.

Çelebi Efendinin Konya istasyonuna varışında bir İtalyan askerî müfrezesi tarafından hakkında ihtiram merasimi ifa edilmiş ve müşarünileyh, kendisini istikbal eden bu müfreze kumandaniyle birlikte bir İtalyan otomobiline binerek dergâh-ı şerife azimet etmiştir.

İtalyan askerleri tarafından dergâh-ı Mevlâna pişgâhında da ayni merasim ile karşılanan Çelebi Efendi, hakkında gösterilen pek saygılı muameleden son derece memnun kalmıştır.

24 Haziran 1919 — (İleri)

SON MİLLÎ KARAR

Sivas kongresi sekiz günlük bir hayli münakaşalı müzakereler sonunda, millî hareketin şarka ait icraat esaslarını tâyin ve tesbit etmiş olan Erzurum kongresi kararlarında yaptığı bazı tâdillerle (Bâbıâli ile İtilâf devletleri arasında imzalanmış olan mütareke zamanında Türk idaresi altında bulunan Osmanlı İmparatorluğunun bütün kısımlarının yekpâre bir arazi ve bütünlüğü ve ayni dinden olan vatandaşlarımızın tam beraberlikle tek maksat takip eden birleşmiş bir kül teşkil ettiklerini ve bu suretle, bütün memlekete şâmil bir millî hareketin) esaslarını tâyin ve tesbit kararını vererek, bunu belirten bir beyanname yayınlamış ve Erzurum kongresi neticesinde kurulan Heyet-i Temsiliyeyi, âzâ sayısını çoğaltarak şu şekilde seçmiştir: Reis Mustafa Kemal Paşa, âzâlar Rauf Bey, Rafet Bey (Paşa), Erzurumlu Raif Efendi, Trabzonlu İzzet ve Servet Beyler, Erzincanlı Şeyh Hacı Fevzi Efendi, eski valilerden Bekir Sami ve Mazhar Müfit Beyler, eski Ankara mebuslarından Ömer Mümtaz Bey, eskimutasarrıflardan Hakkı Behiç Bey, Hüsrev Sami Bey ve Niğde'li Ratipzâde Mustafa Bey.

Bu «Heyet-i Temsiliye» artık Anadolu'daki millî hareketin tek mercii olduğunu fiilen belirttiği gibi, dolayısiyle, kurulmasına doğru hızla gidilen (Millî Hükûmet) in bir nüvesi durumunda idi.

Sivas kongresi ayrıca, beyannamenin yedinci maddesindeki: «Devlet ve milletimizin iç ve dış istiklâlini, vatanımızın tamamı mahfuz kalmak şartiyle, altıncı maddede açıklanmış hudut içinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemiyen her hangi bir devletin fennî, sınaî, iktisadî yardımını memnuniyetle karşılarız» deyişine göre, manda taraftarlarını da ancak bu şekilde bir dereceye kadar tatmin, daha doğrusu oyalamak maksadiyle, Birleşik Amerika Devletleri Âyan Meclisi Başkanlığına, (tetkiklerde bulunmak üzere

memleketimize kongrece seçilmiş bir Amerikan heyetinin gönderilmesini) isteyen bir telgraf çektirmişti.

ORDULAR DA HÜKÛMETİ TANIMIYOR!

Şimdi en önemlisi, Anadolu'daki kuvvetlerin kumandanları, artık ne mal olduğunu anladıkları İstanbul'daki Damat Ferit Paşa hükûmetini, tanımamak ister gibi bir vaziyet alarak, kendilerine muhatap olarak, Padişahı seçer bir vaziyet de almış bulunuyorlardı.

İşte İstanbul hükûmetinin Dahiliye ve Hariciye Nâzırları tarafından tertiplendiği anlaşılan Ali Galip tahrikleriyle, Sivas-kongresinin tehlikeye uğradığını gören Kâzım Karabekir Paşa, derhal harekete geçerek, pek önemli bir teşebbüsle: (Millet gibi, ordunun da —ilk defa— hükûmetle münasebetini kesmek) kararında olduğunu doğrudan doğruya Padişaha bildiriyordu.

Kâzım Karabekir Paşanın yirminci, onüçüncü ve üçüncü kolordular kumandanları Ali Fuat Paşa ile Salâhaddin ve Cevdet Beylere imzalattıktan sonra, kongrenin de tasvibinden geçirerek, Padişaha hitaben çektirdiği bu tarihî telgraf şöyle idi:

«Şevketpenâh Efendimize,

Bugün resmî vesikalarla görüldü ve büyük bir üzüntü ile her tarafta duyuldu ki, Dahiliye Nâzırı Âdil Bey ile Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşanın gizli bir plânla, Elâziz Valisi Ali Galip Beye, bazı din ve vatan haini casuslariyle beraber, öteden beriden topladıkları bir takım silâhlı kürtlerle çeteler teşkil ettirerek Sivas'ta toplanan ve her türlü mânasiyle millî ve meşru ve bundan dolayı da ordunuzun emniyet ve müzaheretine mazhar olan kongreyi muharebe ile bastırmak suretiyle, İslâmlar arasında kan dökülmek ve ayrıca, memleketimizin ayrılmaz bir parçası ve mukaddes saltanat ve hilâfet makamına sarsılmaz bir sadakat hissiyle bağlı olan Kürdistan'ı gûya ayaklandırmak suretiyle vatanı parçalatmak gibi sadece düşmanlara has bir plânın tatbikini, külliyetli para mukabilinde taahhüt etmiş oldukları, tamamiyle meydana çıkmıştır. Şifre muhaberelerini elde etmek ve bu haince hareketleri takip eylemek suretiyle anlayan civar kolorduların, sevkettikleri askerî kuvvetler,

Ali Galip haininin riyasetindeki çeteyi Malatya'da sıkıştırmış ve oradan perişan bir vaziyette kaçmağa zorlamıştır. Takiplerine şiddetle devam olunuyor.

Bütün milletin meşru olan isteklerini ve bir araya gelen kuvvetini inkâr ve te'vil edip de, bunu (İttihatçı manevrası) göstermek ve siz padişah ve halifemizden hakikati gizlemek kadar büyük bir günah ve mesuliyet olamaz.

Sevgili padişahımız, bütün milletin birleşmiş kuvveti, siyasî tesirden tamamen uzaktır. Ordunuz ise, bütün bütün siyasî cereyanlardan münezzeh ve ancak umum vatan ve milletin ve siz mukaddes padişahlarının kurtarılmasına aht ve azmeylemiş olan millete yardımcıdır. Bu sebeple, meşru olan millî isteklere dayanacak, dinine, vatan ve milletine bağlı ve siz mukaddes padişahlarına sadık bir yeni hükûmet heyetinin kurulması ile necip milletinizin ve ordunuzun tatmin edilmesine ve bundan sonra da vatan ve millete ihanet etmekte olan casus şebekesi hakkında tahkikat ve âdilce icraat yapılmasına ve bu suretle bir âdil hükûmet heyeti kuruluncaya kadar da merkezî hükûmetle hiç bir vecihle muhabere ve münasebette bulunmamağa karar vermiş olan milletten, ordunun ayrılmıyacağını, vak'anın oluşunu bilen ve o civarda bulunan biz kolordular kumandanları size arza mecbur olduk. Olbabda...».

Padişah Vahidüddin, bu şiddetli ikaza rağmen, kendine gelip, gerçeği göremiyerek, tuttuğu kötü yolda devam etmişti.

GÜNEYİN KURTULUŞ SAVAŞI

Efeler, Zeybekler Yunanlılarla çarpışırlarken, güneyde ilk kurtuluş savaşını, kalelerinde dalgalanan Türk bayrağı yerine Fransız bayrağının çekilmesini görür görmez açan cesur Maraşlılar, can evlerinden vurulmuş, çleden çıkmış br vaziyette, akın akın kahramanca saldırarak kaleye hücum ile düşmanı oradan atıp şanlı bayraklarını yerlerine diktiler. Günler ve haftalarca süren bu kanlı boğuşmalar sonunda, Fransızlar Maraş'tan kovuldu. Bunun üzerine Antep, Adana, Mersin ve Urfa'lılar ayaklandı. Güneyin Tarih'e eşsiz kahramanlık menkıbeleri hediye edeceği o şanlı Kurtuluş Savaşı böylece 1920 yılı iptidasından itibaren başlamış oluyordu.

KARŞI TARAF NE DÜŞÜNÜYOR, NE DİYOR?

İstanbul hükûmeti ile millî teşkilât, yâni Heyeti Temsiliye arasındaki gerginliğin pek had bir safhaya girdiği bu günlerde bu hükûmetin sözcüleri durumundaki Ali Kemal'lerle arkadaşlarının nasıl bir ruh hâleti içinde, ne gibi fikirlerle neler yazdıkları elbette merak edilir.

Dahiliye Nazırlığından istifaya mecbur olduktan sonra, döndüğü gazetecilik hayatında «Peyam» gazetesinin başına geçen Ali Kemal, o günlerde bakınız ne buyuruyordu:

«Şimdi biz diyoruz ki; büyük sulh kongresinde mukadderatımız kararlaştırılmak üzere iken böyle ahmakçasına Anadolu'yu kargaşalıklara boğanlar, şu bin yerinden zaten yaralanmış Türklüğe bir mühlik darbe daha vuruyorlar. Başka hiçbir iş de göremezler. Çünkü... Bir kere daha tekrara hacet görmeyiz, Nezarette iken söyledik. Matbuata geçince yazdık: Bu sıralarda böyle başı boşcasına, baldırı çıplakcasına bir hareket, zorla kendini ateşe atmaktır. Kudretli bir kuvvete karşı kasır bir kuvvetle meydan okumak en kafasız mahalle çocuklarına mahsustur.

Filhakika bu sefer millet de, milletin doğru düşünenleri de onlara muarızdır. Fakat bu muhitte gevezelik, menfaat ve saire hırsiyle, ihtirasiyle eşrafına, âyânına varıncaya kadar o mezar, o vatan mezarını kazıcıların daha nice taraftarları var. Onların nazarında, böyle senelerdenberi o destiyi kıranlar yine muteberdir, dosttur, makbuldür. Biz suyu getirenler ise makduhuz, düşmanız.

Bu derece adaletsizlik, basiretsizlikle ezilir, inler dururken bu toprağın, bu toprakta yaşayanların felâh bulacağına kail olursanız, geniş bir yüreğe —işte o kadar..— mâliksiniz demektir.»

Diğer «Kimi Aldatıyorlar?» başlıklı bir yazısında da:

«Başta Mustafa Kemal olduğu halde, Anadolu'daki yeni celâliler iddia ediyorlar ki, güya İzmir Yunanistan'a verildiği, Şarkî Anadolu Ermenilere vaad edildiği için galeyân-ı hamiyetle böyle ayaklanıyorlardı. Kimi aldatıyorlar?

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a giderken, Anadolu'ya gizlice yardım etmek üzere Saray Erkânıharbiyesine tâyin ettirerek İstanbul'da bıraktığı en mutemet arkadaşlarından —(Çopur) lâkabiyle anılan— albay Neşet Bey (ortada) ile yardımcısı (arkada ağacın önünde) halen emekli general olan İhsan Aksoley.

İzmir'i kurtarmak için, ne gayret sarfettiler? Ne celâdet gösterdiler? Şarkî Anadolu'da ise âsâyişi bozmağa savaşarak Amerikadan itibaren, devletleri bir derece daha aleyhimize çevirmekten başka ne yaptılar, görüyoruz. Fakat kimi aldatıyorlar?

Bu millet biliyor ve hatırlamıyor mu ki; on sene evvel idi, yine böyle bir ocak, yine bu zorbalar, yine bu gözboyayıcılıklarla Meşrutiyeti kurtarıyoruz, kurtaracağız diye Selânik'ten bir ordu ile, bir Hareket Ordusuyla geldiler. Âlemi iğfal ederekten heybetle pâyitahtımıza girdiler. Girdikten sonra yapmadıkları hıyaneti, fazâhatı bırakmadılar. Sokak ortalarında hangi sarıklıyı yakaladılarsa mürteci diye vurdular, öldürdüler. Darağaçları kurdular, alay alay mâsumları astılar... Fakat, o zamandanberi hangi meşrutiyeti kurdular, kimi aldatıyorlar?

Anadolu hareketi de, bu oyunların en acemilerinden biridir. En ahmaklarından biridir. Çünkü; siyaset ve adalet bir tarafa dursun, ahvalin hakikatinden bu derece gaflet, cehalet hiçbir idrake sığmaz. Belki kıyıda bucakta birkaç düşüncesiz bu devletin şu mühlik vaziyetini daha beter bir hale sokmak, bu suretle de istiklâlimize en son ihanet darbesini vurmak milletimize bir hizmettir, zehabına kapılsınlar... Fakat milletin büyük bir ekseriyeti bu delilikleri, bu cinayetleri tel'in eyler.

Bu toprakta düşman parasiyle çalışanlar da, bu millete ancak bu derece ihanet edebilirlerdi.

Son posta ile gelen gazetelerde, izlerini görüyoruz. Bu ahmakça müsademelere, bu çirkin hâdiselere dayanarak, aleyhimizde kimbilir daha ne ağır hükümler verildi veya verilmek üzeredir.

Bu mülk ve milleti böyle vartalara uğratmak, gûya millî bir hareket, Türklüğe bir hizmet imiş, öyle mi? Kimi aldatıyorlar?

Bir Belakon yüzünden Macarlar neler çekti, gördük. Bir Mustafa Kemal yüzünden daha ucuz kurtulabilirsek, daha ziyade istilâ çizmeleri altında ölmezsek, Allaha şükretmeliyiz...

FİLOSOF RIZA TEVFİK NE DİYOR

Şimdi, bir de, millet vekilliği, âyan âzalığı, Şûrayı Devlet reisliği, Maarif nazırlığı gibi işler de bulunduğu halde - kendi tâbiriyle, hep çenesinin derdini çekerek - daima her şeye itiraz,

her şeyi tenkit etmek huyundan sıyrılamayan, her devrin kalendermeşrep, serâzat üstad şairi, koca filosofu, Rıza Tevfik'ı dinleyelim:

«Bunlar, diyor - Peyam'daki yazısında - farzı muhal, ender muhâl olarak, bu hengâmeyi aşûp ve fitnede kal'eyi kazansalar bile, Türkiye'de tesis ve idame etmek istedikleri haydut idaresile, Yirminci asır felsefesinin siyasî hükümlerini bağdaştırıp o hükümleri herkese tatbik edebilecekler mi? Biz, katiyyen hayır demekte hiç tereddüt etmeyiz. İttihatçı zihniyeti ile Türkiye değil, yamyamlar bugün idare edilmiyor. Sonra, medeniyet âleminde hüküm süren İtilâf Devletlerinin müthiş ve korkunç olan kuvvet ve kudretine karşı bu çalkantı nedir? Bir bardak su içinde üfürükle (mübalâğa ve propaganda ile) yaratılan bu fırtına nedir? Hükûmeti devirmek için değil mi?

Zaten bizde resmî hamiyetin ilham kaynağı bundan başka ne olabilir?

İş oldu ise, oldu, burada kalsın. Avrupaya da kafa tutmıyalım.

Cihanın mukadderatına bugün fiilen hâkim olan İtilâf Devletlerinin bizi üç ay daha şu hal üzere terk ve ihmal etmeleri yeter.

Halis Türk olarak Anadoluda bir avuç temiz adam kaldı, onları da birbirine kırdırmıyalım.

Devletin malî kudreti, memleketin iktisadî vaziyeti azıcık göz önüne alınsa, insan korkusundan titrer ve tereddüt etmeden kabul eder ki, hiç olmazsa bu felâketlere karşı kahramanlık, tosunluk para etmez.

Avrupalılar bu yangını uzaktan seyrediyorlar ve şimdilik öyle yapıyorlar. (Yangın, yanacak, bir şey kalmayıncaya kadar yanar, sonra kendi kendine söner) diyorlar. Biz de işte bunu düşünüyoruz ve onun için bu sözleri söylüyoruz. Bunlar hamiyetsizlik alâmetleri ise, biz hamiyetsiz adamlarız. Fakat insanlık hislerimiz yok değildir. Türklere, - hakikî ve temiz Türklere - acıyoruz. Çünkü onlar da insandır; hem bu memlekette en zeki değilse de, en temiz, en uysal ve terbiyeli, en iyi insanlar belki onlardır.

Onları heder olmaktan koruyalım ki, büsbütün mahvolmasınlar. Bunun için halisane nasihatlerimizi bir iki cümle ile kısaltabiliriz:

Evvelâ; İttihat ve Terakki bu memlekette hakikaten kuvvetli olsun, zayıf olsun, bunun hükmü yoktur. Mesele o değildir. Medeniyet âlemi İttihatçılıkla medeniyet ve insanlığın mümkün olmadığını anlıyarak, bu zihniyeti yeryüzünden kaldırmağa azmetmiştir.

İkincisi; bu iş, bir medeniyet meselesidir. Kabadayılıkla hallolunmasına ihtimal yoktur. Eğer bu tarzda çetecilik devam ederse, hiç bir hükûmet yerinde duramaz. Bu da Türklerin hükûmet teşkilinde liyakatsiz olduklarını gösterir. Başka bir şeye yaramaz. Bu sebeple, bu millî hareket hakikaten bir gayret ve samimiyet eseri ise, hükûmetimizin katiyen emrine uymalı ve hiç bir işe karışmamalıdır ki, kuvvetli bir merkezî hükûmet vücude gelebisin ve sulh müzakerelerine girişebilmek için büyük devletlei vükelâsı ve murahhasları ona itimat ve itibar edebilsin de, sulh olsun. Olmadığı takdirde Anadolu - maazallah - Rusya gibi olabilir. Fakat şu şartla ki, Rusyanın istiklâl hayatı Avrupa politikasınca katiyen lüzumludur. Yüzyirmi milyonluk bir millet hiç bir veçhile mahvolamaz.

Halbuki Anadolu öyle değildir. Vakıa İstanbul emindir. Lâkin Anadolu parasız, ticaretsiz, idaresiz bu daimî kıtaller, iğtişaşlar içinde ne kadar müddet devam edebilir, bilemeyiz.»

KARŞIDAKİLERE GÖRE ANZAVUR....

«Anzavur Ahmet Bey; dindar, namuslu, cesur bir zattır. Elbette bir Enver Paşa olmayı veyahut bilmem ne cumhuriyetine reis olmayı hatır ve hayaline getirmez. Anzavur Ahmet Beyin sıfatı bunlara müsait değildir. (Bir jandarma binbaşısı) başkalarında belki başka türlü gayeler bulunabilir. Fakat Anzavur Ahmet Bey evine bağlı, padişahına sadık ve itaatlı bir vatanperver olabilir. Millî harekât kimbilir neler yaptı ki, Anzavur Ahmet Bey bu karşı harekete mecbur oldu.

Bizim de ilk zamanlarda taraftarlıktan, muarız vaziyetine geçmeğe mecbur kaldığımız ahval, Anzavur Beyin de azim ve iman dolu kalbine tesir etmiş olmalı ki, kendi hayatını hiçe sayarak ortaya atılmağa mecbur olmuştur. Vatan, bu cesur dindaştan hizmet bekliyor.

4 Aralık 1919 «Alemdar»

YENİ DURUMDA, YENİ KARARLAR...

Sivas kongresi günülerinde, arka arkaya yapılan baltalayıcı hareketler yüzünden Anadolu ile muhabere ve münasebetler kesilip de, durumun bütün bütün aleyhe geliştiğini gören Damat Ferit Paşa, Padişaha beyanname yayınlatmak gibi bazı teşebbüslerinden de bir netice alamıyacağını sezince, istifadan başka çare kalmadığını anlıyarak, kabinesiyle beraber çekilip gitmek zorunda kalmıştı. Bu suretle, millî hareket; ilk defa Padişaha isteğini kabul ettirip, hükûmeti devirerek kendini göstermiş oluyordu.

Padişah Vahidettin'in, muhakkak ki içi sızlaya sızlaya Babıâliden uzaklaştırdığı Damat Paşası yerine getirdiği, Ali Rıza Paşanın kurduğu kabine karşısında, heyeti temsiliye reisi Mustafa Kemal Paşa: «Erzurum ve Sivas kongrelerinde tâyin ve tesbit edilen millî teşkilât ve maksatlara riayetkâr olduğu takdirde» Kuvayi Millîyenin bu kabineye müzahir olacağını ilân ile, anlaşma yolunu açmış ve böylece ilk temaslardan sonra, on on beş gün içinde - bazı zorlukların yenilmesiyle - bir anlaşmaya varılabilmişti.

Bu anlaşmadan sonra, yeni kabinenin, bazı hususlar hakkında Heyeti Temsiliye ile yakından temas etmesi zaruretinin belirişi üzerine Mustafa Kemal Paşa, kumandan arkadaşlarının fikir ve mütalealarını da sorup öğrenerek, beraberinde Reuf ve Bekir Sami Beyler bulunduğu halde Sivastan Amasyaya giderek, İstanbuldan oraya gelen Bahriye Nazırı Salih Paşa ile 18 Ekim 1919 günü buluşmuşlardı. Salih Paşanın yanında Padişahın baş yaveri Naci bey de vardı.

Amasyada üç gün süren müzakerelere, Sıvas kongresi beyannamesinin maddeleri ele alınarak başlanmış ve hemen her madde üzerinde mutabakata varıldıktan sonra bilhassa; kurulması için hazırlıklar yapılmakta olan Mebuslar Meclisinin nerede toplanması gerektiği hususunda önemle durulmuştu.

Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları, seçilecek yeni milletvekillerinin ötedenberi olduğu gibi, artık düşman baskısı altın-

da bulunan İstanbulda değil, yeni vaziyete göre Anadoluda bir yerde toplanmaları taraftarı idiler. Uzun konuşmalardan sonra, Salih Paşa da şahsen bu kanaate iştirak etmiş ise de, kat'î karar için İstanbuldaki kabine arkadaşlarının da fikirlerini almak zorunda olduğunu söylemiştir.

Bu suretle Salih Paşa, kat'î kararı İstanbula dönüşünden sonra bildirmek üzere Amasyadan ayrılmıştı.

BİR BALTALAMA TEŞEBBÜSÜ DAHA

Burada anlatılması gereken bir önemli baltalama teşebbüsü daha vardır:

Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Beylerle birlikte Amasyaya vardıkları gün, - düşmanlarla işbirliği yapan İstanbuldaki Hürriyet ve İtilâfçıların elebaşılarından Sait Molla'nın teşvik ve tertibiyle - Sıvastaki bazı fesatçılar, nasılsa elde ettikleri bir telgrafcı vasıtasile, makine başına oturup, Amasyadaki Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal Paşaya ve padişaha birer telgraf çektirmeğe muvaffak olmuşlardı.

«Anevlâd-ı Şemseddin-i Sivasî Recep Kâmil, Zareli Celâl, İlyas zade Ahmet Kemal, ve ulema, eşraf, tüccar ve esnaftan mürekkep yüzaltmış kişinin mühür ve imzalariyle çekilen bu telgraflardan padişaha olanında, aynen şu satırlar vardı:

«Memleketimiz bulunan Sıvasta, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti namile teşekkül eden kongre heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa, itimatname-i humayunlarını hamil bulunduğunu işae ile memleketimizde seyyiatlarını örtmek isteyen bir kaç kişinin iştirakiyle millî iradeyi temsil suretinde gösteriyorlar. Halbuki şanlı halifemiz ve sevgili padişahımıza her suretle tam itaatle bağlı bulunmamız, dinimiz icaplarından olduğundan Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Seryaver hazreti şehriyarî Naci Beyefendinin Amasyaya gönderildiklerini haber aldık. Ahali arasında husule gelen heyecanı teskin için ulema, eşraf, ve tüccardan iki yüzden fazla imzayı havi davetiye telgrafımıza cevap alamadık. Umumî efkârın ne merkezde olduğunu bizzat müşahede buyurmak üzere Sivas'a kadar gönderilmesini kemali tehalikle tazarru ve niyaz ederiz.»

Padişahınkinden evvel, Bahriye Nazırı Salih Paşa ile beraberinde bulunan Padişah yaveri Naci Beye verilmek üzere, ayni imzalarla Amasyaya çektirmiş oldukları telgrafta da şöyle diyorlardı:

«Aylardan beri cereyan eden hali anlamak ve meselenin mahiyetine vukuf peyda etmek üzere vilâyet merkezine kadar zahmeti ihtiyar buyurmanızı mülk ve milletin menfaatleri namına cümleten istida ve mülk ve millet namına makine başına teşriflerini kemal-i ubudiyetle istirham eyleriz.»

Yalnız: «Amasyada Mustafa Kemal Paşaya» hitaplı telgrafta ise, sadece: «Ahalimiz, Padişah ve hükûmet efkârını bizzat Salih Paşadan veyahut emin bir lisandan işitmedikçe, aradaki ihtilâfa hallolunmuş nazariyle bakmıyacaktır. Binaenaleyh, iki şıktan birini ihtiyara mecburiyetinizi arzederiz.» denilmekte idi.

Bu küstahça hareketlere Mustafa Kemal Paşanın ne kadar üzüldüğünü kendi ağzından dinliyelim:

«Bütün milletin birlik ve beraberliğinden ve millî teşkilâtın memleketin her köşesine yayıldığından bahseden, milletin müşterek arzusuna uyup millî ve askerî teşkilâta dayanarak kabine düşüren, yeni kabine ile karşı karşıya geçen bir heyetin reisi aleyhinde - tam yeni kabine murahhası ile müzakereye girişeceği bir sırada ve bu maksatla Sıvastan çıktığının ertesi günü - bütün Sıvas ahalisi adına ayaklanmayı gösterir bir telgrafın, telgrafhane tehdit edilerek çektirilmesi elbette mânidar idi.

Böyle bir heyetin, bizzat bulunduğu Sıvas ahalisi, aleyhinde bulununca, bütün milletin, ayni duygu ve fikirde olmıyacağını ispat etmek cidden müşküldür. O halde, temsil mahiyeti böyle olan bir heyetin ve reisinin dayandığı kuvvetin dahi ürük olacağına hükmetmek neden caiz olmasın! Sıvastan yükseltilen bu sadanın düşmanlar için ne kadar kuvvetli ve mühim olduğu meydandadır.»

Mustafa Kemal Paşa, bu üzüntü ve ıztırap içinde, bu gibi hallerin tekerrür etmemesini sağlamak maksadiyle, Sıvas telgrafhanesini bir manga askerle kontrol altına aldırmak ve saire gibi gereken tedbirleri alıp, Sıvastaki arkadaşlarını da daha dikkatli ve uyanık bulunmağa davet ettikten sonra, Şeyh Recep ile hem-

palarının da yakalanıp şiddetle cezalandırılmalarını Sıvas valisinden istemiş ise de, nedense yakalanamıyan bu Şeyhin, daha sonra da yine düşman âleti olarak bir takım habasetlerde bulunduğu görülmüştü.

Fakat, Mustafa Kemal Paşanın Amasyada bulunduğu günlerde, karşılaştığı baltalama hareketi, bukadarla da bitmemişti. Evet, yine o günlerde, Adapazarının Akyazı taraflarında türeyen Talustan Bey ve İstanbuldan para ve talimatla gelerek, atlı olacaklara otuz, piyade yazılacaklara onbeş lira vadeden Bekir bey ve Sabancanın Avçar köyünden Beslan isminde bir tahsildar birleşiyorlar. Bu adamlar başlarına topladıkları atlı ve yaya bir takım kimselerle Adapazarı kasabasını basmağa karar veriyorlar. Adapazarı kaymakamı Tahir bey bunu haber alınca, İzmitten gönderilen bir Binbaşı ile, tedarik ettiği yirmi beş kadar atlıyı alıp, kasabayı basmağa gelenlere karşı hareket ediyor. Lâtife denen bir köyde karşılaşıyorlar ve bu güruha ne istediklerini soruyorlar. Aldıkları cevap şu oluyor:

«Padişahımızın hayatta ve hilâfet makamında olup olmadığını öğrenmek için Adapazarına makine başına gitmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşayı, Padişah makamına kabul edemeyiz.»

Kaymakam Tahir Bey, durumu inceleyince, «bu adamların İstanbulda mühimce zatlarla temasları olduğunu ve hattâ padişahın da bu hareketlerinden haberi bulunduğunu bizzat kendilerinin söylediklerini» bildiriyor.

Daha ötede, İzmir vilâyetinin Yunan işgali altındaki topraklarında, halka yapılmakta olan zulüm ve işkenceler de arttıkça artıyordu.

«Anzavur» diye türeyen hain de, peşine taktığı silâhlılarla Bandırma taraflarında, padişah ve hükûmet adına, halkı, millî harekete karşı ayaklandırma faaliyetine girişmiş bulunuyordu. İstanbuldaki Nigehban Cemiyetine mensup bir takım zabitler de, Karabiga ve Bandırma taraflarına çıkıp, köylere kadar yayılarak, millî hareketi baltalamağa koyulmuşlardı. Maraş, Urfa ve Antepteki İngiliz kıtaları, zor karşısında çekilmişlerse de, yerlerine gelen Fransız askerlerinin, daha nereleri işgale kalkışacakları bilinmiyordu.

Bu arada, İstanbul hükûmetinin menfi propagandasına kapılanların yer yer ayaklandıkları da görülüyordu ki, Konyanın Bozkır kazasında önemli bir ayaklanma olmuştu.

İşte, İstanbuldaki Hürriyet ve İtilâfçıların, millî hareketi durmaksızın baltalama teşebbüsleri bu şekilde devam ederken Millîcilerin artık, mâhut (hani şu bilinen) diye andıkları «Alemdar» gazetesi de, baş yazısında «Yine Sıvas telgrafı...» diye tutturup döşeniyordu.

Bütün bunlara yapmayın, etmeyin, ne dense nafile, bir kulağından girip, öteki kulağından çıkıyor, zihinlerine saplanmış olan (İttihatçılık düşmanlığı) ile, her İttihatçıyı şahsen geçmişte hizmetleri ne kadar önemli ve büyük olursa olsun, mutlaka kötü görmek, herkese de (kötü göstermek) illetinden bir türlü sıyrılamıyorlardı.

Sonra, bir de şahsî menfaatlerini, - acaip bir göz kararmasiyle - memleket menfaatlerinin üstünde görüşleri vardı ki, bu malûbiyetlerle harekette sonuna kadar ısrarla inat edişleri hepsini, farkında olmıyarak, hitap ettikleri insanları, dolayısiyle milleti, yanlış, tehlikeli yollara sürüklemeğe çabalayışları, felâketlerin en müthişi olan âkibetlere kadar götürmüştür.

Şahısları bahis konusu etmek istemeyiz. Fakat öyle şahıslar vardır ki: kaplarına sığamıyarak, ileri atılışlariyle, kendilerini bir devrin, bir zümresinin temsilcisi, sembolü haline getirmişlerdir.

Böyle olunca o devri yazmak zamanı gelip de, her türlü hislerden sıyrılmış, tamamile tarafsız bir vaziyette, dosdoğru anlatmak kayğusiyle hareket ederken, ister istemez bu şahıslar üzerinde durulacaktır.

Meselâ aynı «Alemdar» ne yapacağını şaşırmış vaziyette, bu sefer de Kuvay-ı Millîyecileri birbirlerine düşürmek hevesiyle Ali Fuat Paşayı kötülemek için (Mustafa Kemal Paşaya açık mektup) başlıklı yazısında bakınız neler söylüyordu:

«Bir iki gündür, Ankaradan haberler alıyoruz. Burada, Ali Fuat Paşa isminde bir adam var. Bu adam, Ankarayı kan ve ateş içinde bırakıyormuş,. Yaptığı zulümler, felâketler bilhassa isyanlar tevlit edecek mahiyette imiş.

Düşmanların nâmertçe hareketleri karşısında vatan ve istiklâli kurtarmak için silâha sarılmaktan başka çare kalmadığını görerek yer yer millî kuvvetler teşkil edenlerden bir örnek :
Zafer taburu kumandanı Kandıralı Halit Molla ile arkadaşı.

Ankarada millî harekât yoktur. Doğrudan doğruya İttihat ve Terakkinin tehcirli taktilli (süren ve öldüren) canilerinin yaptıkları soygunculuk vardır. Buna da riyaset eden zat, Ali Fuat Paşadır.

Bunlar yalan ve yanlış haberler değildir. Bizce katiyen muhakkaktır, sabittir.

Ankarada yapılan cinayetler, halkı canından bezdirmiş, bizar eylemiş, korkudan umumî bir göç başlamıştır.

Bunları düşününüz ve önüne geçiniz, millî harekât zannedersem, bu değildir, değil mi? Bizim burada taraftar olduğumuz (millî harekât) ı, biz şöyle anlıyoruz: «Millî mevcudiyetimiz silinmiyecek. İzmire yapılan haksızlık gibi bir haksızlık bir daha tepemizde patlamıyacak. Bütün mevcudiyetimizle zulme karşı silkinip çıkacağız! Böyle mi? O halde, muhafaza edilmesi elzem olan bu millî mevcudiyeti, Ali Fuat Paşa kendisi siliyor. Bu işi yakından tahkik ediniz. Mesele bir millet meselesidir, siz de o milletin efradındansınız.

Bu millet, şimdiye kadar ne çekti ise, mürâilerden, müdahinlerden çekti. Tamamen yakin hasıl etmedikçe hiçbir şeye inanmayınız. Pâyitahtta intihabat meselesinden dolayı yine kıpırdamağa başlayan İttihatçıların her şeye burunlarını sokmaları, İstanbul ahalisini tedhiş ettirdi. Herkes korku içinde... İttihat ve Terakki bu milleti o kadar kasmış kavurmuş ki, «İttihat ve Terakki gelecek» sözü, söylenir söylenmez, herkes ellerini açıp Allahına iltica ediyor.

Bilfarz bazı şahıslar var ki, bu adamlar millî harekât kisvesine bürünseler milletin itimadını kazanamazlar. Millî harekâtın bu yürüyüşü, bir uçuruma müteveccihtir. İttihat ve Terakkiye muhalif, millî harekâta taraftar bir gazeteci sıfatiyle söylediğim ve kimseye boyun eğmemiş, dalkavuk tabiatli bir adam olmadığım için ihtarlarımın samimiyetine kail olmanızı rica eder ve iyi neticelerini beklerim efendim.»

Mustafa Kemal Paşa, kendisine hitap eden bu açık mektubu, yazıldığı tarihten epey sonra, Sivas'ta önüne konan gazeteler arasındaki «Alemdar» da görmüştür.

Böyle şeyleri okumağa vakti yoktu. Yalnız, yazının kırmızı

kalemle etrafı çizilmiş kısımlarını, yaveri Cevad Abbas Beye okutmuştur.

O esnada yanında bulunanların anlattığına göre, okunan şeylerin, üzerinde yaptığı tesiri ifade eden ilk sözü:

«— Mükemmel bir jurnal... E, tabiî İstanbul'dan geliyor.» olmuştur. Sonra, alaylı bir gülümseme ile: «— Demek, neticelerini de bekliyorlarmış... Bu da mükemmel... Peki, fazla bekletmiyelim, icabına bakalım...» demiştir.

Bu sırada arkadaşlarından birinin, —galiba Rauf Beyin— yazıdaki bir noktaya temasla:

«— Ya (millî harekâtı) anlayışlarına ne dersiniz? İzmir'de yapılan haksızlığın herhangi bir benzerine mâni olmak için mücadele ediliyormuş...»

Tarzındaki işareti üzerine, Mustafa Kemal Paşa:

«— Yoook.. demişti, bu anlayışlarına, hakikaten diyecek yok... İzmir'e yapılan taarruzu sineye çekecek, aman bir daha yapmayın diye başka bir taarruza mâni olmağa çalışacak, o da olursa, yine aman zamanla düşmanın merhametine sığınarak, bir yenisinin vukuunu önlemeği ümit ederek, hep böyle, şamar üstüne şamar yiye yiye, vatanın tamamen elden gidişine şahit olacak ve buna millî hareket, millî mücadele diyeceksin... Bu adamlarda, zaten anlayış denen şeyin zerresi olsa idi, evvelâ kendilerini anlarlardı.

«İcabına bakmak...» meselesine gelince, Mustafa Kemal Paşa, bu icaba nasıl baktığını da, daha sonraları, şöyle anlatmıştı:

«Millî cereyan hakkında hainee harekâtta bulunduğu tahakkuk eden Ankara Valisi Muhiddin Paşa maksadı mahsusla devre çıkmıştı. 13 Eylûlde Çorum'da bulunuyordu. Muhiddin Paşanın derdestiyle mahfuzan Sivas'a sevki, Ankara'da bulunan kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa ile Samsun'daki beşinci Kafkas fırkası kumandanına emir verildi. Muhiddin Paşa mevkufen Sivas'a getirilmiştir. Kendisiyle bizzat görüştüm. Lâzım gelen nasihatlarda ve ihtarlarda bulunduktan sonra, sinnine (yaşına) hürmeten Samsun üzerinden İstanbul'a gönderdim.»

İşte; yakın tarihimizin son derece buhranlı ve tehlikeli devrinde, hadsiz hesapsız yokluklar ve ıstıraplar içinde, atıldığımız

ölüm kalım mücadelesi günlerinde, tek ümitle kurtuluş çaresinin birbirimize sımsıkı sarılmak olduğunu bilmemiz gerekirken, sırf —bazı şahsî hırslar, kinler ve kaygularla— asıl dâvayı unutup, daha ziyade kendilerini düşünmek veya şuna buna kapılıp, ilerisini isabetle görememek, yahutta bazı sabit fikirlerden bir türlü sıyrılamamak zafını gösterenlerin —istemiyerek de olsa— memlekette husule gelmesine sebep oldukları (ikilik) in millî menfaatlere olduğu kadar, kendilerine de ne kadar zararlı neticeler verdiğini belirten örneklerden biri de budur.

PADİŞAHIN İNGİLİZLERLE GİZLİ ANLAŞMASI

«İngiltere murahhaslariyle Sadrazam Damad Ferit Paşa arasında kararlaştırılıp imza edildikten sonra, Padişah Vhidettin tarafından da tasvip edildiği anlaşılan 12 Eylûl 1919 tarihli gizli anlaşmanın ele geçen sureti şudur:

1 — İngiltere hükûmeti kendi mandası altına Türkiyenin tamamlığı ile istiklâlini deruhte eder.

2 — İstanbul hilâfet ve saltanat makarri kalacak ve Boğazlar İngilterenin murakabe ve kontroluna tâbi tutulacaktır.

3 — Türkiye, müstakil bir Kürdistan kurulmasına mümanaat etmiyecektir.

4 — Bunlara karşılık Türkiye, İngilterenin Suriye ve Elceziredeki hâkimiyetini gerektiğinde fiilî yardımiyle temin etmeyi ve hilâfete ait manevî kudret ve selâhiyetini, İngiltere lehine gerek Suriye havalisi ve gerekse Müslümanların yaşadığı diğer kısımlarda istimali taahhüt eder.

5 — Millî cereyanların önüne geçebilmek için Türkiyede kurulacak yarı meşrutî idareye karşı vuku bulacak tepkileri İngiltere hükûmeti yatıştırmak üzere, zabıta kuvveti tahsis edecektir.

6 — Türkiye; Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından feragat ederek, hususî ve yarı resmî mahiyeti haiz olan İngiltere hükûmeti, konferansta Türk murahhaslarının bu yoldaki isteklerini kabul ettirmeğe eğillimli olarak, bunun yerine getirilmesini üzerine alacaktır.

7 — Sulh şartlarının kararlaştırılmasından sonra zatı şahâne (Padişah) dördüncü maddedeki hususları genişletmek için İngiltere hükûmetile ayrıca bir mukavele teati edecektir. Bu mukavelenin hükümleri de gizli tutulacaktır.

İşbu anlaşma iki nüsha olarak tanzim ve akteden taraflarca teati ve kabul edilmiştir.

BATI ANADOLU'DA NELER OLUP BİTİYORDU?

Millî Mücadeleyi, bilhassa başlangıç safhasında, en fazla zorluklara uğratarak, hayli sarsıntılara düşüren (ikilik) in, hele Sivas kongresi esnasında, batı bölgesinde de nasıl bir dert halini alıp, ne biçim çalışmaları gerektirdiğini o bölgede bulunan Ali Fuat Paşadan dinliyoruz:

«Sivas kongresi toplandığı sırada, millî harekete aleyhtar olanlar, bu hareketi Padişah ve saltanatın aleyhinde gibi gösteriyorlardı. İstanbul hükûmeti demek, kısaca; Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı Âdil Bey, Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, Hürriyet ve İtilâf Fırkası erkânından bir kısmı, (İngiliz Muhipleri), (Kürt Taâli), (Taâli-i İslâm) cemiyetleri, bazı İngiliz ajanları ve bunlarla işbirliği yapan Anadolu'daki bazı vali ve mutasarrıflar demekti. Fakat İstanbul halkı, uğradığı sıkı takipler ve tazyiklere rağmen millî harekete taraftardı.

Anadolu'da, İzmir hinterlandında Kuvayı Milliye, Yunanlılara karşı cephe kurmağa çalışıyordu. İzmit ve Bolu tarafsız bir vaziyet almıştı. Bursa'da gelişebilmiş olan millî teşkilât henüz meydana çıkamamıştı. Konya, Bozkır, Çorum, Kastamonu gibi merkezler bir yana bırakılırsa, Batı Anadolu'nun öteki taraflarında millî birliğe ve hâkimiyete eğilim vardı. Doğu Anadolu'nun güney kısmında İngilizler zabitlerine arkadaşlık eden bazı hainlere müstakil Kürdistan propagandası yaptırıyorlardı. Elâziz Valisi Ali Galip ile Malatya Mutasarrıfı Halit de bunlarla bir olmuşlardı. Doğu Anadolu'nun diğer kısımlarında millî birlik ve hâkimiyete eğilim ve istek vardı. Fakat bu eğilim ve istek, tarafımızdan kuvvetlendirilmezse, iktidarda bulunanlarla, onlarla işbirliği yapmış olan düşmanlarımızın propaganda ve tahrikleriyle bozulabilecek derecede zayıftı ve bozulduğu takdirde şiddetli anlaşmazlıklar doğurarak, başımıza büyük gaileler açabilirdi.

Tehlike doğudan ziyade batıdan geliyordu.

Bu tehlike, şöyle tahmin edilmişti: İzmir Kuvayı Milliye

cephesini, Anadolu'dan ayırabilmek için, demiryolları üzerindeki İngiliz müfrezelerinin daha çok kuvvetlendirilmesi ile, Kastamonu, Çorum, Kırşehir, Konya, Bozkır dolaylarında, yâni Orta Anadolu'da ve Musul, Halep hattının kuzeyi ve Doğu Anadolu arasında bir (muhalefet ve irtica) bölgesi vücuda getirilmesi...

Düşmanlarımızın bu şekildeki bir teşebbüslerine karşı, tarafımızdan da şu tedbirler düşünülmüştü: İngiliz işgal kuvvetleri ile taraftarlarını içişlerimize karıştırmamak ve artık idaremizi temsil eden Sivas kongresi kararlarını duyurup icra ettirebilmek için, millet adına mukabil harekete geçmek...

Bu esnada, Sivas kongresinin, milletin arzusu olarak belirteceği esas da kısaca:

«Karşı hareketimiz ecnebileri hedef edinmemektedir. Onlar da, bizim içişlerimize karışmamalıdırlar. Karşı hareketimiz; milletin itimat edebileceği bir hükûmetin derhal iş başına getirilmesi ve Mebusan Meclisinin bir an evvel açılıp, millet ve memleket mukadderatının bu teşriî kuvvete devredilmesini istihdaf etmektedir.» oluyordu.

Bu karşı hareketi, ancak yirminci kolordu ile ona katılacak millî müfrezeler, yâni benim kumandamdaki kuvvetler yapabilirdi. Biz, bu fedakârlıktan çekinen adamlar değildik.

Fakat, o zamanki şartlar içinde en büyük zorluk, harekete geçmeden evvel rey ve mütalâalarının alınması gereken heyet ve zatlarla muhabere vasıta ve imkânlarının kifayetsizliği idi. Muhabereye vakit de yoktu. Buna rağmen milletin kurtuluşu uğrunda bir an tereddüt etmeden, en ağır mesuliyeti üzerime aldım ve millet adına, (Umum Kuvayı Milliye Kumandanı) olarak, tedbir ve tasavvurlarımızı gerekenlere tebliğ ettikten sonra, harekete geçtim. Ayrıca, tasvip edilmek üzere, keyfiyeti kongre başkanlığına arzettim.

Bir müddet sonra, Mustafa Kemal imzasiyle gelen cevapta; (Garbî Anadolu Umum Kuvayı Milliye Kumandanlığına tâyinime ittifakla karar verilmiş) olduğu ve (Millî teşebbüslerimde Heyet-i Temsiliye ile bağlılığı muhafaza buyurmam) rica edilerek şöyle deniyordu:

«İlk defa olarak büyük bir takdir ve minnettarı ile alkışla-

Henüz orduların kurulamadığı günlerde başında bulunduğu millî kuvvetlerle bilhassa yer yer vukubulan ayaklanmaları bastırmak işlerinde büyük hizmetleri görüldüğü halde, ordular kurulunca kumanda altına girmemek için düşmana kaçan Çerkes Ethem.

nan teklifinizin kongre tarafından ittifakla ve aynen kabul olunduğu ve zat-ı devletlerine teşekkür edildiğini tebşir ile mukaddes icraatınızda muvaffakiyetler temenni eyleriz.»

İşte bu suretle, harekete geçtim. İlk evvel yapmayı tasarladığım birinci Eskişehir hareketi, gaye ve saha itibariyle diğerlerinden çok şümullü ve önemli idi. Bu hareket; ya hükûmet kuvvetleriyle bir çarpışmayı (ihtilâl) veya ecnebî kuvvetleriyle bir müsademeyi (muharebe) veyahut her ikisi ile müsademeyi (hem ihtilâl, hem muharebe) sonucunu verebilirdi.

Millet istiklâlini kurtarmak gibi çok haklı ve meşru dâvasında her fedakârlığı göze almış bulunuyordu.

Fakat, o günlerin son derece nâzik meselesi, milletin bu mukaddes kararını başarıya ulaştırabilmek için, nasıl ve ne suretle işe başlamak lâzım geldiğini isabetle tâyin edebilmekti. Yâni düşmanların hangisiyle çarpışmak, hangileriyle muvakkat bir zaman için anlaşmak daha muvafık olurdu? Ve acaba, millet, hiçbir düşmanla çarpışmaksızın, haklı dâvasını elde edemez mi idi?»

Nihayet, kararımı verdim ve Sivas kongresinin henüz toplantı halinde bulunduğu 9/10 Eylûl 1919 günü, yüz atlı, iki ağır ve dört hafif makineli tüfekten ibaret bir süvari bölüğü ve bir serî ateşli cebel takımı, bir de istihkâm ve muhabere takımından mürekkep müfreze ile Polatlı üzerinden Sivrihisar'a hareket ettim. 20 ve 21 Eylûlde her taraftan yetişen millî kuvvetlerle Eskişehir kuşatılarak, buradaki mühim İngiliz kuvvetleri —artık doğrudan doğruya nakliyat yapamıyacak bir vaziyette— çevrilmişlerdi.

Uşak, Gedus, Simav ve Akhisar'dan getirilmiş olan millî kuvvetler de 21 Eylûl 1919 günü Kütahya'ya girip, burasını Sivas kongresine bağlamıştı. Yine o gün, Kütahya'daki İngiliz taburu trenle Eskişehir'deki tümenine iltihak eylemiş ve giderken bıraktığı külliyetli miktardaki cephaneler de olduğu gibi elimize geçmişti.

Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar millî kuvvetler tarafından tecrit edildikten sonra yayınlanan bir beyanname ile millî isteklerimiz de ilân edildi.

Artık, Kütahya da dahil olmak üzere, Eskişehir'e kadar olan bütün Orta Anadolu, İstanbul hükûmetiyle bağlılığını kesip, Sivas'taki Heyet-i Temsiliyeye bağlanarak, onunla muhabere etmeğe başlamıştı.

İstanbul hükûmeti bu vaziyet karşısında, İngilizlere dayanarak bir şey yapmak istedikçe, her taraftan tazyikimiz arttırılmış ve isteklerimiz de ısrarla tekrarlanmıştı.

TÜRKÜN SÖZÜ...

Kâzım Karabekir anlatır:

Sıvas Kongresi esnasında, İstanbuldaki Manda taraftarlarının teşvikiyle Sıvasa, Mr. Broun isminde bir gazeteci ile diğer birkaç Amerikalı, Sonra bir de doğrudan doğruya Amerika hükûmeti tarafından tetkiklere memur edilen General Harbord heyeti gelmişti. Bu heyet, Sıvastan sonra Erzuruma gelince, benimle de temas etti. Görüşmemiz esnasında General Harbord bana:

«İktisaden Türkiyeyi yükseltmek maksadiyle Amerikan sermayesi, size ancak bazı mevkilere Amerikan askeri getirmek suretiyle, temin edilebilir.» Deyince, kendisine şu cevabı vermiştim:

«Sermayenizi halkın yağma etmesinden korkuyorsanız, yalnız Erzurum için, üçyüz bin süngü lâzımdır. Yoksa getirilebilecek beş, on bin askerin, daha buraya yaklaşırken, silâhlarını almaya halkın gücü yeter. Bu sebeple, siz sermayenizi silâhınıza değil, Türkün vereceği söze sigorta ettirmelisiniz. Türkleri iyice tanıdığınız zaman, bütün tarihleri boyunca, hâlâ benim dediğim gibi olduklarını siz de anlarsınız.»

KÂZIM KARABEKİR PAŞA İSTANBUL'U İSTİYOR.

Amasya'dan İstanbul'a dönen Bahriye Nazırı Salih Paşanın, kabine arkadaşlarına Mebusan Meclisinin Anadolu'da bir yerde toplanması fikrini kabul ettiremediğini ve hükûmetin de Padişah gibi; Meclisin mutlaka yine İstanbul'da toplanması hususunda ısrar ettiklerini bildirmesi üzerine, iş sarpa sarmıştı.

Bu durumda: «Bence çok mühim olan bu toplantı yeri meselesine kendi kendime karar vermek ve bu kararı millete ve seçilen mebuslara tatbik ettirmek pek tehlikeli olurdu. Bu sebeple çok dikkat ve hassâsiyetle bütün hususî ve umumî efkâr ve hisleri tetebbu etmek, gerçek temayülü anlayarak tatbiki kabil kararı bulmak zarureti karşısında bulunuyordum. Bir taraftan İstanbul'dakilerle muhabere ederken, bir taraftan da çeşitli vasıtalarla umumî efkârı yokluyordum. Vereceğim kararın tatbikini temin için, ordunun düşüncesini almak da pek mühimdi.» diyen Mustafa Kemal Paşa, 29 Ekim 1919 günü, kolordu kumandanlarını Sivas'ta toplantıya dâvet etti ve Heyet-i Temsiliye âzâları ile, fikirlerinden istifade edilebilecek diğer kimselerin de katılmasiyle yapılan toplantıda; «Mebuslar Meclisinin toplanacağı yer», «toplantıdan sonra Heyet-i Temsiliye ve millî teşkilâtın alacağı şekil» ve «Paris Sulh Konferansının hakkımızda müsbet veya menfî bir karar vermesi haline göre ne yapılacağı» meseleleri müzakere konusu oldu.

Toplantıda hazır bulunanlar içinde, Mebuslar Meclisinin, eskisi gibi yine İstanbul'da toplanmasını, hem de ısrarla isteyen, hemen hemen yalnız Kâzım Karabekir Paşa idi. Diğerleri söz birliği etmiş durumda, katiyen İstanbul'u istemiyorlardı.

Buna rağmen Kâzım Karabekir Paşa, arkadaşlarını fikrine iştirak ettireceğinden emin bir hal ve tavırla: «Anadolu'da toplanması şüphesiz ki iyidir. Fakat...» diye söze başlayarak, aksi fikirde ısrarının sebebini izaha koyuldu:

«... Fakat, Padişah ile hükûmetinin, Meclisin mutlaka İstanbul'da toplanmasını istemekte olduğunu da dikkat nazarına

almamız lâzımdır. İstanbul'daki bugünkü hükûmetle gerçi anlaşmış durumda isek de, yarın yine bir Damat Ferit Paşa veya benzeri bir hükûmetle karşılaşmıyacağımızı kimse temin edemez. Bu takdirde, İstanbul hükûmetiyle aramızda, belki eskisinden beter bir çekişme başlıyacaktır. Damat Ferit Paşa hükûmetini, hâinliği belli olduğu halde devirmek için, çektiğimiz zorlukları unutmıyalım. Böyle bir hükûmet, iş başına gelir de; «İşte görüyorsunuz, Anadolu'dakiler, Padişaha ve onun meşru hükûmetine karşı vaziyet aldılar, Meclisi orada kurduktan başka, ayrı bir hükûmet de teşkil edeceklerdir.» diye yine eskisi gibi, her tarafta tahriklere başlayarak, Anadolu'da durumu henüz lâyıkiyle kavrayamamış saf halkı yer yer ayaklandırırlar, hattâ birçok Müdafaa-i Hukuk merkezlerini de aleyhimize kışkırtıp kıyam ettirmek suretiyle bizi çok müşkül bir vaziyete sokabilirler ve o zaman Anadolu'da, önlenemez bir vaziyet kendini göstererek, kanlı kardeş kavgaları yüzünden, millî dâvamızın tehlikeye düşmesi ihtimali belirir. Kat'î kararı verirken, bütün bunları dikkat nazarına alıp, iyice düşünmeliyiz.

Meclisi Anadolu'da topladığımız takdirde, birçoğu zaten seçilmiş olan mebuslar, bizim göstereceğimiz yere gelmez de, yine eskisi gibi İstanbul'a giderlerse ne yaparız? O zaman ortaya bir: «Bizim, yâni Kuvayı Milliyenin mi, yoksa Mebuslar Heyetinin mi milletten rey ve kuvvet aldığı» meselesi çıkıp, bizi gerçekten içinden çıkılmaz bir vaziyete sokacağını düşünmemiz lâzımdır.

Çoğunu Anadolu'da toplamağa muvaffak olsak bile, bunu Padişah ile hükûmetinin isteği hilâfına yapmış olacağımızdan, bu hükûmetin ve henüz bu hükûmeti meşru saymakta devam eden bir kısım halkın itirazlarına, hattâ yer yer ayaklanmalarına yol açmış olmaz mıyız? Böyle bir vaziyette, İstanbul hükûmeti ile İtilâf hükûmetleri mümessilleri, halkı aleyhimize tahrik için: «Bu adamlarda iyi niyet yoktur. Bir kaç muhteris kendileri hükûmet yapmak için, sulh yapmıyacaklar. Milleti batıracaklar. İyi adamlardan mürekkep bir kabine istediler. Padişah da bunu kabul etti. Meclis istediler, o da kabul edildi. Şimdi, tam sulhe gelince, bakın neler yapıyorlar?» diye propagandalarla birlikte,

Padişah da, onu himaye eden İtilâf kuvvetleri de, bize bu sefer daha şiddetle saldırmıyacaklar mı? Buna karşılık, biz halka ne diyeceğiz ve kim bize hak verecektir? Millî Hükûmet de henüz, düşmanların cebr ve tazyikiyle kurulmuş bulunamıyacağından, bu iç kavgalar esnasında, kime durumumuzu anlatarak, hattâ bizim hayrımızı isteyen milletlere bile, nasıl varlığımızı tanıtabileceğiz?

Garpteki kıt'aların, hattâ Heyet-i Temsiliyenin parası kalmadığından, benden para istiyorsunuz. Ayaklanmalar başlayınca, seferber kıt'aları, Mebuslar Meclisini ve yeni hükûmeti beslemek için ne yapacaksınız?

Henüz büyük bir harpten bitkin çıkmış halktan, anlayamadığı bir vaziyette para ister tekâlifi harbiye diye atını, arabasını filân almağa kalkarsak, bu hal bile halkın aleyhimize dönmesine, yeter bir sebep olmaz mı?

Uzatmıyayım, ben; şahsî yeminimi bir daha tekrar edeyim ki, tek dağ başı mezar oluncaya kadar mukavemetten vazgeçmiyeceğim. Fakat gaye bildiğimiz (Millî bir hükûmetin) muvaffakiyetle kurulması için, Meclisin evvelâ İstanbul'da toplanması zarurîdir. Bu Meclisin ömrü ve istikbali yoktur. Meclis toplandı diye, düşmanlar hakkımızda verdikleri kararı değiştirecek değillerdir. Aksine bu Meclis, Kuvayı Milliyeden doğmuştur. onun temsilcisidir diye, basıp, mebusları da tevkif ile süreceklerdir.

İşte, o gün de, tam millî hükûmetin kurulacağı gündür. Çünkü, her namus ve hamiyet sahibi insanın tereddütsüz anlayabileceği vaziyet hasıl olarak, Padişahın ve hükûmetinin hıyaneti, hiç değilse ahmaklığı herkesçe kabul edilecek ve millî hükûmetimiz Anadolu'nun göbeğinde bir güneş gibi doğacaktır.

Fakat o zaman da, Eshişehir'i merkez yapmak tehlikelidir. Ankara'nın garbına (batısına) çekilmelidir.»

RAUF BEYİN FEDAKÂRLIĞI

Kâzım Karabekir Paşa, hiçbir noktasında kesilmeyen sözlerini, söyleyip bitirdikten sonra, Rauf bey, heyecanla:

«— Demek, İstanbul'da Meclisi İngilizler basıp, mebusları da tevkif ile sürerlerse, millî hükûmeti kolaylıkla kurmağa mu-

vaffak olacaksınız?» diye sorunca, Kâzım Karabekir Paşa ile aralarında şu konuşma oldu:

«— Bu suali, en basit bir vatandaşa da sorsanız, alacağınız cevap, elbette evet, olacaktır. Çünkü, bütün iyi niyetlerimize karşı ihanete kurban olduğumuz ve artık varlığımızı korumak için başka türlü harekete imkân kalmadığı görülecektir.»

«— Peki, ya İngilizler bunu yapmazlarsa?»

«— Bence mutlaka yapacaklardır. Anadolu'nun son kuvveti sayacağı mebusları ortadan kaldırmak, bir düşmanın en tabiî düşüncesidir. İngilizler, en geç, ağır şartlarını kabul edemiyeceğimiz sulhü red edişimiz karşısında, bunu yapacaklardır.»

Bu cevap üzerine Rauf bey bütün bütün heyecanlı bir halde:

«— Yapmamaları ihtimaline karşı, diyor, ben Meclise gideceğim ve dediğiniz olmazsa, Anadolu'da millî hükûmeti kurmağa muvaffak olmanız için, Meclisin ortasında bomba patlatarak (*), kendimi feda edeceğim.»

Son derece duygulanan Kâzım Karabekir Paşa, kalkıp Rauf beyin alnından öperek:

«— Millî kahramanlıktan hiçbir zaman geri durmıyacağını emsâli ile bilirim, diyor, evet, İstanbul'a gidiniz, fakat, acele etmeyiniz. Bu vaziyetin kendiliğinden olacağına şüphe etmeyiniz. O zaman, Rauf da yakalandı, hapsedildi ve sürüldü haberi, benim de ruhumda yaralar açar, sana çok acırım. Amma, millî bir aşk ile yeni Türk hükûmetinin doğmasına mühim bir âmil olursun ve kimbilir, belki günün birinde bize de böyle, millî muvaffakiyet uğrundaki fedakârlıklarımızın neticelerinden dolayı acıyanlar bulunur.

Evet, sen git. Yalnız, diğer arkadaşlar, bilhassa Mustafa Kemal Paşa, seçilseler de, katiyen İstanbul'a gitmemelidirler.»

Kâzım Karabekir Paşanın bu kuvvetli mucip sebeplerle verdiği izahat üzerine Meclisin İstanbul'da toplanmasına karar verilmiş ve ondan sonra diğer meseleler üzerindeki karar da, şu şekilde tesbit edilmiştir:

(*) Bu bomba patlatmak sözü, yâni bomba tesiri yapacak bir harekette bulunmayı ifade ediyordu.

Meclis toplandıktan sonra, mebusların serbestçe ve tam emniyet içinde teşriî vazifelerini yapmakta oldukları iyi anlaşılıncaya kadar (Heyet-i Temsiliye) şimdiye kadar olduğu veçhile, dışta kalarak millî vazifesine devam edecektir ve (Şimdiki halde seçilen ve seçilecek mebuslarla temas etmek üzere Sivas'tan, Ankara'ya gidecektir.)

Sulh konferansı hakkımızda menfî bir karar verdiği ve hükûmet ve Millet Meclisince de tasdik edildiği halde ise, sür'atli ve münasip vasıtalarla millî irade yoklanarak, nizamnamede açıklanmış olan esasların istihsaline çalışılacaktır.

SIVAS KONGRESİ BEYANNAMESİ

«1 — Osmanlı devleti ile İtilâf Devletleri arasında akdolunmuş mütarekenâmenin imza olunduğu 30 Ekim 1918 tarihindeki hudutlarımız içinde kalan ve her noktası İslâm çoğunluğu ile meskûn olan Osmanlı memleketleri gayri kabili tecezzi ve hiç bir sebeple ayrılmayı kabul etmez bir kül teşkil eder.

2 — Osmanlı camiasının tamamiyeti ve millî istiklâlimizin temini ve yüksek hilâfet ve saltanat makamının masuniyeti için Kuvayi milliyeyi âmil ve iradei milliyeyi hâkim kılmak esası kat'îdir.

3 — Osmanlı memleketlerinin herhangi bir cüzünüe karşı vaki olacak müdahale ve işgale ve bilhassa vatanımız içinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf hareketlere karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde millî mücahedelerde olduğu gibi, birlik halinde müdafaa ve mukavemet esası meşru' kabul edilmiştir.

4 — Ötedenberi aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bütün Müslüman olmıyan unsurların her türlü hukukî eşitlikleri tamamile mahfuz olduğundan bu unsurlara siyasî hâkimiyet ve içtimaî muvazenemizi bozacak imtiyazlar verilmesi kabul edilmiyecektir.

5 — Osmanlı hükûmeti bir dış tazyik karşısında, memleketimizin herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu takdirde, hilâfet ve saltanat makamı ile vatan ve milletimizin masuniyet ve tamamiyetini kâfil her türlü tedbirlerle kararlar alınmıştır.

6 — İtilâf Devletlerince mütarekenâmenin imza olunduğu 30 Ekim 1918 tarihindeki hudutlarımız içinde kalıp, büyük islâm çoğunluğu ile meskûn olan harsî ve medenî üstünlüğü müslümanlara ait bulunan

mülkî birliğimizin taksimi nazariyesinden tamamen vazgeçilerek bu topraklar üzerindeki tarihî, dinî, ırkî ve coğrafî haklarımıza riayet edilmesini ve buna aykırı teşebbüslerin iptalini ve bu suretle hak ve adle dayanan bir karar verilmesini bekleriz.

7 — Milletimiz, insanî, asrî gayeleri tebcil ve fennî, sınaî, ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eyler. Bu sebeple devlet ve milletimizin istikbali ve vatanımızın tamamiyeti korunmuş kalmak şartiyle altıncı maddede tasrih edilmiş olan hudut içinde, milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî yardımını memnuniyetle karşılarız ve bu âdil ve insanca şartları ihtiva eden bir sulhun da âcilen takarrürü beşerin selâmeti ve âlemin sükûnu namına en halis millî emellerimizdir.

8 — Milletlerin, kendi mukadderatlarını bizzat tâyin ettikleri bu devirde, merkezî hükûmetimizin de, millî iradeye tâbi olması zarurîdir. Çünkü, millî iradeye dayanmıyan herhangi bir hükûmet heyetinin indi ve şahsî kararları milletçe muta olmadıktan başka, haricen de muteber olmadığı ve olmıyacağı şimdiye kadar görülen işler ve neticelerle sabit olmuştur. Binaenaleyh, milletin içinde bulunduğu sıkıntılı ve endişeli halden kurtulabilmesi çarelerine bizzat baş vurmasına hacet kalmadan merkezî hükûmetimizin Millet Meclisini hemen ve hiç bir an geçirmeden toplaması ve bu suretle millet ve memleket mukadderatı hakkında vereceği bütün kararları millî meclisin murakabesine arzetmesi mecburîdir.

9 — Vatan ve milletimizin maruz kaldığı zulümler ve elemler ile ve tamamen aynı gaye ve maksatla millî vicdandan doğan vatanî ve millî cemiyetlerin birleşmesinden hasıl olan umumî kütle bu defa (Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti) namiyle isimlendirilmiştir. Bu cemiyet her türlü fırkaçılık cereyanlarından ve şahsî ihtiraslardan tamamen uzak ve münezzehtir. Bütün Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin tabii âzasındandırlar.

Heyeti Temsiliye ile birlikte Sivas'tan Ankara'ya giderken Kayseri'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezini ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa (solunda) Rauf ve Hakkı Behiç, (sağında) Mazhar Müfit, Pişaverli Abdurrahman ve Rüstem Beyler.

MUSTAFA KEMAL'İN İLK NUTKU VE TEPKİLERİ..

Seçimler yapıldığı sırada Heyeti Temsiliye ile birlikte Sivastan Ankaraya giden Mustafa Kemal Paşa, bir yandan yer yer seçilmekte olan mebuslarla temas ederken, bir taraftan da umumî efkârı gerektiği gibi aydınlatmak maksadiyle, - atıldığı siyasî hayatın - ilk önemli nutkunu vermişti. Bir yolu bulunarak, millî harekete taraftar olan bazı İstanbul gazetelerinde de, bir kısmı yayınlanan bu nutuk, karşı tarafı yine çileden çıkarmıştı.

Bu çileden çıkış da, yine (doğru) ya karşı yalan, tezvir, iftira ve isnatlar şeklinde kendini gösterdi. Mustafa Kemal Paşanın, millî teşkilâtın, herkesin gözü önünde geçirdiği safhaları anlatarak, yine herkesin bildiği, İzmire yapılan haksızlığı ve milletin bu felâketten sonra mutahassıs ve mütenebbih olarak, derin bir uçuruma sürüklenmekte olduğunu görüp, nihayet silâha sarılmak zorunda kaldığını ve şimdi artık birlik halinde kuvvetlene kuvvetlene gelişip, mukavemete koyulmaktan başka çare kalmadığına inanışını söyleyişleri... hepsi, hepsi yalan, ve millete iftira imiş...

Mahut (Alemdar), yine başmakalesinde; bunların hakikaten yalan ve millete iftira olduğunu ispat için, bakınız ne diyordu:

«Zavallı millet, başında İttihatçılar bulunduğu zaman, Enver Paşa ölüm merdanesiyle Türk ve müslümanları çiğneyerek Osmanlı devletinin bir hududundan öbür hududuna koşarken, Talât Paşa gizli muahedelerle koca İmparatorluğu derin felâket uçurumlarına sürüklerken mutehassis ve mütenebbih olmamış... Ensesinde İttihatçılar boza pişirirlerken, haklarını bizzat müdafaa edememiş, etmeği düşünmemiş ve Müdafaai Hukuk Cemiyetleri kurulup gelişmemiş de, bu devlet on senedir yapılan cinayetlerin tabiî neticesi olan bugünkü felâketlere uğrayınca, birden davranmış ha! Zavallı millet!»

Mustafa Kemal Paşa, ilk defa millî teşkilâta taraftar olduğu zaman, biz bundan memleketin istifade edebileceğini ümit ediyorduk. Ve millî teşkilâtın sırf millî bir teşkilât olacağını zan-

nediyorduk. Tamamen aksi çıktı. Yavaş yavaş görüldü ki, millî teşkilâtta at oynatanlar, hep İttihatçılar oldu. Vaktile işkencecilik, sopacılık edenler millî teşkilâtın birer kahramanı kesildiler ve bu kahramanların, bugüne gelinceye kadar vatan nef'ine ait bir şey yaptıklarını da hatırlamıyorum.

İzmir, Sıvas millî teşkilâtından ne fayda gördü? İzmiri kurtardık mı? İşgal sahası daraldı mı? Hedef ve gaye buydu ve bu olması lâzım gelirdi.

Nutukta hele bir nokta var ki, hayretimizi celbetti:

Taazzuvlar aşağıdan yukarıya olurmuş, millî teşkilât ise yukarıdan aşağıya oılmuş, sonra tekrar aşağıdan yukarıya çıkmış, bu da şükran ile görülüyormuş...

Gelin şunu itiraf edelim ki, ne yukarıdan aşağı, ne aşağıdan yukarıya... Kısaca söyliyelim; çorba gibi karma karışık bir şey. Millet tarihi okumak bahsine gelince; millet tarihi namiyle bir eser henüz görmedik. Yalnız bir Osmanlı tarihi biliyoruz ki, onun içinde, Osmanlı devletinin bugünkü vaziyeti kadar elemli bir vaziyet görmediğimiz gibi, onu bugünkü vaziyete getirenler kadar da suçlu şahsiyetlere tesadüf eylemedik.

Mustafa Kemal Paşanın nutkunda doğru olan bir tek cümle var: «Fertler mütefekkir olmadıkça, haklarını müdrik bulunmadıkça, kitleler istenilen istikamete, herkes tarafından iyi veya kötü istikametlere sevkolunabilir.»

Hakikaten öyle ve öyle olduğu içindir ki...»

ALEMDAR'DAN SONRA PEYAM...

«Alemdar» la, aynı günde, «Peyam» da, «Bir sürü lâf» başlıklı ve Ali Kemal imzalı baş yazısında, şöyle diyordu:

«Son günlerde Sıvastan Niğdeye, Niğdeden Eskişehire, Eskişehirden Ankaraya dolaşıp duran Mustafa Kemal Paşa, halka karşı ilk siyasî nutkunu irat etti.

Mustafa Kemal Paşa, siyasî hakikatlerden tamamile mahrum olan bu nutkunda, Vilson prensiplerinden, Boğazlardan, iç ve dışta takip edilmesi lâzım gelen siyasetten, millî teşkilâtın iç ve dışta husule getirdiği iyi tesirlerden uzun uzadıye bahse-

diyor, bahsettikçe de pot üstüne pot kırıyor ve bu arada Damat Ferit Paşa hükûmetinin mütakerenâmeye yakın hareketleri ve İzmir işgalini protesto etmediğini zikrediyor.

Hususile İzmirin işgalinde, Damat Ferit Paşa hükûmetinin aklen, siyaseten kabil gördüğü her mukavemet çaresine baş vurduğunu resmî vesikalar ispat eyler.

Fakat, o zamandanberi vaziyet baştan başa lehimize gelişmek üzere iken, her vesileden istifade ile yeniden iktidar mevkiine gelmek için ne vatan, ne din tanıyan, velevki vatanın çökmesini neticelendirecek bile olsa, meşru olmayan hiç bir kayıttan çekinmeyen o kılıç artığı ocak erkânı, Rauflar vesaire işte bu oyunu icat ettiler. Merkezî hükûmetin zafından istifade ile Anadoluda kıyamlar, kıyametler vücude getirdiler.

Erzurumda, Sıvasta kongreler topladılar, sağa sola ateşler püskürdüler, netice ne oldu?

O günden itibaren, bilhassa Damat Ferit Paşa hükûmetinin sukutundan sonra ahvalimiz fenalaştıkça fenalaştı. Bize az çok müzaheret gösteren devletleri aleyhimize çevirmek için ne lâzımsa yaptılar. İslâm ahaliyi, bir yandan boşu boşuna kırdırdılar, bir yandan da bu vesile ile soydular.

İşte, vukuat böyle cereyan etmiş iken, o zatı şerifin ilm-i lâyezâline göre, bütün bu felâketlerimizin mesulü Damat Ferit Paşadır.

Fakat, bu millet tarihi âlemde emsali görülmeyen Filistin hezimeti gibi bir mağlûbiyeti, muntazam bir ric'at (çekilme) diye tavsif etmek vahimesine kalkışan, bir yandan Almanların ihaneti ve diğer yandan da kumandanlarımızın kendilerini beğenmişlik gafletiyle koskoca bir ordu yüzbin esir vererek mahvolmuş iken, hâlâ böbürlenen bu adama aldanarak, başını bir derde daha sokarsa cihanda, nefsine en büyük cinayeti işlemiş olur.

Sıvastan Ankaraya göç edişinin sebeplerini söylemeğe hacet görmüyoruz. Fakat yarın, - maazallah - yine bir tehlike vukuunda, bu mübareklerin de, tıpkı Talâtlar, Enverler ve Cemaller gibi - birdenbire sıra kadem olmakta, öbürleri kadar maharet göstereceklerinden eminiz.»

İMANSIZLARI ŞAŞIRTAN SEÇİMLER

İstanbulda toplanacak olan Osmanlı Mebuslar Meclisinin seçimleri yapılıp bittikten sonra, mebuslardan çoğunun millî harekete taraftar olan veya görünen kimselerden ibaret olduğu meydana çıktı. Bu arada, Reuf Bey gibi, doğrudan doğruya millî teşkilât mensubu, hattâ lideri durumunda olan mebuslar da vardı ki, bu, nihayet millî hareketin, bir başarısı, hattâ içte bir zaferi sayılabilirdi. Nitekim, 20 Aralık 1919 günkü (İfhâm) gazetesinde bu iyi neticeden bahseden - Millî Türk Fırkası başkanı - Ahmet Ferit (Tek);

«Seenlerin reyi, mebusların oğunluğu açıka gösterdi ki; millî fikir yalnız bir küçük hizbin siyasî umdesi değildir. Belki bütün bir milletin isteklerinin ve emellerinin muhassalasıdır» diyerek, devam ediyordu. «Muhaliflerimiz bugüne kadar milletin emel ve maksatlarını tagyir ve tahrife çalışarak diyorlardı ki; Müdafaai Hukuk, millî birlik ve istiklâl istiyen tezahürler, bütün bunlar, bu fikirler yalan, bütün bu hareketler entrika!... Millet birliğini, istiklâlini mi istiyor? Hayır, zorla mebus seçtiriyorlar ve onlara bu lâfları söyletiyorlar. Millet bu dâvaya tamamile muarızdır, muhaliftir.

İşte seçim, bu hain, bu sefil, bu vatansız iddiaya cevap verdi ve muhalefet gazetelere öyle bir tekzip ve tedip sillesi indirdi ki, umumî efkâr adına o heybetli fikirleri müdafaa edenler biraz utanma hisleri olsa, hemen kalemlerini kırıp bir tarafa atarlardı.

Filhakika, haydi diyelim ki Anadolu seçimleri millî tesirler altında cereyan ediyor. Uzakta ne olup ne bittiği İstanbuldan gözle görülemediği için böyle bir iftirada bulunmak kabil olur. Fakat, İstanbul seçimleri!... İşte bu seçim herkesin, hepimizin, bütün cihanın gözü önünde geçti. Buna ne diyeceğiz?

Yok, artık safsataya, mugalâtaya, iftiraya lüzum yok. İstanbul da gösterdi ki; bütün halk millî birliğin, istiklâl ve saltanatın müdafaasında, gönül ve emel birliği halindedir. Bu hususta bütün millet birleşmiş bulunuyor. Bu, şüphesiz vatanî ve millî bir zaferdir.»

Evet, hamdolsun, bu, bilhassa millî hareketi, üç beş muhterisin yeni bir oyunu şeklinde göstermek ve düşmanlarımızı da buna inandırmak gayretinde olanların bütün çabaları karşısında, bir millî zaferdi.

Fakat, karşıdakiler, utanıp da, hiç olmazsa susacakları yerde, hele Meclis açılıp da, inanmak istemedikleri gerçek, gözle görülür hal alınca, bakınız, bu millî zaferi, bu ancak düşmanları ürkütmesi, onlara diş biletmesi lâzım gelen başarıyı, nasıl bir gözle görür oldular, yalnız bir örnek verelim:

«Meclis açıldı. Fakat ne hazin bir tarzda... Âdeta kapanır gibi. Seyretmeğe koşanlar, cenaze dönüşündeki gibi meyus, melûl, mağmum idiler.

Koca Meclis salonunda elli şekil, elli gölge ve derin bir sessizlik içinde matem dolu bir nida, işte o kadar...

Başlar eğik, çehreler mahçup, hep süt dökmüş kedi gibi ürkek.. Bu, böyle mi olmalıydı?

Neye halk sokaklara dökülmedi, neden davullar çalınıp, bayraklar asılmadı. Neden sevinçten birbirimizin yüzünü, gözünü öpmedik, kadehler kırıp nâralar atmadık?

Bu tarihî gün, bu Meşrutiyetin galebesi, bu bayram niçin lâyık olduğu gibi şanla, şerefle, debdebe ile karşılanmadı? Eyvah:

«Ben böyle mi sandım seni ey ömr-ü gamaalûd!»

Bu memleket ne hissiz, ne fikirsiz memleket...

Hep yanyana dizilmişlerdi. Millî hareket reislerinden bazıları da aralarında idi.

Türkiye'nin harpten intibâh dersi alarak nihayet Meclise kemâli gururla gönderdiği şu ricâli bir tetkik etmeli...

İşte bizi İttihatçıların düşürdüğü vartadan onlar, bu kafalar kurtaracak, bu dimağlardır ki sulhü temin, asâyişi takviye, vatanı halâs edecek...

Yarın kabineyi bunlar kuracak, siyaseti bunlar idare edecek, Avrupalılarla bunlar temasa geçecek, medeniyet ve marifete bunlar yol açacak, kısaca bizi, bunlar kurtaracak!

O halde bu, böyle mi olmalıydı? Neden İstanbul cuş ve huruşa gelmedi, neden halk sokaklara dökülüp mebusların ayakları altına döşenmedi?

Bir Kayseri, bir Ankara kadar da olamadık; yazık bize, yuh bizlere!

Paşam, eyvah senin de emeklerine...»

Haydi bu yazıya, mizahtır, bu işin ustası olan Refik Halit, her konuyu mutlaka alaya alıp kalemine dolar, diyelim. Bunun tamamiyle aksi, her işi ciddiye alıp, daima bilgince, kalem oynatmakla öğünüp, politika üstadı geçinen ve nihayet Nazır da olan Ali Kemal'e ne diyelim:

«Zaten işleri gürültü patırtı, şakşaklık, şaklabanlık,, nihayet dedikleri gibi intihabat yaptırdılar, umdukları Meclisi toplattırdılar. Şimdi işe başlasalar İzzet Paşalariyle, Rauflariyle ve saireleriyle bir vükelâ hey'eti kurdursalar gerektir. Ve artık ondan sonra, yeni bir muharebeye mi tutuşuruz, yoksa İstanbul ve Anadolu'yu tekrar kasar kavurur muyuz?

«Değişmez fen mi vardır? Müstakar eşya mı kalmıştır?»

Derler, halbuki Mütarekeden sonraya bir kere bakınız, bu memlekette ne değişti?... Gazeteler o gazeteler, insanlar o insanlar, kafalar o kafalar. Gerçi arada benim gibi bir iki müz'iç, tatsız seda peyda oldu ise de, onları ilk fırsatta susturmak iş midir?

Bu memleket nasıl felâh bulur? Felâh için intibah şarttır. İntibah da, açık bir ifade ile —suyu getirenle destiyi kıran arasında bir fark görmekle— öbürünü berikine tercih etmekle müyesserdir.

Hususiyle bir millet, meşrutiyetle idare olunur, bir millet mukadderatını siyasetli ve fetanetli ellerine emanet edeceği insanları seçerken bu düstura riayet etmezse, âlemde varlığına karşı en büyük hatâyı irtikâp etmiş olur.

Uzun bir geçmişle uğraşmıyacağız, hattâ mütarekeden ev-

vellere bile gitmiyeceğiz, yalnız şu son seneyi insafla muhakeme edeceğiz.

Tevfik Paşa, hususiyle Damat Ferit Paşa hükûmetleri memleket idaresini eline alınca, İttihat ve Terakki saltanatı bu memlekette sarsıldı. Sarsılmağa da müstahak idi. Çünkü, irtikâp etmedik bir hatâ olsun bırakmamıştı.

Damat Ferit Paşa hükûmetinin kusurları olabilirdi. Fakat bir muvaffakiyet tecellisi de oldu. O da, Avrupa'nın, iç ve dışta hıristiyanların teveccühlerini kazanmak idi. Bu kazancın siyasî necatımızda büyük yardımları vukua gelmiştir. Şimdi ne oluyor?

Damat Ferit Paşa çekilirken bıraktığı memleketin şimdiki haline bakın! Tâ Erzurum'dan, Sivas'tan, altı ay evvel Rauf Kaptanlariyle, yeni moda Kabakçılariyle muntazaman başlayarak bugüne kadar millîcilerin elde ettikleri muvaffakiyetler meydandadır. Biz, işte bu derece meydanda olan hakikatleri göremiyoruz ve hâlâ Mustafa Kemal ile Damat Ferit Paşayı, yâni suyu getirenle, destiyi kıran arasındaki farkı göremiyoruz.

Damat Ferit Paşayı dinleseydik, takip etseydik İstanbul'u kaybetmek tehlikesi bahis mevzuu olmıyacaktı, İzmir çoktan kurtulmuştu. Bu yangından nasibimiz ne ise, kurtarabilecektik.

Biz ise, destiyi kırıcıları tab'ımıza daha muvafık bulduk, geriledik, kötüledik, yeniden bir çukura düştük.

Yüzümüz yok Hüdâ'ya yalvaracak
Bilmem halimiz neye varacak.

MECLİS VE PADİŞAH

Mebusan Meclisi, faaliyete geçtiği andan itibaren, mebuslardan büyük bir kısmının, Sivas mebusu olarak Ankara'dan gelen Rauf Beyin etrafında toplanışlariyle gerçek hüviyetini ve bu hüviyetle nasıl bir çalışma yolu tutarak, neler yapmak niyetinde olduğunu açıkça belirtmiş oldu.

Sivas'ta kumandanlar toplantısındaki anlaşma gereğince, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'dan mebus seçildiği halde, Heyet-i Temsiliyenin başında Ankara'da kalmış, İstanbul'a gitmemişti. Bu sebeple Rauf Bey, Mecliste; Heyet-i Temsiliyeyi olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşayı ve dolayısiyle millî hareketi de şahsında temsil eden, tek lider durumunda bulunuyor ve bu sıfatla, bir yandan Meclisin Padişah ve hükûmetle —pek nâzik bir safhaya giren— münasebetlerini tanzim ile herhangi bir anlaşmazlığa meydan vermemeğe, bir taraftan da, Meclis çalışmalarını asıl maksat ve gaye etrafında teksif ile, istenen neticeye varmayı sür'atlendirmeğe çalışıyordu.

Bütün bu çalışmaları, menfaatlerine aykırı bularak, büyük bir ilgi ve dikkatle takip eden İtilâf devletleri ve bilhassa İngiltere mümessili ne yapacağını şaşırmış bir durumda bir takım tertipler peşinde koşarken hükûmete, Kuvayı Millîye üzerinde müessir olmasını isteyen, bazı tekliflerde bulundu.

«Yunanlılar da dahil olduğu halde, İtilâf kuvvetlerine karşı Anadolu'da yapılan harekâtın durdurulması, ve durdurulursa, İstanbul yine sahibi olan Türklere bırakılacaktır.» şeklinde olan bir teklif yapılırken, Yunanlılar da İzmir'e bol bol yeni kuvvetler çıkarıyorlardı. İstanbul hükûmetinin bundan haberi yoktu. Fakat Mustafa Kemal Paşa, İzmir rıhtımına çıkarılan Yunan takviye kıt'alarının, cephane sandıklarının ve nakliye vasıtalarının sayılarına kadar hepsini haber almıştı. Derhal, hükûmeti ikaz ile, mâhut teklifin katiyen kabul edilmemesini sağlamak istedi. Lâkin, İstanbul hükûmeti, daha birincisi için ne diyeceğini bilemez bir durumda bocalarken, ikinci bir teklf karşısında kal-

dı: «Yunanlılara karşı duran Kuvayı Mlliyeyi üç kilometre geri aldırın!»

İngiltere mümessili bunu, İstanbul hükûmetinden istiyordu. Öyle ya, mademki artık İstanbul'da Mebusan Meclisi açılmış, faaliyete geçmiş, İstanbul'daki hükûmet de bütün memlekete emirlerini dinletecek, dilediğini yaptıracak tek hâkim kuvvet olmuştur!

Halbuki, asıl hâkim kuvvet, yine Ankara'daki Heyeti Temsiliye ve onun başındaki Mustafa Kemal Paşa idi. Onun bu biçim —Kuvayı Milliyeyi tatil ettirmek gibi— teklifleri kabul etmesine de imkân ve ihtimal yoktu. İngilizler, bu gerçeği bir defa daha anlayınca, Yunanlıları taarruza geçirdiler. Bunun üzerine, Ali Rıza Paşa kabinesi de, artık daha fazla yerinde duramıyacağını anlayarak, istifa etti.

Durum yine karıştı. Ali Rıza Paşanın yerine kimlerin geleceği meselesi ortaya çıktı. Mebusan Meclisinde, merak, heyecan ile bu mesele günün derdi, endişesi halini almıştı. Çünkü, yeni kabineyi kuracak zatı ancak Padişah seçebilirdi. Padişah da, —şimdiki görünüşüne rağmen— malûmdu. Ancak, yeni vaziyete göre, belki yola getirilmesi mümkün olabilirdi. Bu düşünce ile, Meclisten —daha önce kurulmuş olan millî hareketçilerden mürekkep— Felâh-ı Vatan grubu reisi ile arkadaşları, saraya gönderildiler. Sultan Vahdettin, malûm haliyle, bu heyeti huzuruna kabul etmedi, başkâtibi ve başmâbeyincisi vasıtasiyle temas etti ve müracaatlarına, bu vasıta ile, şu cevabı verdi:

«Ahval ve vaziyetin vehametini ben de onlar kadar müdrikim. Hal ve vaziyetin icabına göre birisini sadarete seçeceğim. Fakat onun salâhiyetine tecavüzle, arkadaşlarını seçmesine müdahale edemem. Yalnız ona, Meclisteki ekseriyet grubuyla anlaşmasını tavsiye edeceğim. Bütün mebuslara benden selâm söylesinler.»

Sultan Vahdettin'in takındığı bu tavrı haber alır almaz —Heyet-i Temsiliye adına— Mustafa Kemal Paşa da, Mebusan Meclisi Başkanlığına 4 Mart 1920 tarihiyle şu telgrafı çekti:

«İtilâf devletlerinin arka arkaya müdahalelerine karşı ni-

İlk zamanlarda memleketi kurtarma dâvasında, tereddüde düşerek, düşmanların insaf ve merhametine sığınmayı tek çare sayması belki bir dereceye kadar mâzur görülebileceği halde, aksini düşünerek harekete geçen Anadolu'dakilerin Birinci ve İkinci İnönü zaferleri, hele Sakarya Savaşı ile arka arkaya memleketin nasıl kurtarılabileceğini fiilen göstermeleri üzerine, fikrinde inatla millî hareketi baltalama yolunda sebat eden Sultan Vahidettin, artık tarih gözünde hıyanet damgasını hak ederek, yemiştir.

hayet Ali Rıza Paşa kabinesinin Meclis huzurunda istifasını verdiği teessürle haber alınmıştır. Aydın cephesinde, mübarek vatanı istilâ etmeğe çalışan düşmanla Kuvayı Milliye çarpışmakta ve her karış toprağına, sadık ve fedakâr evlâtlarının naaşlarını defnetmektedir. Hiçbir kuvvet, hiçbir selâhiyet, tarihin emrettiği bu vazifeden milletimizi menedemiyecektir. Millî ve vatanî istiklâlimizin temini hususunda her fedakârlığa hazır bulunan milletimizin, mukaddes heyecanını ancak milletin tam itimadını haiz bir hükûmetin iş başına getirilmesi tatmin edebilir. Bütün millet, bu tarihî günlerde, millî iradesinin mutlak vekâletini haiz bulunan mebusların, kat'î mukarreratına sabırsızlıkla muntazırdır. Vatana ve tarihe karşı, üstünüze aldığınız büyük mesuliyeti ve bütün cihanın müzakere kürsünüze çevrilmiş olan tetkik gözlerini düşünerek, milletin fedakârane az-

miyle mütenasip kararlar ittihaz buyurulacağından emin olduğumuzu ve vatanperverane çalışmalarınızda bütün milletin refik ve müzahir olduğunu arz eyleriz efendim.»

Mustafa Kemal Paşa ayni gün, saraya çektiği bu mealdeki telgrafın sonunda da, Sultan Vahdettin'e aynen şöyle diyordu:

«... Millet Meclisinin ekseriyet grubunda tekâsüf eden millî emel ve temayüllerin taraf-ı şâhanelerinden himayeye mazhar olacağına, bütün tab'a-i hümâyunları gibi, heyetimiz de emindir. Ancak, dahilî ve haricî bin türlü ihtirasların galeyaniyle sükûn ve selâmeti tehdit altında bulunan memleketimizin, millî vicdanı temin edemiyecek bir kabine reisine hiçbir dakika tahammül edemiyeceğini ve maazallah, böyle bir halin vukuu, Osmanlı Devleti tarihinde misli görülmemiş elîm hâdiselere bâis olacağını atebe-i seniye-i hazreti şehriyârilerine arzetmeyi hamiyet vazifesi telâkki eyleriz ol bapta.»

Sultan Vahidettin, muhakkak, yine Damat Ferit Paşasını iş başına getirmeyi düşünürken, aldığı bu telgrafla, Anadolu'dakilerin her şeye rağmen kuvvetlerinden emin olduklarını bir daha anlayınca, sadarete —giden kabinenin Bahriye Nazırı olarak, Mustafa Kemal Paşa ile de temas etmiş bulunan— Salih Paşayı seçmeğe mecbur oldu. Salih Paşa da, Meclisten hiç kimseyi almadan kabinesini kurdu.

Fakat, Damat Ferit Paşanın iş başına getirilmesi tehlikesi hâlâ vardı. Sultan Vahidettin, bunun için fırsat kullanmakta idi. Nitekim yeni kabinenin kuruluşunu, Mustafa Kemal Paşaya haber veren yazısında Rauf Bey; «Bu şekil, Damat Ferit Paşaya zaman kazandırmak maksadiyle sarayın tertibidir. Salih Paşa, bir buhrana set çekmek suretiyle, vatana faydalı bir hizmet yaptığı itikadındadır. Bizim fikrimiz bu kabineye itimat vermemektir, ve bunu grupta temin için çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi el'an mevcuttur.» diyordu.

Bu tehlikenin, yazık ki pek kısa bir zaman, hemen sekiz, on gün sonra tahakkuk ettiğini de göreceğiz.

GÖREVİNİ YAPAN MECLİS BASILIYOR.

Mebusan Meclisi; kurulduğu gündenberi, Padişah ve hükûmeti ile İtilâf devletleri mümessillerinin yarattıkları veya sebep oldukları gizli, açık zorlukların envaiyle bulanmış bir hava içinde çalışmasına rağmen, asıl maksat ve gayelerinden biri olan (Misak-ı Millî) yi kabul ile ilân etmiş, şimdi, Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının, bilhassa Rauf Beyin dört gözle özlediği âkıbeti, hani şu Sivas'ta verilen (İstanbul'da toplanma) kararının mucip sebebi olan: «İngilizlerin gelip zorla basmaları ve bazı mebusları sürmek üzere yakalayıp götürmeleri» işini bekliyordu. Çünkü; İngilizler ancak böyle yapıp da, dünyanın en medenî insanlarıyız diye böbürlendikleri halde, medeniyete asla yakışmayan zalimce bir davranışla, milletin en mukaddes müessesi olan Meclisini süngü kuvvetiyle dağıtıp, mebuslarını tevkif ile sürdükleri takdirde, millî hareketin ekmeğine yağ sürmüş ve bu suretle artık Anadolu'da bir Millet Meclisinin ve dolayısiyle bir millî hükûmetin kurulmasına mükemmelen yol açıp, imkân vermiş olacaklardı.

Gerçi, dünyaya hâkim durumda oldukları kadar, politika kurtluğu şöhretleri de olan İngilizlerin, böyle —kendi hesaplarına— ahmakça bir harekete girişmiyeceklerini hâlâ zannedenler, hattâ bu hususta bahse tutuşanlar da var idi ise de, Martın onaltıncı günü sabahı, henüz şafak sökerken, bütün bu zanda bulunanlarla, bahse tutuşanları, şaşkına çeviren bu İngiliz hamakatı, olanca çirkinliği, hattâ kanlılığiyle kendini gösteriverdi.

İngilizler; o sabah zırhlılarından karaya çıkardıkları askerleriyle evvelâ Şehzadebaşı'ndaki Mızıka Karakolunu ânî bir şekilde basıp henüz uykuda olan Mehmetçikleri, silâhlarına davranmağa vakit bırakmadan nâmertçe şehit ede ede giriştikleri İstanbul'u işgal hareketleriyle, öğleye kadar Harbiye Nezareti gibi sair yerleri de ele geçire geçire, nihayet, Fındıklı'daki Millet Meclisi kapısına kadar gelmişlerdi.

İstanbul'un uğradığı bu ânî felâketi, makine başında Manastırlı Hamdi Efendi ismindeki cesur ve hamiyetli telgraf memurundan, dakikası dakikasına haber alan Mustafa Kemal Paşa, hemen o gün gereken tedbirlerin alınması için bütün kolordu kumandanlariyle, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine şu müstacel telgrafı çektirdi:

«Bugünkü duruma göre, milletimiz, medeniyet-i cihanın insanlık duygulariyle mütehassis vicdanlarından ve bütün İslâm âleminin ruh-u müşareketinden emin olmakla beraber, bir müddet için dost olsun, düşman olsun, bütün resmî dış âlem ile muvakkaten temas etmiyecektir.

Bugünler içinde vatanımızda yaşayan hıristiyan ahali hakkında göstereceğimiz insanca muamelenin kıymeti pek büyük olduğu gibi hiçbir yabancı hükûmetin fiilî ve zahirî himayesini görmeyen hıristiyan ahalinin tam bir huzur ve sükûnla yaşamaları, ırkımızın fitreten, mütehalli olduğu medenî kabiliyete en kat'î bir bürhan teşkil eyleyecektir. Vatan menfaatlerine aykırı faaliyetleri görülenler ve memleketin huzur ve âsâyişini bozanlar hakkında, din ve milliyetleri ne olursa olsun, kanunî hükümlerin eşitçe ve şiddetle tatbiki ve mahallî hükûmetlere itaat ve tebalık vazifelerini yapmakta kusur etmiyenler hakkında da, refet ve şefkatle muamele edilmesini, ehemmiyet-i mahsusa ile arz ve bu hususların tekmil ilgililere süratle tebliğini ve bütün efrad-ı millete münasip vasıtalarla tâmimini (duyurulmasını) rica ederiz efendim.»

SON DEFA VAHDEDDİNLE KARŞİ KARŞİYA

O işgal günü sarayda ve Mebusan Meclisinde neler olduğunu, her ikisinin de bizzat şahidi, hattâ birinde padişahın, ötekinde İngilizlerin gözlerine batan hedefleri olan Rauf Bey (Orbay) dan dinliyoruz. Rauf Bey, padişahın bir gün önceki dâvetine icabetle iki mebus arkadaşiyle bir heyet halinde gidişlerinden başlıyarak şöyle anlatıyor:

«Giderken yollarda, sağda solda, cihana hükmedermiş gibi mağrur, dimdik duran süngülü düşman askerlerini gördükçe, yüreğimiz sızlaya sızlaya, sesimiz kısılırcasına susuyorduk. Fakat

itiraf ederim ki, uğradığımız felâketin büyüklüğünü açıkça gösteren bu manzara karşısında ne benim, ne yanımdaki arkadaşlarımın, bugünlerin de geçerek, yurdun ve milletin kurtulduğu güne kavuşulacağı hakkındaki ümit ve imanımız katiyen, zerrece sarsılmış değildi. İngilizler şimdi kuvvetlerine güvenerek her şeyi yapabilirlerdi. Fakat hiçbir zûlmün devam etmesine imkân olmadığı gibi, bunun da, Allaha ve yurtseverliğinden emin olduğumuz millete güvenimiz baki kaldıkça, sonu geleceğine inanıyorduk. İşte bu duygularla mütehassis olarak saraya vardık ve derhal huzura kabul olunduk.

Sultan Vahideddin, bizi karşısında görünce, gayet soğuk bir eda ile, selâmlarımıza mukabele ettikten sonra, yanındaki Başmabeyinci Fuat Beye hitapla: «Biz, nasıl haber aldık, bu işi?» diye sordu.

Fuat Bey, elpençe divan durmuş bir vaziyette, şu cevabı verdi: «Efendim, dün Fransız mümessilliği baştercümanı geldi. Anadoludan gelen birtakım zevatın, İstanbulun emniyet ve huzurunu ihlâl edecek harekâtta bulunduklarından bahisle, İtilâf Devletleri mümessillerinin şehrin âsayişini muhafaza için, bir nümayiş yapılmasına karar verdiklerini, ancak bunun, İstanbulun statükosunu ihlâl edecek bir hareket olmıyacağını söyledi.»

Vahidettin, bir işaretle Fuat Beyi salondan ıkardıktan sonra, bana döndü:

— İşittiniz mi beyefendi? dedi. Bu adamlar herşeyi yaparlar. Yaptıkları bu kadarla da kalmaz. Daha fazlasını yapmağa da cür'et edebilirler. Onun için, Meclisteki, konuşmalarınıza dikkat edin.

Ben cevap vereceğim sırada, Konya Mebusu Vehbi Hoca, heyecanını zaptedemedi, benden evvel konuşarak:

— Efendim, dedi, ne yapsalar milleti yıldıramazlar. Millet Hilâfet ve Saltanata sadıktır. Memleketin kurtarılması için uğraşıyoruz. Müsterih olunuz Padişahım!

Fakat Vahidettin hiç de müsterih görünmüyordu. Tekrar etti:

— Rica ederim, dikkat edin. Bu adamlar, her şeyi yaparlar. Meclisteki sözlerinize dikkat edin...»

Bu sefer, Abdülâziz Mecdi Efendi, heyecanlandı ve oturduğu

yerden, pencereden görünen Dolmabahçe önünde demirli düşman donanmasını göstererek:

— Padişahım dedi, bu kâfirlerin zoru işte su kenarına kadar geçer. Ötesinde sökmez. Anadolu pulat'tır. Memleketin selâmeti için atıldığı mücadelede mutlaka muvaffak olacaktır. Bundan emin olunuz.»

Vahidettin, oralarda değildi. Söylenenleri duymuyormuş gibi, zihnine yerleştirmiş olduğu aynı nakaratın üzerinde duruyordu:

— Tekrar ediyorum, akıl için yol birdir, dedi. Vaziyet meydandadır. İsterlerse, yarın Ankaraya da giderler.»

Vahidettin'in, ruh haletini ve bilhassa şunun bunun tesiri ile gözünde büyüttükçe büyüttüğü düşmanlardan, her arzu ve emellerine kayıtsız şartsız mutavaat edecek dereceyi bulan korkaklığını sarahatle belirten bu sözleri karşısında, ben de kendimi tutamadım:

— Müsaade buyurun, dedim, Misakı Millî ile tesbit edildiği veçhile, Hilâfet ve Saltanat makamı ile memleketin kurtarılması bahis konusudur. Fakat cereyanı hale göre biz, bu milletin duygularına tercüman olabiliyorsak, şunu arzedelim ki, milletin sizden istediği Meclis kararı olmadan herhangi bir milletlerarası vesikayı imzalamamaktır. Aksi takdirde, istikbali çok karanlık görüyoruz. O kadar ki, âkibetin ne olacağı şimdiden kestirilemez.»

Vahidettin, bu sözlerim üzerine, sinirliliğini açıkça belirten bir tavırla oturduğu koltuktan kalkıp, bakışlarını gözlerime dikerek:

— Rauf Bey!.. dedi, bir millet var, koyun sürüsü.. Buna bir çoban lâzım.. O da ben'im.»

Onun bana bu sözü, aynen bir müddet evvel, Ahmet Rıza Beyle birlikte İzzet Paşa Kabinesini tazyik eyledikleri sırada kendisini ziyaretimiz esnasında söylemiş olduğunu da hatırladım, demek ki, çobanlık rolünü oynamağa pek hevesli, gerçekten de kararlı ve azimli imiş...

Artık bizim için söylenecek birşey kalmamıştı. Zaten onun davranışı ile beraber, biz de oturduğumuz koltuklardan kalkmıştık. Karşılaştığımız andaki halden çok daha soğuk bir hava içinde ayrıldık ve doğru Meclise döndük.

Meclis, bir matemgâha dönmüştü. İşgal faciasiyle beyinlerinden vurulmuşa dönen mebuslar, heyecan ve üzüntü içinde, ne yapılması gerektiğini düşünerek, dertleşiyorlardı. Bizim geldiğimizi görünce, Padişahtan getirdiğimiz haberleri bir an evvel almak merakına düştüler. Meclis Reisi Celâlettin Arif Bey, hâlâ meydana çıkmadığından, Abdülâziz Mecdi Efendi başkanlığında bir grup toplantısı yapılmasına karar verildi.

Abdülâziz Mecdi Efendi, kürsüye çıkarak, Vahidettin ile görüşmemizi, olduğu gibi anlatmağa başladı. Bu gibi görüşmelerde Padişahın, Meclis âzalarına —usulen ve nezaketen— bir selâm göndermesi âdet olduğu halde, bu sefer, selâm yerine azarlama ve ihtar ile hiç beklenmiyen şeyler geldiğini gören mebuslar, hayretler içinde hayal kırıklığına uğrayarak, hikâyenin sonunu beklerken, Meclis Muhafız Kıtası Kumandanı salona girerek: kapıya gelen bir İngiliz müfrezesinin benimle Kara Vasıf Beyi teslim almak istediklerini haber verdi.

Bunu duyan mebuslar, bir anda feveran ettiler. «Teslim etmeyiz!.. Olamaz!. Silâhla mukabele ederiz.» sesleri ortalığı çınlatıyordu. Bu arada, Gümüşhane Mebusu Zeki Bey (Kadirbeyoğlu) ile bazıları, bana hitapla kaçmamı teklif ediyorlardı. Meclis binası, malûm, Fındıklıda deniz kıyısında olduğundan, bu arkadaşlar için, akla gelen kaçmaktan kolay şey yoktu. Fakat ben hiç sesimi çıkarmıyordum. Bu esnada Sinop Mebusu Yusuf Kemal Bey (Tengirşek):

— Arkadaşlar, sakin olunuz, bu işte asıl salâhiyet sahibi Rauf Beydir. O karar versin, deyince, ben de:

— Şimdiye kadar sizin durumunuz tehlikeye düşmesin diye, sustum. Madem ki Meclis taarruza uğramıştır, burada muhafız bölüğü var, emir verilsin, mukavemet etsin. Vazifesini yapsın» dedim.

Bu sözüm üzerine, muhafız kıtası harekete geçirilmek istendi ise de, Reis Celâlettin Arif Beyin, Meclisten ayrılırken, böyle bir ihtimali düşünerek (Ne maksatla olursa olsun, silâh kullanılmaması) emrini vermiş olduğu anlaşıldığından, muhafız kıtası âtıl bir vaziyette kalmağa mecbur oldu.

Salonda gürültü devam ediyordu. Dâvayı bir an evvel hal-

Büyük zaferden sonra Rauf Beyin masasının üstünde, Malta'da iken Kara Vâsıf Bey tarafından yapılmış bir karakalem resmini gören Mustafa Kemal Paşa, «Al sana bunu vereyim.» diye, yukarıki fotoğrafını «Benim çok muhterem kardeşim ve Türkiye'yi kurtarmakta hakikî mu'in ve müzâhirim kardeşim Rauf'a» yazısiyle imzalayarak vermiştir.

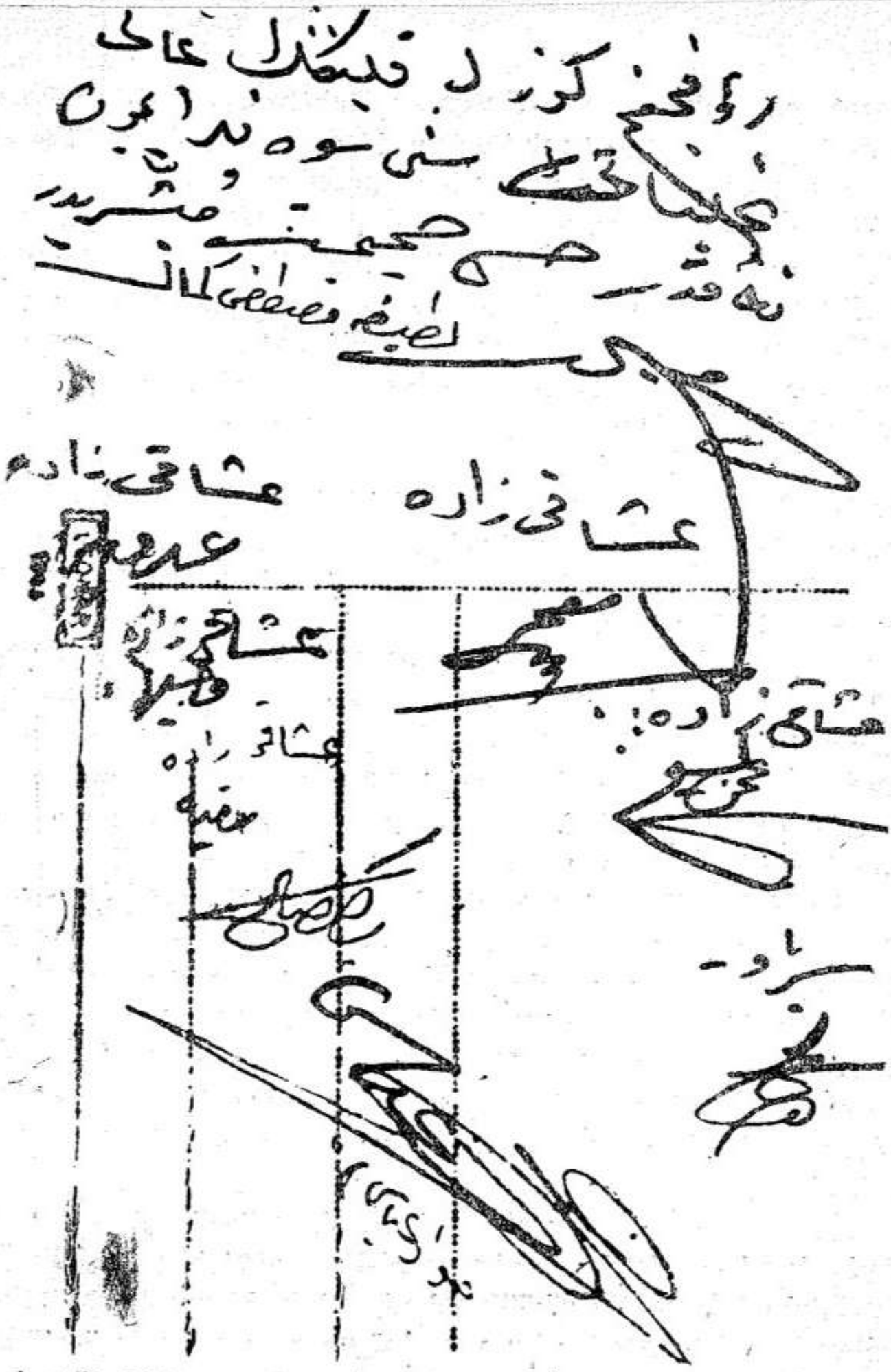

İzmir'de Lâtife Hanımla evlenmelerini tebrik eden Başvekil Rauf Beye gönderdiği yukarıki teşekkür kartına Mustafa Kemal Paşa: «Rauf'cuğum, güzel kalbinin âli tecelliyâtı seni sevenler için ne kadar hiss-i samimiyet mübeşşiridir.» cümlesini yazarak, kendisi gibi eşi Lâtife Hanımla bütün Uşakızâde ailesi efradına da imzalatmıştır.

letmek maksadiyle Trabzon Mebusu Bahriyeli Ali Şükrü Beye; gidip kapıdaki İngiliz zabitleriyle görüşerek, kan dökülmesinin önüne geçmek için ancak beni müzakere salonundan zorla teslim aldıklarına dair, yazılı bir vesika verdikleri takdirde, teslim olacağımı bildirmesini söyledim. Ali Şükrü Bey gitti. Fakat Meclisteki arkadaşlardan birçoğu hâlâ, ne suretle olursa olsun, teslim olmamam, kaçmam taraftarı idiler. Çünkü, niçin kaçmak istemediğimi bilmiyorlardı. Bir yalı olan Fındıklı Sarayının rıhtımından, oracıkta duran sandal veya motorlardan birine binerek, gözden kaybolmak imkânı bukadar var iken, dış kapıya gelen İngilizlere teslim olmak elbet de akıl kârı değildi. Lâkin, o anda ben; nefsimi, kendimi, kendi rahat ve huzurumu ve hürriyetimi dahi uğrunda hiç tereddüde düşmeden feda edebileceğim, başka şeyler düşünüyordum.

Ali Şükrü Bey, İngilizlerle görüştükten sonra, teklifimi kabul ettikleri cevabını getirince, artık salonda ses sada kesildi. Bunun üzerine İngilizlerden istediğim vesikayı alıp, Meclis riyasetine tevdi ettikten sonra, hâlâ şaşkınlıklarından sıyrılmamşı arkadaşlara veda ederek, kapıda bekliyen İngilizlere teslim oldum. Kara Vasıf Bey de aynı şekilde benimle beraber geldi.

Silâhlı İngilizler, bizi Meclis kapısından bindirdikleri askerî otomobille doğru Tophaneye sevkle —şimdi Malûl Gaziler Yurdu olan— tarihî köşke soktular. Ve oradan yine Tophane rıhtımından ufak, köhne ve pis bir gemi ile, açıkta demirli bulunan (Benbow) dretnotuna götürdüler ve en alt katta, assubaylara mahsus olan loş ve havasız bir yere tıktılar. Orada, bizden evvel yakalanmış Edirne Mebusları Şeref ve Faik Beylerle diğer bazı mebuslar da vardı.

Çok geçmeden, dretnot hareket etti. Daha önceleri cereyan etmiş olan hâdiselerden, bizim de Maltaya götürülmekte olduğumuzu tahmin etmekte güçlük çekmiyorduk. Kimseyle ihtilât ettirilmeden, devam eden bu yolculuğumuz esnasında ömrümüz hep bu kapalı yerde geçiyor, ancak günde bir saat üst güverteye çıkarılıp, hava almamıza müsaade ediliyordu. Yalnız, geminin süvarisi olan ismini şimdi hatırlıyamadığım Albay, ara sıra gelir, benimle konuşurdu. Maltaya işte böyle gittik.

DÜŞMANLARLA YİNE KARŞI KARŞIYA

İngilizler İstanbula kuvvetle hâkim olup, Padişahla hükûmetini daha sağlam bir şekilde ellerine aldıklarını, ayrıca bir de —baş derdi saydıkları— Mebusan Meclisinden de kurtulduklarını sandıkları anda, Anadoluda Mustafa Kemal Paşanın, şimdi ne yapacağını, neye gücü yetebileceğini merakla düşünür ve beklerlerken, Paşanın ilk önce, bu zorbaca hareketlerini bütün tarafsız devletlerle Fransa, İngiltere ve İtalya Mebusan Meclisleri nezdinde şiddetle protesto ettiğini görerek biraz umursamaz gibi olmuşlarsa da, hemen arkasından, Eskişehir ve Afyonkarahisarındaki yabancı kıtalarının silâhlarının alınması veya defedilmesi ve Geyve, Ulukışla taraflarında demiryollarının tahribi ve Anadoluda bulunan yabancı zabitlerin tevkifi gibi tedbirleri de alışı ve bilhassa, derhal Ankarada geniş yetkiye sahip fevkalâde bir Millî Meclisin toplanması teşebbüsüne geçişi, hepsini neye uğradıklarını bilemez hale getirmişti.

Mustafa Kemal Paşanın bütün vilâyetlerle Kolordu kumandanlıklarına hitaben yayınladığı tebliğde, devlet merkezinin dahi, İtilâf Devletleri tarafından resmen işğali, teşriî, adlî ve icraî kuvvetlerden ibaret olan devlet millî kuvvetlerini muhtel etmiş ve bu vaziyet karşısında vazife yapmağa imkân göremediğini hükûmete resmen bildirerek, Mebusan Meclisi dağılmıştır. Şu halde devlet merkezinin korunmasını, milletin istiklâlini ve devletin kurtulmasını sağlayacak tedbirleri düşünüp tatbik etmek üzere millet tarafından fevkalâde (olağanüstü) salâhiyeti haiz bir Meclisin, Ankarada toplantıya daveti ve dağılmış olan mebuslardan Ankaraya gelebileceklerin dahi bu Meclise iştirak ettirilmesi zarurî görülmüştür.» Diyerek derhal seçimlerin yapılmasını istemesi, artık İstanbulla ilginin kesilerek, Millî Hükûmetin kurulmasına doğru gidildiğini apaçık göstermekte idi.

Zaten iptidadan beri, başka çare de yoktu. Ergeç olması mukadder olan buydu ve işte oluyordu...

Fakat, bunun böyle olmasını katiyen istemiyen yalnız düş-

manlarla, Padişah değildi. Saltanat ve hükûmet müesseselerine karşı geleneksel bağlılık hislerinden bir türlü sıyrılamıyarak durumun nezaketini ve zamanın, hattâ tarihin icaplarını lâyıkiyle düşünüp takdir edemediklerinden tereddütlerini yenemiyerek kararsız bir vaziyette, Mustafa Kemal'in gösterdiği yolu henüz doğru bulmıyan bazı kumandanlar da vardı.

MİLLÎ HAREKETE UYMAYAN KUMANDANLAR

Bu durumu Ali Fuat Paşadan dinliyelim:

«İtilâf Devletlerinin, İstanbulu askerî işgal altına alarak Mebusan Meclisini basıp, bir kısım mebusları tevkif ile Maltaya sürmeleri, varlığımıza ve istiklâlimize fiilen vurmuş oldukları son darbelerdi. Biz, bu darbelere uğrıyacağımızı düşünmemiş değildik. Böyle bir vaziyette, Ankara'da âcilen, kurulacak Millî hükûmetin tekmil millî kaynaklara el koyarak, kurtuluşumuzu sağlamağa çalışması evvelce kararlaştırılmış bulunuyordu. Tasarladığımız durum böyle olacak iken yazık ki, o vakitler Harbiye Nazırı Fevzi ve Ondördüncü Kolordu kumandanı Yusuf İzzettin Paşalarla, Onikinci Kolordu Kumandanı Fahrettin Beyin nasılsa almış oldukları müstereddit vaziyet, az kaldı, milletle emel birliği etmiş olan ordunun bir kısmını, milletin düşmanlarına karşı başarı ile harekâta girişmiş olan diğer kısmı ile, tutuşturacak bir durum ihdas ederek, Ankaraya karşı itimadın azalması ve belki de Millî Hükûmetin çok zayıf doğması neticesini doğuracak bir tehlike yaratmıştı.

(Sonraları İstiklâl savaşı tarihinin ikinci devresinde, Fevzi Paşa hazretleri, Millî Müdafaa Vekili ve Erkânıharbiyei Umumîye Vekili olarak yüksek bir mevki ve şöhret temin, Fahrettin Bey de bilhassa Yunan ordusunun mahvı ile neticelenen Afyonkarahisar taarruzunda süvari Kolordusu kumandanı olarak tanınmış ve Yusuf İzzettin Paşa da Sakarya savaşlarına muvaffakıyetle iştirak edebilmişlerdi.)

Fakat, 16 Mart 1920 den, Nisanın onuncu gününe kadarki talihsizlikleri neticesi olarak —sonraları muvaffakıyetine çok gayret ve hizmet etmiş oldukları— Millî hükûmetin zafına, bilmiyerek sebep olmuşlardı.

Eğer bu müterediddit vaziyetleri yalnız, bir içtihat ve kanaat anlaşmazlığından ve fazla (hükûmetçilik) gayretinden doğmakta idi ise, pekâlâ, harekete geçmiş olanlara mâni olmamak için, bir tarafa çekilemezler miydi?

Her safhası artık hakkiyle ve bütün teferruatiyle bilinmesi lâzım gelen İstiklâl savaşımızın, bu önemli kısmını gizlemenin tarihe karşı olduğu gibi, millete karşı da katiyen doğru olmıyacağı düşüncesiyledir ki, bu husus sükût ile geçiştirilemez. Ve artık mütalea arzetmiyerek, sadece o tarihlerde olup bitenler esnasında karşılıklı yapılan şifreli muhaberelerin birer suretlerini sıra ile sunacağım:

Onikinci Kolordu Kumandanı Fahrettin Beyefendiye:

«İcraatın başladığı günden bugüne kadar zatıâlilerinin harekâtı ile, İstanbulun işgal vaziyetini telâkki tarzınız hakkında, heyeti temsiliye ve benimle daima düşüncelerimizi birleştiremediğimizi görüyorum.

Bizimkiler aşağıda kısaltılır:

1 — İtilâf Devletlerinin İstanbul'u resmen ve zorla işgal ve bazı mebus ve âyan ve şehzadeleri tevkif etmeleri devlet ve milletin istiklâline vurulmuş bir darbedir. Sulh kararının da bundan başka bir mahiyeti haiz olamıyacağını zannediyorum.

2 — Menfi kararlarını kabul ettirmek için her türlü cebir ve şiddet göstereceklerdir. Bugüne kadar acizden istifade eden İtilâf Devletleri, istiklâlimizi gazbetmek için her şeyi yapmakta ve şimdi de tamamlamaktadırlar.

3 — Bu hale karşı ya mukavemet edilir, veya her şey kabul edilir. Biz, mukavemet gösterildikçe umumî vaziyetin lehimize döneceği kanaatindeyiz. Bunun şimdiye kadar aksi, daima aleyhimize çıktığı gibi, canlılık eseri göstermemiş olan milletlerin de bugün nasıl ifna edildiklerini görmekteyiz.

4 — Merkezî hükûmetle bağlılığın kesilmesinden maksat, hilâfet makamiyle hükûmete, İtilâf Devletlerinin el koymasını protesto etmektir. Şimdilik İstanbul'dan işgal kuvvetlerini çıkarmak filen mümkün olamıyacağından, bahsettiğim protesto da yapılmıyacak olursa, millet olup bittiyi kabul etmiş sayılacaktır.

5 — Şimdiden demiryollarını işgal kuvvetlerinin elinden

kurtarıp, Geyve boğazını tutmaktan maksat, kendileriyle mütareke yapmış olduğumuz devletlerin Kuvayi Millîyeyi imha etmelerini ve Yunan işğalinin genişlemesini önlemek içindir.

6 — Eskişehri İngilizlerden tahliye ettiren Kuvvayi Millîye, karşı tarafa harp ilân etmiyor. Bu işgal kuvvetlerine sadece diyor ki; «Siz mütareke gereğince demiryollarımızı bir iki noktada kontrol edecektiniz, yoksa işğal etmiyecektiniz. Siz sözünüzde durmadığınız için, biz de millet adına, demiryollarımızı tahliye etmenizi istiyoruz.»

7 — Kuvvayi Millîyenin çeşitli iicraatı da, şimdiye kadar harp ilânı neticesini vermemiştir. Şayet memleketimizi taksim etmeğe kalkışırlarsa hakkımızı müdafaa için, silâha sarılmamızı, hiçbir milletlerarası kanun, harp ilânı şeklinde telâkki edemez.

8 — Fedakâr ve namuskâr kumandanlarına dayanarak, müdafaa hakkı için ayaklanmış olan millet, iş başında bulunan kumandanlarının başka başka noktai nazarlardan hareketlerini elbette istemez. Ötedenberi aramızda sürüp gitmiş olan samimiyete dayanarak sizinle telgraf başında anlaşmak mecburiyetinde kaldım. Cevabınızı beklerim. Gözlerinizden öperek ihtiramlarımı takdim eylerim kardeşim.

Yirminci Kolordu Kumandanı
Ali Fuat

Ertesi günkü tarihle, Konya'dan, «Onikinci Kolordu Kumandanı Miralay (Albay) Fahrettin» imzasiyle gelen cevap:

«Cevabımı arzedebilmek için, daima noktai nazarınızı birleştiremediğinizi nereden istidlâl buyurduğunuzun iş'arını rica ederim.»

Buna ertesi günü, Ali Fuat Paşa imzasiyle verilen cevap:

«Âmir hâdisenin icap ettirdiği müşterek hareketimizde gösterilen çekinme ve bilhassa Yusuf İzzettin Paşa ile muhabereleriniz, arzolunan zannı doğurmuştur. Vicdanınızın necabeti ve muhakemelerinizin selâmetinden anlaşmazlık sebeplerinin süratle izalesini emniyetle bekliyorum kardeşim.»

Fakat bu bekleyiş, boşunadır.

FEVZİ PAŞAYA GELİNCE...

Kâzım Karabekir Paşa anlatır:

«Biz Sivas'ta iken, pek önemli bir hâdise olarak, Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) başkanlığındaki bir heyetin, Sivas'a gelmek üzere, Samsun'a çıktığı haberini almıştık.

Fevzi Paşa 1910 senesinden beri pek iyi bir arkadaşımdı. Namusuna, hamiyetine emindim. Zayıf tarafı; kuvvetten çekinir ve kötü durumlarda hemen kötümser olurdu. Bu heyet Samsun'a çıkar çıkmaz, Heyet-i Temsiliyede feveran başladı. Sözde: «Seçimlerin, serbestçe yapılmasına nezaret etmek ile memurların ahvalini incelemek üzere geldiği söylenen heyetin, asıl maksadının Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile millî teşkilât hakkında bilgi edinmek, millî teşkilâtın nasıl idare edilmekte olduğunu tetkik etmek, daha fenası merkezî hükûmete karşı alınan vaziyetin fenalığı hakkında halkı uyarmak ve Meclisin İstanbul'da toplanmasını sağlamak olduğu haber veriliyordu.

Fevzi Paşa 24 Kasımda Sivas'a gelecekti. Aleyhinde deh-

şetli bir cereyan başlamıştı. Dövelim, öldürelim diye asabiyetle haykıranlar oluyordu. En ziyade Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey hiddetlerini gösteriyorlardı. Ben, çok müteessir oluyordum. Hiddetlenmek benim prensibim değildi. Sonra, hürmet ve samimiyetim olan bir arkadaşıma hakaret ediliyordu. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf beye şu teklifte bulundum:

«— Eğer sizler Fevzi Paşaya karşı samimî davranırsanız, ben de onu ikna ederek fikrimize getiririm ve aramızda bir toplantıda arkadaşça münakaşa ve fikrimizi kabul ve hiç değilse aleyhtarlıkta devam etmemesini temin ederim. Yalnız ilk ricam, samimî bir arkadaşımız geliyormuş gibi karşılamağa arkadaşça çıkmalıyız. İtimadın tehdit ve tazyikle değil, telkin ve ikazla kazanılacağına güzel bir misal göstermiş oluruz.»

24 Kasım akşamına doğru, bu suretle Fevzi Paşayı karşılamak üzere, sekiz kilometre ötedeki çiftliğe gittik. Geç vakte kadar bekledik. Hava soğuk, ortalık çamur... Otomobilleri bozulduğundan Yenihan'da kaldıklarını anladık. Arkadaşlar iyice sızlandılar; «Yarın, artık bekleyemeyiz.» dediler.

Ertesi günü, yağmurlu bir havada kıta-i muntazıra ile bir kaç arkadaş, Fevzi Paşayı karşıladık. Şehirde, hazırlattığımız yere getirerek, (yarın tafsilâtiyle görüşmek) üzere birbirimizden ayrıldık.

26 Kasım sabahı ziyaretine gittim. İki saat kadar görüştük, münakaşa ettik. Fevzi Paşanın, en mühim vazifesi, meğer beni görmekmiş... Bunu, kendisi söyledi: «Mustafa Kemal Paşayı, taraftar olarak, tutmakla, kendimi felâkete sürüklediğimi ve ileride bednâm, kötü kişi, olacağımı» açıkça söyleyerek, ilâve etti:

«Senden başka sağlam bir istinatgâhı olmayan Mustafa Kemal Paşa, muhteris ve menfaat düşkünü bir insandır. Maksadı; hükûmetin şeklini değiştirip, diktatör olmaktır. Herkesçe artık mahiyeti bilinen bu zatın, milletin başına belâlar getireceğini, seni seven bütün arkadaşların gibi, ben de yakinen biliyorum. Ali Fuat Paşa da muhterisin biridir. En itimat ettiğin İsmet Bey de ayni fikirdedir. Benim gibi, o da seni ikaz etmeyi düşünüyor. Bunların hiçbir kuvveti olmadığı halde, sen bunlara kıymet veriyorsun. İstikbalin vahîm vaziyetlerinde omuzlarına büyük me-

suliyet alıyorsun ve Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gönderilmesine sen mâni oluyorsun. Buna zahir olma! Bunu, milletin ve memleketin selâmeti için, sana benim ve birçok arkadaşlarımızın samimiyeti olduğundan ve senin bu vatana namuskârane fedakârlıklarını herkes bildiğinden, söylemeyi bir vazife saydım.»

Fevzi Paşaya, sonuna kadar sessizce dinledikten sonra, cevaben dedim ki:

«— Mustafa Kemal Paşa'ya, başımıza geçmesini, hem de daha İstanbul'da iken, teklif eden ben'im. Bugün de onu, bütün kuvvetimle başımızda tutmayı bir vazife bilirim. Ondan daha değerli ve hamiyetlisini İstanbul'da iken aradım, bulamadım. Pek âlâ hatırlarsınız, hanginiz esaret altındaki İstanbul'dan çıkıp da gelmeyi kabul ettiniz? Bu memleketi, bugünkü şartlar içinde, İstanbul'da otururak kurtarmağa imkân yoktur. Böyle iken, bugün de sizden rica etsem, ihtimal yine gelmezsiniz.

Bugün burada, benim kuvvetle tutacağım zattır ki, yarın milletin başında durabilir. Belki aklınıza gelebilir amma, hayır, bu zat ben olamam. Çünkü ben, dayanaksız kalırım. Siz ve emsaliniz, İstanbul'da yabancıların esareti altında oturmayı tercih ediyorsunuz. Peki, memleketi kim kurtaracak?

Bugün, buradaki vaziyetimiz, en meşru ve doğru bir şekildedir. Bu mütalâa, kolordu kumandanları ve Heyet-i Temsiliye için de böyledir.

İstanbul'da dedikodu ile vakit geçiren arkadaşlar, işi bu raddeye getirdiler de, bu böyle oldu. Anadolu'ya geçseler ya... Hayır, geçmezler... Yazık ki, şarkın, bu bölgelerin münevver evlâtları bile İstanbul'dan ayrılmak istemezlerken, bizim gibi şarklı olmayanlar, felâketli günlerde burada, ıstırap içinde kurtuluş gününü bekleyen halkı teselli ile, ona emniyet verdik ve veriyoruz. Halk da pek tabiî kimleri dinleyeceğini, kimlere uyacağını gördü ve onlara kuvvet ve yetki verdi. Halkın bizlere ve zabitlerimize olan sevgi ve itimadını siz de, gezdikçe her tarafta göreceksiniz.

Evet, halk bize itimat ediyor ve bu suretle memleketi kurtarmak imkânı kendini göstermiştir.

Millî varlık, millî birlik kurulmuş, millî karar verilmiştir. Artık bunu tanımamak ve bu işleri yürütenlerle, ve Mustafa Kemal Paşa ile uğraşmak doğru değildir. Bu çok yanlış ve millî karara karşı bir hareket olur ki, felâket ve ihanettir.»

Fevzi Paşa, millî mukavemete ve millî karara hak veriyor, yalnız Mustafa Kemal Paşaya şahsen pek itimadı olmadığını belirterek: «Haristir, diktatör olmak ister.» diye endişesini, Mustafa Kemal Paşanın şahsında topluyordu.

Ben de kendisine dedim ki: «Görüyorsunuz ki içimizde durumu idrak etmiyecek kimse yok. Binaenaleyh, aramızda iken, herhangi bir şahsın hırsla, aykırı istikamete gitmesi mümkün değildir. Onu bugün nasıl tutuyorsak, aykırı hareketleri görüldüğü zaman bırakmak da elimizdedir. Mustafa Kemal halka ve halkçılığa saygı gösterdikçe mevkiinde durabilir. Her halde, arzumuza uymıyacak bir muhit yapmasına da meydan vermeyiz. Merak etmeyin, şimdiye kadar olduğu gibi, şimdiden sonra da muvaffakiyetin birliği bozmamakta olduğunu görecektir.»

Nihayet Fevzi Paşa: «Gerektiğinde vaziyet almayı düşünmüş olduğunuza görevaziyet zarurîdir.» diyerek, hak verdi. Ben de, Mustafa eKmal Paşa ve Rauf Bey ile arkadaşlarının kendisine karşı duydukları itimatsızlık ve infiâl ile, aleyhinde bulunduklarından hiç bahsetmedim, yalnız Heyet-i Temsiliyeyi ziyaretle yakınlık göstererek, Kuvay-ı Millîyeye taraftar olduğunu söylemesini, samimiyetle rica ettim. Ricamı kabul eden Fevzi Paşa; Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarını ziyaret etti. İki taraf da memnun göründüler.

Bundan sonra Fevzi Paşa, maiyetindekilerle birlikte İstanbul'a döndü ve orada, bilhassa Harbiye Nâzırı bulunduğu günlerde, Kâzım Karabekir Paşa ve arkadaşlariyle aralarındaki anlaşmayı unutup, İstanbul'un havasına uymak zaafını göstererek, millî harekete aleyhtar bir vaziyet aldı ve vazifeye başlar başlamaz kendisini hâlâ «en yüksek askerî makam» tanımakta devam eden Yusuf İzzettin Paşa gibi, Fahrettin Bey de, onunla muhabere etmekte ve yalnız onun emirlerini dinlemektedirler. Harbiye Nazırı Fevzi Paşa da, Anadolu'da emirlerini dinleyen bu kumandanlara dayanarak, memleket için, Kuvvayi Millîyeyi zaâfa

uğratacak bazı teşebbüslere girişmek gafletini göstermiştir. Buna karşı, Ali Fuat Paşa Lefkedeki Yirmidördüncü Tümen Kumandanı Mahmut Beye «dakika geciktirilmesi caiz değildir» kaydiyle şu telgrafı telliyor:

«İngilizlerin işğali ve esareti altında bulunan Harbiye Nezaretinin, millî emeller dairesinde başlayıp devam etmekte olan muvaffakıyetimizi felce uğratmak maksadiyle, İstanbuldan bazı heyetlerin Anadoluya gönderilmesine karar vermiş olduğu anlaşılıyor. 25 Mart 1920 tarihinde Haydarpaşadan İngilizlerin trenile ve Harbiye Nezareti başyaveri Binbaşı Salih Beyin de içinde bulunduğu bir heyet, bu tarafa hareket etmiştir. Başyaver Salih Bey ile ayni derecede hepimizce sevilen ve emniyete şayan olan zatların doğruca ve fakat alenen ve resmen nezaret altında olarak derhal Ankaraya gönderilmeleri ve şahsiyetleri bizce meçhul olanların, sıfatları ve makamları ne olursa olsun, derhal orada tevkif edilmeleri ve haklarında gereken muamele bildirilmek üzere keyfiyetin iş'ar buyurulması rica olunur.»

FEVZİ PAŞA NE YAPIYORDU?

Bu esnada, İstanbula bağlı kaldığı malum olan Bursadaki Ondördüncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa da;

«Harbiye Nezaretinden gelen ve bu Nezaretin kendisine bildirilmesini de emrettiği» kaydile, Ali Fuat Paşaya Harbiye Nabırı Fevzi Paşa tarafından imzalanmış, 25, 27 ve 28 Mart tarihli şu üç telgrafı gönderiyordu:

«İstanbul İtilâf Devletlerince askerî işgal altına alındıktan sonra Kolordulara tarafımdan yapılan tamime ilâveten vaziyetin nazarınızda tamamen tavzihi için bilhassa aşağıki tafsilâtı vermeğe lüzum gördüm.

İtilâf Kuvvetleri ve bilhassa bu nama hareket eden Harbiye Nezaretindeki İngiltere ordusu mümessili General Şatel Volf cenapları, tekrar tekrar vaki olan tebliğ ve ifadeleriyle, tarafıma harp hali ihdasından son derece sakınılması lâzım geldiğini ve harbin Türkiye için gayet ağır olacağını ve elbette bir çok tehlikeli neticeler doğuracağını söylemişlerdi.

Bu sebeple devlet ve memleketin bugün karşısında bulundu-

ğu muazzam tehlikeler hakkında fazlaca söz söylemeğe hacet görmiyerek, bu tehlikeleri bir kat daha arttıracak en ufak hareketten çekinilerek, mütarekenamenin bütün hükümlerinden katiyen dışarı çıkılmamasını, İtilâf Devletleri mensuplarına karşı gayet nazikâne ve mihmanperverâne (konukseverce) hareketlerde asla eksiklik gösterilmemesi ve bilhassa tarafımdan verilecek tekmil emirlerin hemen yerine getirilmesinin temini zatıâlilerile bütün silâh arkadaşlarımın vatanperverane hamiyetlerinden rica ile beklerim efendim.»

Yine Fevzi Paşa imzalı 27 Mart tarihli olan ikinci telgraf:

«İstanbulun işğalinden sonra memleket içinde bazı gayri tabiî ahvalin kendini gösterdiği buraca haber alınmaktadır. Evvelce de tamim edildiği veçhile, mütareke hükümlerine aykırı bütün hareketlerden sakınılarak, sükûn ve huzurun devam ve husulüne son derece itina olunması tekraren ve fartı ehemmiyetle tebliğ ve rica olunur.»

AKSİ DÜŞÜNÜŞ VE HAREKETİN SEBEBİ NE İMİŞ?

Ayni fikir ve kanaatte olarak hareket eden Yusuf İzzet Paşa, kendisini bu inanca sevkeden sebepleri bir müddet sonra 4 Nisan 1920 de, Onbeşinci Kolordu Kumandanına yazmış olduğu telgrafta şöyle izah ediyordu:

«Merkezi hükûmetin, İtilâf Devletlerinin ve bilhassa İngilizlerin şiddetli kontrolü ve hattâ tazyikleri altında olacağını ben de tamamile takdir etmekle beraber, son gelen muhalif gazetelerin meyusâne yazılarından anlaşıldığı üzere yüksek vatanî vazifesini büyük bir azim, metanet ve hamiyetle kudretin yetebileceği âna kadar yapacağından emin olduğumdan, ve bu hükûmetle edilecek muharebelerde vatan ve millet menfaatlerine ufak bir zarar verilmesinden çekineceğim tabiî bulunduğundan, Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin merkezi hükûmetle muhabere etmenin âdeta İngilizlerle muhabere etmek olacağı hakkındaki beyanatını pek ağır bir suçlandırma saymaktan kendimi alamadım. Ve herhalde henüz muhafaza etmek istediğim resmî vaziyet ancak bir prensip meselesi olup, hakikatte muhterem Heyeti Temsiliyenin takip ettiği millî maksatların, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan

sonra da en fedakâr hadimlerinden olacağım tabiîdir. Merkezî hükûmetten alacağım emri yapmaya gelince, millet, hükûmet ve memleket menfaatlerine muğayır hiç bir emir ve ışarı ifa etmemeyi daima namus ve şeref icabı bilerek, bu şartların ifası imkânının devamı müddetince, şimdilik mutî bir asker kalıyorum. Netice şu olmuştur ki: Garbî Anadoluda ayni cephede bulunmakla ittihaz edeceği hareket hattı, Ondördüncü Kolordu için pek ziyade ehemmiyeti haiz olan, Onikinci Kolordunun Kumandanı Miralay (Albay) Fahrettin Beyefendi, kendi kendine verdiği kararla bu cephede en büyük rütbeli ve en kıdemli bulunmak itibariyle — merkezî hükûmetle bağlılık ve muvasala kuruluncaya kadar— benim kumandam altına girdiğini bildirmiş ve tarafımdan da esas itibariyle bu teklif kabul edilerek, bu Kolordu bölgesinde de mütareke şartlarına tamamen riayet edilmesi ve herhalde yeniden bir harp hali ihdasının kat'î surette önüne geçilmesi esbabı temin edilmiştir.»

Evet, edilmiştir, ve böylece Harbiye Nazırı Fevzi Paşanın emirleri de tamamen yerine getirilmiştir, ama, memleket ve millet hesabına ne olmuştur?

Yeniden bir harbe sebebiyet vermek korkusu ile İtilâf Devletlerinin her dediklerini yaparak, Kuvvayi millîyeyi zâfa düşürmek yüzünden, Balıkesir kuzey bölgesinde, İzmit, Bolu çevrelerinde ve Konya ile Bozkır taraflarında irticaa yatkın olanların ümitleri kuvvetlenmiş ve Anzavur mel'unu, Yunan istilâsına karşı cephe tutabilen millî kuvvetlerimizin gerisinde ve Balıkesir kuzeyinde dağınık ve zayıf kalmış olan bazı millî müfrezelerimizi dağıtarak buralara hâkim olmağa başlamış. Hattâ bir aralık Bursa'yı bile tehdit etmiştir.

ANKARA'YA BAŞLAYAN AYDINLAR AKINI...

Bizler gibi, dış âlemdeki Türksever müslümanların da yüreklerini sızlatarak, hınçlarını arttıran İstanbul'un uğradığı işgal felâketi ile, bu şehirden nihayet, Anadolu'ya doğru bir aydınlar akınıdır başladı. Artık İstanbul'da oturmanın mânası kalmadığını, zaten aklı başında bir asker ve politikacı vatansever olarak oturulamıyacağını da anlayanlar gibi, dağılan Meclis mensubu

O ZAMANKİ ANKARA'DAN İKİ GÖRÜNÜŞ...

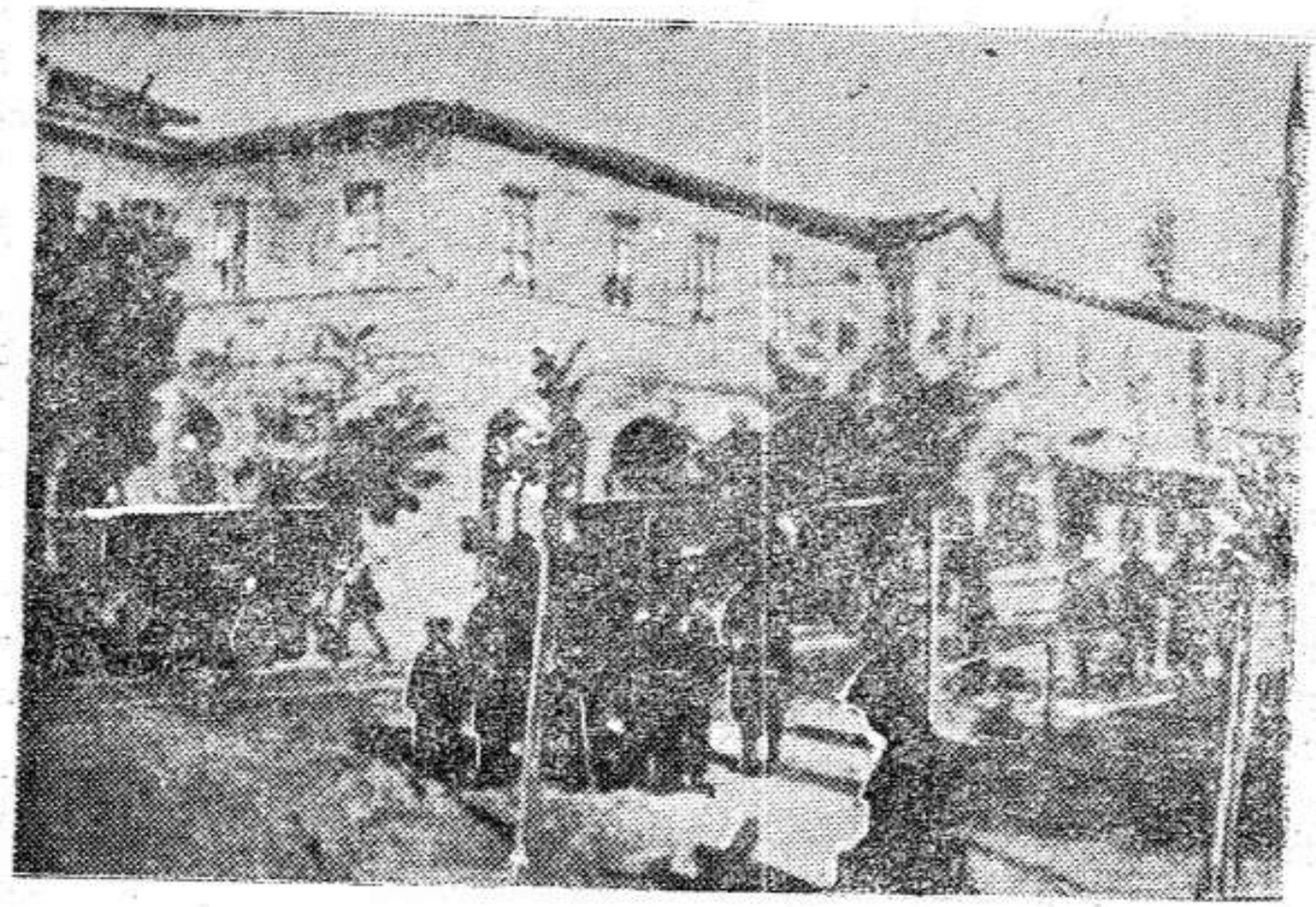

1920 Ankara'sının, otel yerine geçen biricik barınağı meşhur Taş Han.

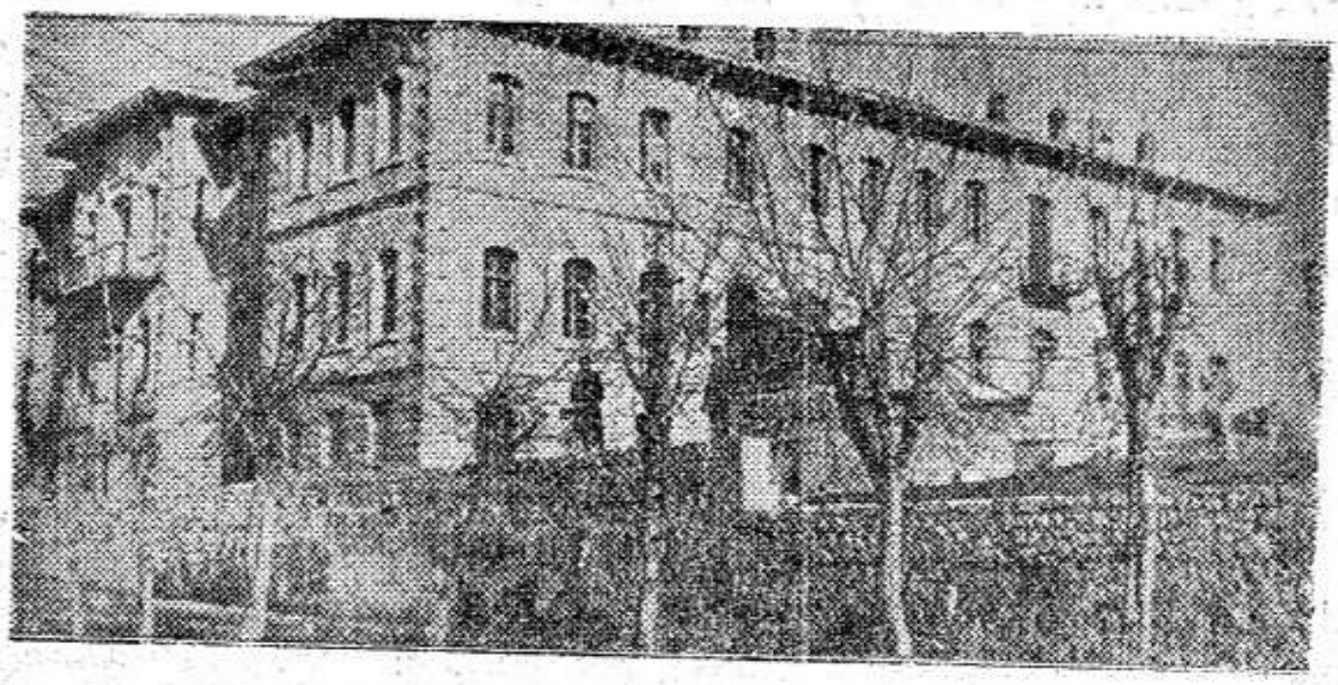

Başta mebuslar olmak üzere, hatırı sayılır memurların kırkar kişilik koğuşlarında yatıp kalktıkları tek elverişli Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) binası.

bazı mebuslar da, kimi içine birkaç kitap sıkıştırdığı çamaşır bohçasını koltuğunun altına alıp tek başına, kimi millî hareketin gizli teşkilâtından faydalanıp kafilelere katılarak, İngilizlere görünmeden Bağlarbaşındaki Özbekler Tekkesi Şeyhi Atâ Efendinin menzilinden, kâh yaya, kâh atlı, arabalı dağ bayır, dere tepe aşarak Maltepe'ye varıyor ve buradaki Talimgâh Kumandanı, aynı zamanda Kuvay-ı Millîye mensubu olan Yenibahçeli Şükrü (Oğuz) un aldığı tertibatla (1), gösterdiği yollardan, günlerce süren korkulu ve sıkıntılı yolculuklarla Ankara'yı bulabiliyorlardı.

Bu şekilde ilk gidenler arasında —o zaman albay olan— Kâzım Paşa (Orbay) ile Seyfi Bey, yine sonraları Paşa olan Derviş Bey ve mebuslardan Celâleddin Ârif, Sırrı, Hüseyin Avni, Hamdullah Suphi, Zihni, Yunus Nâdi, Necip, Bekir Sâmi, Celâl, Halil, doktor Adnan ve mühendis Naci Beylerle Halide Edip Hanım da vardır.

Bu gizli kafileler birbirini takip ediyordu.

Diğer taraftan, gitgide, İnebolu yoluyla gidenler de görülmeğe başlanmıştı. Bunlar arasında da kendiliklerinden veya Ankara'nın dâveti üzerine gidenler veya arka arkaya ısrarla yapılmış dâvetlere rağmen gitmeyenler, yahut şu veya bu da gelirse ben de gelirim tarzında şartlar ileri sürerek nazlananlar da bulunduğu gibi dâvetli veya dâvetsiz gidip de, çeşitli sebeplerle yarı yoldan geri çevrilenler de görülüyordu.

Bunlar dışında, meselâ İsmet Beyin (İnönü) Anadolu'ya geçip dönüş ve tekrar geçiş şekli bir istisna teşkil ediyordu. İsmet Bey, gerek Mustafa Kemal Paşanın ve gerek Kâzım Karabekir Paşanın ayrı ayrı dâvetlerine karşı, uzun bir tereddüt devresi geçirdikten sonra nihayet, 8 Ocak 1920 de Ankara'ya gitmiş ve orada Umum Kuvay-ı Millîye ve Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın karargâhına misafir olarak bir müddet kalmış ve bu esnada kendisine artık İstanbul'a dönmeyip millî cephede bir vazife alması ısrarla teklif edilmiş olmasına rağmen, (şahsına müteallik bazı sebepler) ileri sürerek, 10 Şubat 1920 de tekrar İstanbul'a dönmüştü.

O tarihte bu dönüşünü, Kâzım Karabekir Paşaya haber verdiği telgrafında: «İstanbul'daki vaziyeti Heyet-i Temsiliye noktai nazarına göre tetkik etmek ve muhabereden sonra karar verilecek surette hareket etmek üzere yarın İstanbul'a hareket ediyorum. Yeni Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa da bu tarzı lüzumlu gördüler. Heyet-i Temsiliyeye vereceğim malûmat zât-ı biraderlerine arzedilecektir.» diyen İsmet Beyin, bu hareket tarzı, Kâzım Karabekir Paşa gibi, Ali Fuat Paşayı da ok üzmüştü. Bilhassa Kâzım Karabekir Paşa, bu üzüntü ile ayni günde Mustafa Kemal Paşaya çektiği telgrafta: «İstanbul'daki vaziyeti Heyet-i Temsiliye noktai nazarına göre tetkik edecek birçok arkadaşlarımız esasen İstanbul'da bulunduklarına göre, İsmet neden gönderildi? Bu hiç de doğru olmadı. Yeni Harbiye Nazırının İsmet'i bir daha Anadolu'ya göndermiyeceğini tahmin ediyorum.» diyordu.

Kâzım Karabekir Paşanın bu tahmini, çok geçmeden tahakkuk etti. Günler, haftalar geçiyor, tekrar tekrar yapılan dâvetlere rağmen İsmet Bey bir türlü Ankara'ya dönemiyor ve dönemeyişinin sebebini de, kendisini dâvet edenlere: «Ankara'da yapılacak bir şey yok. Anadolu'da silâh da, para da bulunmadığına göre, gidip orada ne yapacağım?» tarzında izah ile, fikrinde ısrar ediyordu.

Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği kat'î emir ve direktifle harekete geçen İstanbul'daki Karakol Cemiyeti erkânı, pek ustalıklı bir tertiple, İsmet Beyin, —beraberinde Saffet Bey (Arıkan) da bulunduğu halde— bir müddet Üsküdar'da Bağlarbaşı'ndaki Özbekler Tekkesinde gizledikten sonra, Ankara'ya iltihakını temin edebilmişlerdi.

Bu suretle, Büyük Millet Meclisi açılmazdan bir müddet evvel Ankara'ya varan İsmet Bey, evvelâ Umum Kuvay-ı Milliye ve Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya vekil olarak bir müddet vazife görmüş, Meclis açıldıktan sonra da Erkânıharbiye-i Umumiye Reisliğine seçilmişti.

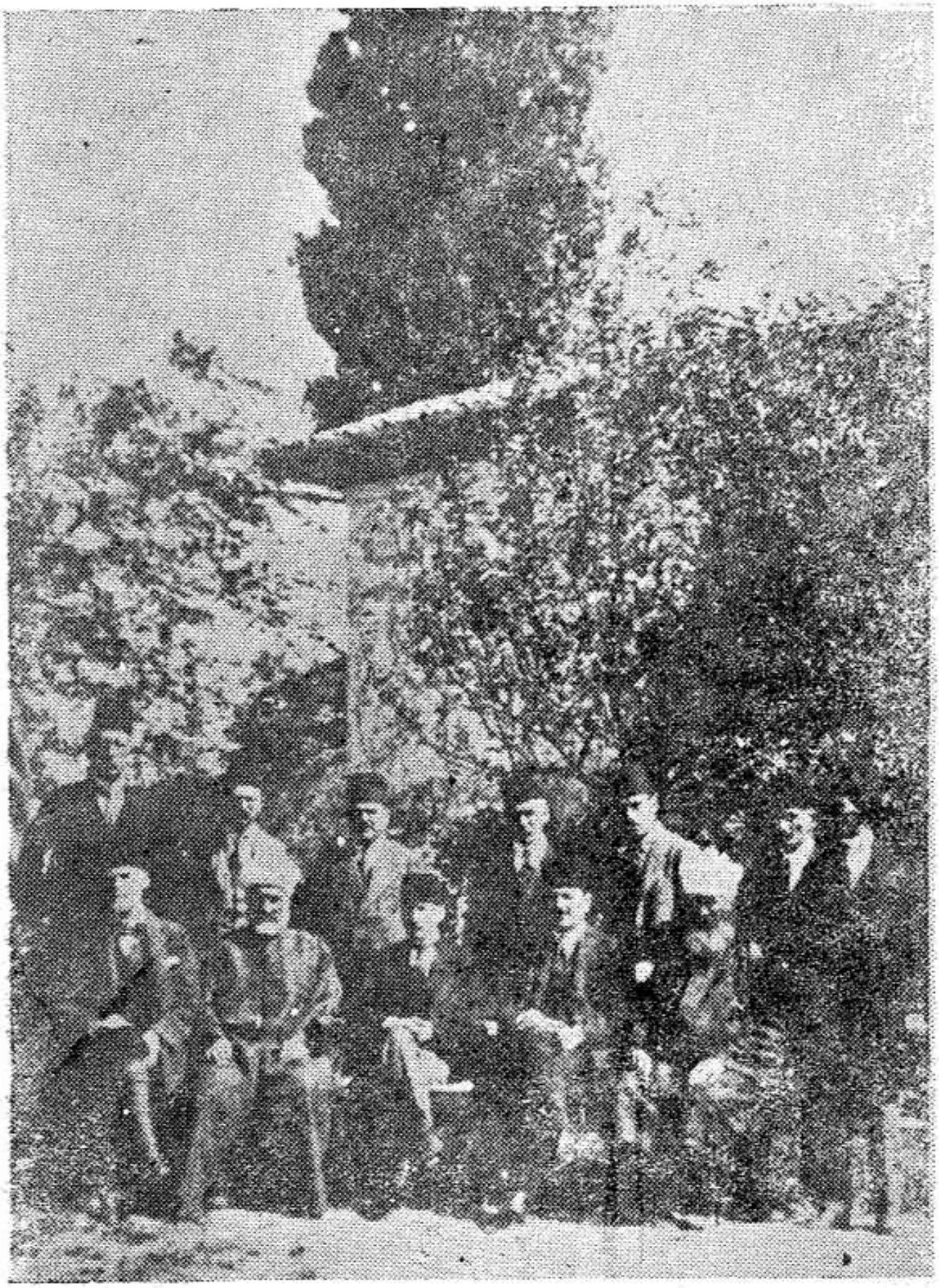

Ankara'da millî hükûmetin kuruluşuyla, vazifesi sona eren (Heyet-i Temsiliye) nin grup halinde çekilmiş tarihî bir resmî. (Oturanlar sağdan sola) Şeyh Fevzi Efendi, Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa, Hoca Raif Efendi, Rüstem Bey. (Ayaktakiler) Kara Vâsıf, Hakkı Behiç, İzzet, Ömer Mümtaz, İbrahim Süreyya ve Bekir Sami Beyler.

FEVZİ PAŞA DA ANADOLU'YA İLTİHAK EDİYOR

Fevzi Paşa da (Mareşal) ancak Büyük Millet Meclisinin açılışından üç gün sonra, Millî Mücadeleye katılmıştı. O güne kadar İstanbul'da Birinci Ordu Müfettişi ve Harbiye Nâzırı olarak, millî harekâta taraftar görünmeyen Fevzi Paşa'nın, bu iltihak işini —kendisini Anadolu toprağında ilk karşılayan— Ali Fuat Paşadan dinliyoruz:

O zamanki üniformasile Ali Fuat Paşa

«25/26 Nisan 1920 gecesi Lefke'den, (Osmaneli) ne geldiğim sırada, Fevzi Paşa'nın İstanbul'dan teşrif ettiklerini haber verdiler.

Fevzi Paşa İstanbul'dan gizlice çıkıp, Üsküdar'dan itibaren yanlarına katılan bazı arkadaşlarla Alemdağı ve Paşaköy üzerinden geceleri yürümek, gündüzleri mümkün olduğu kadar gizlenmek suretiyle Kartal ve Gebze'nin gerilerinde bulunan köyler arasından geçerek vardıkları Kandıra'da geceyi geçirdikten sonra, Adapazarı'na girmeden, buldukları gizli bir yoldan Geyve Boğazına inmişlerdi.

Fevzi Paşa'nın Ankara'ya karşı olan durumunu derhal düzeltmek zarureti vardı ve bu iş bana düşüyordu. Fakat teşebbüsümü hissettirmek istemiyordum. Dışarı çıkarak, Erkânıharb Reisim binbaşı Saffet Beye şu talimatı verdim:

«— Hemen telgrafhaneye gidiniz. Pek mühim bir mesele için Mustafa Kemal Paşanın telgraf başına gelmesini rica ettiğimi bildiriniz. Geldiği zaman, eski Harbiye Nâzırı Fevzi Paşanın burada yanımda bulunduğunu haber verdikten sonra namıma şunları arzediniz: «Fevzi Paşayı yalnız bırakamadığı için makine başına gelemedi. Hürmetlerini arza beni memur etti. Fevzi Paşanın daha on beş gün evvel, Harbiye Nâzırı bulunurken Ankaraya karşı olan vaziyeti her tarafta duyulmuş ve bilhassa isyan bölgesinde Fevzi Paşanın bu muhalif durumu hayli aleyhimize istismâr edilmiştir. Paşanın şimdi kendiliğinden birdenbire bize geçmiş olması isyan bölgelerinde lehimize bir tesir ve durum yaratacağı şüphesizdir. Paşanın, eski durumunu bırakıp, bizim tarafa geçişinden bütün arkadaşlarımızla beraber memnun kaldığımızı ve Ankara'da kendisini beklediğinizi bir telgrafla bildirirseniz hem çevre üzerinde iyi bir tesir bırakacak, hem de kendiliğinden bizim tarafa geçen Paşa sizden beklediği iyi kabulü görmekle memnun olacaktır. Fuat Paşa biraderinizin ricası bundan ibarettir. Emrinizi bekliyoruz.»

Erkânıharp Reisim telgrafhaneye gitti. Ankara'dan müspet cevap bekliyordum. Fakat biraz sonra, beni dışarıya çağıran Saffet Bey, Mustafa Kemal Paşanın şu kısa cevabı verdiğini söyledi:

«Fevzi Paşa'yı geldiği yere iade ediniz!»

Hiç beklemediğim bu cevap karşısında çok üzüldüm. Bu meselenin hemen o gece, iyi bir surette halledilmesini, günün şartlarına göre elzem görüyordum.

Bir bahane ile Fevzi Paşanın yanından ayrılarak, telgrafhaneye gittim. Mustafa Kemal Paşa, makine başında beni bekliyordu.

Fevzi Paşa hakkındaki düşüncelerimi tekrarladıktan sonra kabul ve tasvip buyurmasını, eski bir arkadaşı sıfatiyle, ısrarla rica ettim. Nihayet mesele şu suretle hal olundu:

Safvet Bey vasıtasiyle Fevzi Paşa hazretlerine

«Anadolu'ya geçtiğinize memnun olduk. Hoş geldiniz. Ankara'yı teşrifinize intizar ediyoruz. Hürmetlerimiz.

Mustafa Kemal

Ankara'da yapılan zafer şenlikleri esnasında Mustafa Kemal Paşa arkadaşlariyle birlikte, Büyük Meclis balkonunda, önünden geçen Mehmetçikleri selâmlıyor.

Bu telgraf dâvayı halletmişti. Diğer taraftan bana da; «Hissettirmeden Fevzi Paşayı nezaret altında âcilen Ankara'ya gönderiniz.» emrini vermişti.»

Ankara'ya bu geliş gidişler, bilhassa Büyük Millet Meclisi ve dolayısiyle millî hükûmet kurulduktan sonra, her alanda işe yarar insanlara daha fazla ihtiyaç duyuldukça yapılan arka arkaya dâvetlerle durmaksızın devam etmiş ve bu arada dâvete icabetle ilk gelen gazeteci de Ruşen Eşref (Ünaydın) olmuştu.

Ruşen Eşref Beyi, Ankara'nın isteği üzerine dâvet edip, hiç teredddüt etmeden muvafakat cevabı verince de, harcırahını teminle yola çıkaran, Felâh Grubu erkânından —hâlen emekli general— İhsan Aksoley'dir.

Yine Felâh Grubu mensuplarından —sonraları Paşa olan— yüzbaşı Seyfi Bey ile Rasim Beyin de, kendilerine Ankara'nın dâvetini tebliğ ettikleri gazetecilerden Yahya Kemal, Yakup Kaddi ve Falih Rıfkı Beylerden Yahya Kemal Bey, muvafakat cevabı vermekte bir müddet tereddüt ederek, vakit geçirmiş ve sonra peki, deyişi üzerine —o sırada Felâh ismini değiştirerek— (Muharip) adını alan grup Ankara'da Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine 27 Mayıs 1921 tarih ve 339/75 numara ile yazdığı: «İleri gazetesi muharriri Yahya Kemal Bey Ankara'ya gelmek istiyor. Nakdî muavenette bulunarak Ankara'ya izamına müsaade buyurulması.» şeklindeki tezkereye müsbet cevap alınca, Yahya Kemal Bey de Ankara'ya gönderilmiş, onu da Yakup Kadri Beyin gidişi takip etmişti.

Falih Rıfkı Bey, dâvete memnun olduğunu bildirmekle beraber, bir müddet intizar vaziyetinde kalmak mecburiyetinde olduğunu ileri sürerek bu dâvete ancak, büyük zaferden sonra kurtulan İzmir'e gitmek suretiyle, icabet edebilmişti.

Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu) hâtıralarında bu gidişinden bahsederken şöyle anlatır:

«Sirkeci'den vapura bindiğim zaman sanki bir hapishanenin kapısından çıkmış gibi oldum. Biraz sonra artık ne İngiliz askerinin kepini, ne Fransız subayının kasketini, ne İtalyan garabinieriyinin şapkasını görecektim. Artık, sokakta dolaşırken herhangi bir yabancı harp gemisinin sarhoş tayfaları tarafından

rahatsız edilmiyecektim. Tramvaydan inerken, söze nizama aykırı bir harekette bulundum diye —Cezaevi vazifesini gören— Arapyan Hanına tıkılmıyacaktım ve her sabah yazı masamın başına otururken müttefiklerarası sansürün korkusu kafamın üstünde bir Demokles kılıcı gibi sallanmıyacaktı. Her istediğimi yazabilecek, her istediğimi söyleyip yapabilecektim.

Biraz sonra Sirkeci rıhtımından kalkacak olan küçük vapur, Boğaziçi boğumlarından sıyrılıp çıkarak beni, bir geniş hürriyet diyarının kıyısına bırakacaktı. Sevinçten içim içime sıkmıyordu.

Ankara'ya varışımdan bir hafta on gün sonra, Mustafa Kemal Paşa'yı nasıl görebilsem diye düşünür, çareler ararken Ruşen Eşref imdadıma yetişti. Bekir Sami Bey heyetiyle gittiği Londra'dan dönüşü günü ayağının tozuyla beni görmeğe gelmişti. İlk söz olarak: «Yarın, dedi, Mustafa Kemal Paşa seni öğle yemeğine bekliyor.»

Bu, hayatımın en mutlu sürprizlerinden birini teşkil ediyordu. Ömrümde ne piyangodan ikramiye almanın, ne de beklenmedik büyük bir mirasa konmanın sevincini tatmıştım. Fakat sanırım ki, bunların hiçbiri bende Ruşen Eşref'in verdiği bu müjde kadar heyecan uyandıramazdı.»

Yakup Kadri Bey, Mustafa Kemal Paşa ile buluşup, Ankara'da aldığı vazifelerle meşgul olarak, nihayet Sakarya harbinden sonra hazırlanan (Yunan Fecayii) kitabını bastırmak üzere İstanbul'a dönüşünü anlatırken de: **«Anadolu dönüşü İstanbul'u bıraktığım gibi buldum dersem şaşar mısınız?»** diye devam ediyor:

«Yine Bâb-ı Âli ve siyasî çevrelerinde millî hükûmete karşı yukarıdan bakış, Hürriyet ve İtilâf basınında Kurtuluş Savaşına karşı yine o hayâsızca yayınlar. İyi vatandaşlar arasında yine o şüphe ve endişeşe hisleri...

Oysa, ben buraya bir zafer müjdecisi gibi gelmiştim ve kulağım kiriste her an İzmir yolculuğuna çıkacağım saati bekliyordum. İstanbul bu bakımdan ve bu ruh hâlime göre, benim için bir gar'ın bekleme salonundan farksızdı.»

Nihayet bu aylarca bekleyişin sonu gelip de, artık kurtulan İzmir yoluna çıkılacağı sırada Yakup Kadri Beye katılan Fa-

lih Rıfkı Bey de (Atay) Mustafa Kemal Paşayı ilk görüşü ile, bu gidişini anlatırken der ki:

«İstanbul'da gördüğüm vakit Mustafa Kemal'i bir defa, açık renkli bir asker mağferlanı ile Lebon şekerlemecisinde, bir defa da Perapalas otelinin camekânı arkasında gördüm. Her türlü bir parlayışı vardı

... Yakup Kadri ile beraber, bir İtalyan vapuruyla İzmir limanına girdiğimiz vakit, henüz şehrin bizim elimizde olduğunu bilmiyorduk. Tabyelerde Türk bayrağını görünce duyduğumuz sevinç bir bayram sabahının çocuk çırpınışı idi. Biraz sonra, başında Anadolu kalpağı ile Ruşen Eşref göründü:

«— Mustafa Kemal Paşa'yı göreceksiniz, değil mi? Haydi ben sizi götüreyim. Karargâhı hemen şuracıkta, eski bir Rum evinde... Neler gördük neler, tarih olup çıktım...»

Rıhtımda, bir yalının alt kat salonunda açık pencere, başkumandan yanlamadan görünüyor. Tığ gibi bir asker, keskin bir burun, canlı ve yanık bir yüz! Karşısında ayak üstü selâm duran iki İngiliz zabiti var. İstanbul'da bir sözleriyle küme küme insanlar hapse giren, Malta'ya sürülen, evlerinden koğulan, kapı uşakları bile Osmanlı nâzırlarından daha dik konuşan İngilizleri, Başkumandana put gibi selâm durur görmek, içimizin bütün öfkelerini yıkadı. Hınçlarımızı soğuttu.

Biraz sonra bizi holde, bir masa başında İsmet Paşa birlikte kabul etti.»

SALTANAT VE HİLÂFET

«Bugün şu felâket halinde anlıyoruz ki, bu devletin en metin, en büyük dayanağı, iki ezelî müessesemiz saltanat ve hilâfetmiş... Yoksa, diğer kuvvetlerimizin artık hiç bir tesiri kalmadığı işte, pek acı tecrübelerile görüldü.

Koca Kabakçı, davul zurnasını peşine takarak istediği kadar Sıvastan Ankaraya, Ankaradan Eskişehire gelsin dursun, o pehlivanlığın küçük bir ecnebi müfrezesini bile ürkütmeğe muktedir olmadığını elbette görmüştür. Sırf onlara, o millî kuvvetlere, hareketlere, oyunbazlıklara kalsaydı, işimiz haraptı. Zaten medeniyet cihanının bize isnat ettiği en birinci kusurlar da hâlâ aramızda böylelerin bulunması değil mi?

17 Ocak 1920 Ali Kemal

PADİŞAH VE DAMADININ SON MARİFETLERİ

Ankarada'da toplanacak mebuslar yer yer seçilir ve dağılan İstanbul Meclisindekilerden bir kısmı da arka arkaya, gizli yollardan Ankara'ya gidip, Mustafa Kemal Paşa ile buluşurlarken, Babıâli'de yeni bir değişiklik olmuş ve çekilen Salih Paşa

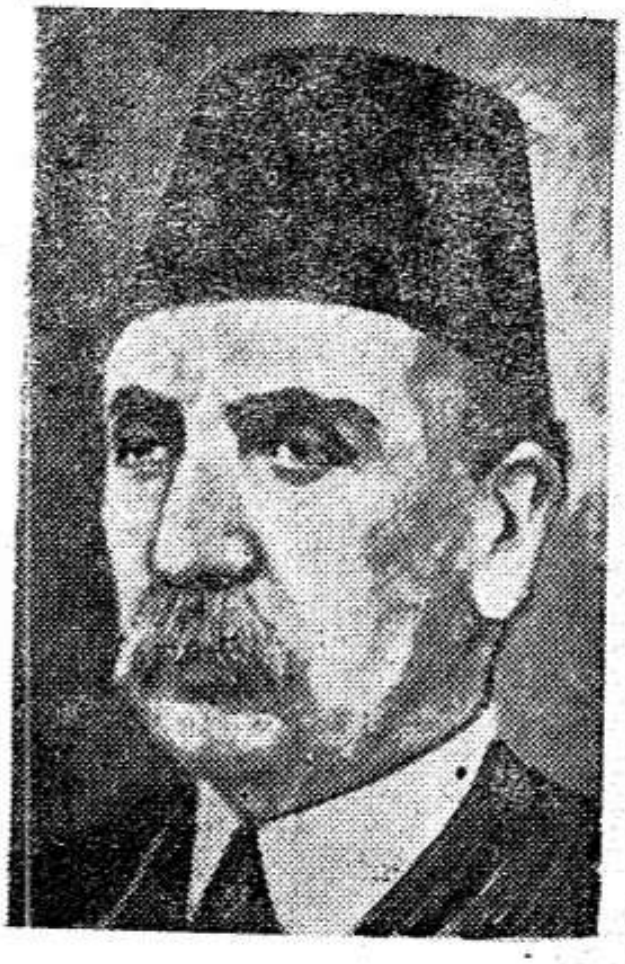

Türk Milletinin, vatan ve istihlâlini kurtarmak uğrunda katlanabileceği fedakârlıklarla, kurtuluş azim ve imanının büyüklüğüne bir türlü inanamıyarak gözünde büyüttüğü düşmanların merhamet ve insafına sığınmak zilletine düşen son Osmanlı Padişahı Sultan Vahidettin'den aşağı kalmıyarak, sonuna kadar onun kötülük âleti olarak peşine taktığı kendinden beter akıl ve iz'an yoksunu kafasızlarla daima millî hareket aleyhinde çabalariyle boşuboşuna Türk'ü Türk'e kırdıra kırdıra göçüp giden Damad Ferit Paşa.

kabinesi yerine, Padişah, 5 Nisanda sadaret makamına yine damadı Ferit Paşayı oturtmuştu.

Sultan Vahidettin bu seferki hattı hümâyununda, Damat Ferit Paşaya şöyle hitap ediyordu:

«... Mütarekenin akdindenberi tedricen salâh noktasına yaklaşan siyasî vaziyetimizi milliyet namı altında yapılan iğtişaşlar vahim bir hale getirmiş ve buna karşı şimdiye kadar alınmağa alışılan sulhca tedbirler faydasız kalmıştır. Son defa beliren vakalara göre bu isyan halinin devamı maazallahü taalâ daha vahîm ahvalin doğmasına sebep olabileceğinden, vâki iğtişaşların

Büyük zaferden sonra İzmir'de, arabuluculuğa gelen Fransız Devlet adamlarından Franklen Bouillon'u karşılama esnasında Mustafa Kemal Paşa ile (sağında) Başvekil Rauf, (solında) Ali Fethi Beylerle Abdülhalik (Renda), Ruşen Eşref Ünaydın ve Salih Bozok.

malûm olan teşvikçi ve tertipçileri haklarında kanunî hükümlerin icrası ve fakat aldatılmış olarak bu ayaklanmaya katılmış olanlar hakkında umumî af ilânı ve bütün memâlik-i şâhânemizde âsâyiş ve intizamın iadesini temin tedbirlerinin sürat ve katiyetle alınıp bitirilmesi ve bütün sadık tebaamızın bu suretle hilâfet ve saltanat makamına muhakkak olan sağlam bağlılığının arttırılmış ve bununla beraber, büyük İtilâf devletleriyle samimî yakınlık bağlarının tesisiyle, sulh şartlarının itidal kesbetmesine ve sulhün bir an evvel akdine gayret sarfetmenizi...» isterim, diyordu.

Damat Ferit Paşa da, bu direktif ve emre uyarak, kabinesini kurar kurmaz, hemen kolları sıvayıp Nisanın 11 inci günü (Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Kuvayı Milliyecilerin cümlesini) lânetleyerek, yok edilmeleri gerektiğini belirten mâhut fetvaları çıkartıp, yaydırmış ve arkasından «Kuvayı Milliye namiyle köy ve kasabalara musallat olarak ahalinin mal ve mülklerini zorla alıp gasp ve kendilerini öldürmeğe cüret eden şakavet erbabını tedip, tenkil ve zabıta kuvvetleriyle memurlara, devlet kanunlarının hükümlerini tamamen icra ve tatbik hususlarında yardımcı olmak üzere seyyar silâhlı kuvvetleri ak-

ŞU ANADOLU...

İbşir Paşa ve daha birçok emsâlinin tercüme-i hâlini okuyunuz, mübalâğa etmediğime hükmedersiniz.

Demek ki, hükûmeti ele almak, kabine düşürmek ve bu maksada ermek için her türlü denâeti ve habaseti irtikâb etmek, sonra keyfî idarelerle hüküm sürmek, vurgun vurmak, işte dahilî siyasetimizin eski örneği... Değerli adamların nasıl yetiştiği de ayrı bir meseledir.

Şimdi insaf ile sorarım; bugün usul pek değişmiş midir sanırsınız?

Anadolu'ya bir bakınız, merkezî hükûmeti hiçe sayan millî kahramanlarımızın nasıl yetiştiğini bir daha inceleyip, eski vakalarla kıyas ediniz. Otuzbir Mart vakasını, Saray soygununu bugün, Anadolu'da asker devşirilişi, ahalinin haraca kesilişi, elhâsıl bugünkü millîciler takımiyle (meydan ağaları) devrini kıyas ediniz, siz de bizimle beraber teslim edersiniz ki, her şeye rağmen biz hükûmet ve siyaset bahsinde yine ortaçağ adamlarıyız. O halde meşrutiyet bunun neresinde, sorarım?..

«Peyam» 1920 mayıs **Rıza Tevfik**

samından olarak Kuvay-ı İnzibâtiye namiyle bir inzibat heyeti» kurdurmuş ve bütün devlet erkân, ümera ve zabitlerine hitaben yayınladığı bir beyanname ile de, herkesi bu konuda, yâni Kuvayı Milliyecileri yok etmek işinde, vazifeye dâvet etmiştir.

Bu pek şiddetli hareketleri ve icraatiyle, taraftarları gözünde bir «arslan» kesilen Damat Ferit Paşayı, artık Padişah da dahil olduğu halde (millî hareketin hakkından geleceği muhak-

BİR ELİNDE FETVA, DİĞERİNDE KILIÇ...

Vahidettin ile Damat Ferit Paşanın, fetvalar ve kuvayı inzibatiyelerle millî harekete yeni hamlerle yüklenmeğe kalkıştıkları günlerde (Alemdar) ın baş sütunlarında da şu satırlar görülüyordu:

«Asra göre zorba olmuş, Celâlî olmuş, Eclaf olmuş, Yeniçeri olmuş, dün İttihat ve Terakki, bugün de Kuvay-ı Milliye ünvanını takınmış olanların tamamen kökü kazınmazsa, yarın da bir başka isim altında faaliyete geçerler.

Yalnız Osmanlılık değil, medeniyet âlemi, insanlık âlemi ve İslâmlık cihânı için de, bunlar temzilenmelidir.

Tarih tekerrürden ibarettir.

Dördüncü Murat hazretleri, etrafına memleket ile alâkası olan vatan evlâtlarını toplayarak, bir elinde fetşây-ı şerif ve diğer elinde kılıç ile eclâfı tepelemişti. Sultan Mahmut gene aynı celâdet tavriyle yeniçerilerin kazanlarını başlarına devirmişti.

Bugün de meşrû hükûmetimiz, nihayet vatanı kurtarmak için bundan başka bir çare göremiyor. Bizim için, eski tâbir ile bu, din ve devlet hâinlerinin kârlarını itmam etmedikten sonra, iflâh ve salâh yoktur.

Dördüncü Murat, vatanı öyle kurtarmıştı. Bugünkü meşru kuvvetlerimiz de öyle kurtaracak. Allah muvaffak bil'hayr eylesün!»

* * *

«Halife-i rûy-u zemin, Kuvayı Milliye namı altında şakavet edenlerin bağı olduklarını beyan buyuruyor. Hükûmet bu haydutların tenkilini programına esas ittihaz ediyor. Bu iki muntazam kuvvet karşısında üç buçuk çapulcunun ne ehemmiyeti olur?

Yalnız korkuyoruz ki, çete o mâhut paşalı, beyli, efendili, ağalı, hacılı, hocalı teşkilâtiyle kendisine yeni faaliyet sahası çizerek, yeni sadrâzam Damat Ferit Paşa hazretlerinin icraatına sekte vermesin.

Bittabiî bu mühim noktaları yeni hükûmet dikkat nazarından uzak tutmaz.»

kak bir devlet adamı) saymayan düşman da, Hürriyet ve İtilâfçı da, muhalif gazeteci de yoktu. Bütün bunların sözcüsü durumundaki Ali Kemal de, bu sefer kabineye alınmamış olmasına rağmen, tepeden tırnağa heyecan ve sevinç kesilmiş, içini şöyle döküyordu:

«Hakkın büyüklüğünü görmeli ki, fetvayı şerif, ferman-ı hümâyun, hükûmetin maksadını adaletin tecellisine yardımcı ederek aylardanberi bir yandan ümmet-i Muhammed'e, bir yandan da bu hâkipâki vatana fenalıklarını saya saya bitiremediğimiz Kuvayı Milliye oyununun mahiyetini nihayet açıkça meydana koydu.

Sütunlarımıza tebcil ile derc eylediğimiz pek kıymetli vesikaları —fetvâ ile ferman-ı hümâyunu— mütalâa ettikten sonra ne bir mütteki mü'min, ne de bir vatanperver tasavvur edemeyiz ki, bu kuvvetleri takbih ve tel'in etmesin. Hükûmetimizin şer'i şerife, irâde-i zıllî ilâhîye (Allahın gölgesinin iradesine) imtisalen azmeylediği gibi, o bâgiler sürüsünü tedibe muvaffak olur, bu kâbusu üzerimizden kaldırırsa, Kuyucu Murat Paşanın Celâlîleri, Köprülü Mehmet Paşanın diğer şakîleri imha ederek, bu devlete ettikleri hizmeti beliğ bir surette tanzir etmiş olur. Ancak bu muvaffakiyete mazhar olmak için o bîâman paşaların yaptıklarını yapmalı, yâni adalet hükmünü tereddütsüz icra etmelidir.»

Ali Kemal, birkaç gün sonra, —tesadüfe bakın ki, Büyük Millet Meclisinin açıldığı günün ertesi— yazdığı «İdam, İdam!..» serlevhalı başmakalesinde, ateşler püskürüp, küfürler savurarak, hükûmetten acele icraat ile, karşıdakilerin açıkça başlarını istiyordu.

BİLİNMESİ MUTLAKA LÂZIM OLAN GERÇEK

Türkiye Büyük Millet Meclisi, işte dış ve iç düşmanların yarattıkları bu tahrik edici hava içinde toplanmıştı.

Toplanıp, teşrii ve icrai salâhiyetleri haiz olarak, içinden ayırıp tevkil ettiği bir heyet ile hükûmet işlerini de, millet adına görmeğe başlamış ve bu suretle artık millet iradesi üstünde hiçbir kuvvet bulunmadığını da sarahatle göstermişti amma, onu

bilhassa böyle olduğu için mutlaka yıkmak, yok etmek isteyenlerin alçakça, hainice saldırışları devam ediyor, hattâ arttıkça artarak, her şeyi temelinden silip süpürmek tehlikesini yaratıyordu. Bu tehlike bilinmedikçe, Mustafa Kemal'le arkadaşlarının millete dayanarak yarattıkları varlığın mahiyeti de, kıymeti de iyi bilinemez, katiyen bilinemez.

Meselâ bakınız, Büyük Millet Meclisinin açılıp, işe koyuluşunun henüz üçüncü haftasında, Mustafa Kemal Paşa, Erzurumdaki kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşaya yazdığı 15 Mayıs 1920 tarihli gizli şifrede ne diyor:

«Mudurnu civarında iki gündenberi devam eden müsademeye sevk olunan müfrezenin kolbaşısı dün akşam muvasalat etmiş olmasına rağmen, bugün yeniden ve şiddetle müsademe başlamış ve âsîlerin Mudurnu'yu işgal ettikleri anlaşılmıştır.

Sivas'ın Yenihan civarında yedi sekiz yüz kişi toplanarak Padişahla Kuvayı Milliye arasında muharebe ve müsademeye yer vermemek ve Padişahımızla suret-i muslihânede meseleyi hal ve fasletmek istediklerini ve saireyi hâvi, Sivas vilâyetine dün bir talepnâme vermişler ve taarruz edilirse, mukabele ve müdafaa edileceği ve Samsun'da tenkil kuvvetlerine arz-ı hürmet ve umum gruplarını yardıma dâvet eyliyeceklerini ve kıt'aların

VAHİDETTİN AKLI...

Emekli General İhsan Aksoley anlatır:

«Bize Anadolu'dan dağıtmak üzere (Yenigün) gazeteleri gelirdi. Bunları itimat ettiğimiz tanınmış şahsiyetlerle dostlara gizlice bırakırdım. Bir gün Neş'et Bey beni saraya çağırttı. Gittim. Saray erkânıharbiyesi odasında kendisini buldum

«— Aman İhsan kardeşim, dedi, Yenigün'le Hâkimiyet-i Millî'ler var mı?

«— Ne yapacaksınız?

«— Padişah istiyor, diye anlattı. Meğer verdiğim Anadolu gazetelerini, vapurda buldum, diye götürüp Vahidettin'in hususî çekmecesine koyuyormuş. Vahidettin de şimdi: «Bulursan gene getir» demiş, neden istediğini soruşu üzerine de Vahidettin'den: «Bir gün olur bunlar kazanırsa, hep sizinle meşguldüm, diye bu gazeteleri gösteririm.» cevabını almış.»

silâhla köylerine kaçmalarını temin eylediklerini bildirmişlerdir.

Bu hâdise bütün memlekete şâmil İngiliz irtica teşkilâtının mühim bir vazifesi olup, hâdiseyi süratle halledecek kâfi kuvvet Sivas ve Tokat'ta mevcut olmadığından, maatteessüf sür'atle genişlemeğe pek müsaittir. Az zamanda bütün Orta Anadolunun bu tuğyana kapılarak hudutların yabancılara mukavemetsiz açık kalması ihtimali vardır.

Trabzon - Erzurum istikametinin de böyle bir fesada yatak olması istidadı olduğu malûmdur. Son alınan haberlere göre Aziziye civarında da bir hareket bulunduğu Kayseri'den bildirilmiştir.

Bu vaziyete göre, yüksek mütalâa ve tedbirlerinizin iş'arını rica ederim.

Biz, herşeyden evvel bütün kuvvetlerimizle memleketin iç tesanüdünü muhafazaya muktedir ve muvaffak olursak, hudutlarımızı kurtarmağa muvaffak olacağımız kanaatindeyiz. Binaenaleyh, kolordunuz kıt'alariyle dahi her şeyden evvel irticaı imha edecek surette, garba (batıya) doğru hareketler ve tertipler düşünmek mecburiyetindeyiz. Bundan başka bütün dahilî ifsatların, kuvvetlerimizi dahilde muattal bırakarak, hudutlarımızı yabancılara teslim için mürettep olduğuna eğer Erzurum halkı hakikaten kani iseler, bunlar civardaki, hattâ uzaktaki halk ve ulemaya durmaksızın mektuplar ve telgraflar yazarak mühim irşat vazifesi yapabilirler. Cevabınızı bekliyorum efendim.»

Bu şifreye, bir de şunu ekleyelim:

Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa hazretlerine

Ankara
3 Mayıs 1920

Elde beş para bulunmadığı malûm-u devletleridir. Şimdilik dahilde menba da bulunmuyor. Başka taraftan temin edilinceye kadar Azerbaycan hükûmetinden âzami miktarda istikraz yapılması imkânının teemmül ve temin buyurulmasını rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

NETİCE...

19 Mayıs 1919 da Samsun'a ayak basıldığı gündenberi, düşman kesilmiş bütün bir cihana karşı girişilen kurtuluş mücadelesinde, yenilmesi katiyen imkânsız görülen, birbirinden çetin mânialar ve yüklenişlerle boğuşula boğuşula aşılan yılın ilk merhalesinde, âdeta kan ter içinde, nefes nefese bir azim ve imanla, millî iradeyi temsil eden Büyük Millet Meclisi kurulup, millî hükûmetin de temeli atılmış olmakla beraber, gazaplarını arttıra arttıra dört bir taraftan kudurmuşcasına saldırmakta devam eden her türlü imkânlara sahip yabancı ve yerli düşmanların, henüz kuruluş halindeki bu millî varlığı yıkıp, yok etmek maksadiyle, yer yer alevlendirip tutuşturarak daralttıkça daralttıkları ateşten çember içinde, işte —Mustafa Kemal'in Kâzım Karabekir'e yana yakıla bildirdiği gibi— artık, karşı koyacak kuvvetimiz de, para namına bir şeyimiz de kalmamıştı, ha gittik, bittik, gidiyorduk...

Fakat, bittik mi?

İşte; asıl dâva budur, Mustafa Kemal ile arkadaşlarının önderliğini kabul eden milletin, bütün bir husumet cihanına karşı tahakkuk ettirdiği, bu «bitmeyiş» tir.

Tepeden tırnağa kadar silâhlı bir cihanın, insanlık duygularından tamamen sıyrılmış bir halde, her türlü eze eze kahredip bitirdiğini zannettiği Türklüğün, istiklâl aşkı ve hür yaşamak azim ve imaniyle varlığını, olanca büyüklüğüyle tekrar ve bu sefer huzurunda boyun eğdirdiği bu zalim, mağrur ve müteazzım cihana, tasdik ve kabul ettirmiş olmasıdır.

Nice nice milletlerin kurtuluş mücadeleleri menkibeleriyle dolu olan tarih'in bile, Türk'ün bu emsalsiz mücahedesiyle zaferine hayran olduğuna şüphe edilebilir mi?

Yakın tarihimiz, yayınlarının ikinci kitabı

Kandemir'in eseri

Kâzım Karabekir'in yakılan hatıratı meselesinin içyüzü

Millî Mücadelenin belli başlı liderlerinden biri olan Kâzım Karabekir Paşa, bundan tam otuz bir yıl evvel, hiç bir işe karışmadan, evinde kapanmış sükûn içinde yaşadığı günlerde, hatıralarını yazmağa nasıl zorlanmış ve bu hatırat basılıp da, kitap halinde satışa verileceği gün, kimler tarafından, nasıl ve niçin kâmilen gasp edilip, yakılmıştır?

Çeyrek asırdan fazla bir zamandır içyüzü tamamile meçhul ve karanlıkta kalmış bu poletik olayın, başından sonuna kadar içinde bulunmuş olan **Kandemir**, bu eseriyle, bu önemli soruların cevabını verirken, sizi, Cumhuriyete kavuştuğumuz gündenberi geçen uzun yıllar boyunca eşi görülmemiş pek büyük çapta bir siyasî çatışmanın da içinde yaşatarak, memlekete olan sayısız hizmetleri inkâr edilmek istenen —kahramanlık vasfını alnının terile cephelerde kazanmış— müstesna bir şahsiyetin, üstüne yüklenen iftira salgınlarına karşı, ortaya attığ inkârı imkânsız vesikalarla, tarihî gerçekleri birer birer aydnlatarak, kendini nasıl cesaretle müdafaa ettiğini de gösterecektir.

Yakın tarihimiz konusunda, bugüne kadar, bu çapta bir eser yazılmamış olduğu muhakkaktır.

Yakın tarihimiz, yayınlarının ikinci kitabı

Kandemir'in eseri

Kâzım Karabekir'in yakılan hatıratı meselesinin içyüzü

Millî Mücadelenin belli başlı liderlerinden biri olan Kâzım Karabekir Paşa, bundan tam otuz bir yıl evvel, hiç bir işe karışmadan, evinde kapanmış sükûn içinde yaşadığı günlerde, hatıralarını yazmağa nasıl zorlanmış ve bu hatırat basılıp da, kitap halinde satışa verileceği gün, kimler tarafından, nasıl ve niçin kâmilen gasp edilip, yakılmıştır?

Çeyrek asırdan fazla bir zamandır içyüzü tamamile meçhul ve karanlıkta kalmış bu poletik olayın, başından sonuna kadar içinde bulunmuş olan **Kandemir**, bu eseriyle, bu önemli soruların cevabını verirken, sizi, Cumhuriyete kavuştuğumuz gündenberi geçen uzun yıllar boyunca eşi görülmemiş pek büyük çapta bir siyasî çatışmanın da içinde yaşatarak, memlekete olan sayısız hizmetleri inkâr edilmek istenen —kahramanlık vasfını alnının terile cephelerde kazanmış— müstesna bir şahsiyetin, üstüne yüklenen iftira salgınlarına karşı, ortaya attığ inkârı imkânsız vesikalarla, tarihî gerçekleri birer birer aydnlatarak, kendini nasıl cesaretle müdafaa ettiğini de gösterecektir.

Yakın tarihimiz konusunda, bugüne kadar, bu çapta bir eser yazılmamış olduğu muhakkaktır.

Kitaptan bazı parçalar:

«Umumî Harpte biri Sarıkamışta, diğeri de Murat havzasında karlar altında eriyen iki kolordunun uğradığı büyük felâkette İsmet Beyin de —Ordu erkânıhkarbiye reisi olarak —tesiri olduğunu, Mustafa Kemal Paşa da pekâlâ bildiği halde şimdi bu facialar bize lâzım olan dersi vermemiş mi idi ki, benden bu kış kıyamette Bolşevikleri karşılamak için, Ermeni, Gürcü ve İngiliz ordulariyle çarpışmamı istiyorlardı. Hayır, ben böyle deliliğe kapılarak, ordumu ve netice itibariyle memleketimi göz göre göre felâkete sürükliyemezdim...

«Vakti gelince, yapma diyenlere rağmen, Ermenistan üzerine bütün kuvvetimle atıldım. Muvaffak olamıyacaksın, diyenlere rağmen, hamdolsun, muvaffak oldum. Bana Ankaradan ilk tebrik telgrafını çeken İsmet (İnönü): «Sevgili kardeşim, pek sevgili kardeşim Kâzımcığım, diyordu, Şark harekâtı bizi ve dâvamızı ihya etti. O kadar sıkılmış idik, o kadar daralmış idik ki, vaziyetin nefes alacak bir menfeze kat'î ihtiyacı vardı. Allahın inayetile bunu sen kemali muvaffakiyetle ve intizam ile açtın. Milletimize, tarihimize daha büyük hizmetler, senin için mukadder ve mev'uttur. Allah seni milletimize bağışlasın. Bilhassa Mustafa Kemal şükranını izhar ve ifade için ne yapacağını bilmiyordu. Herkes böyle idi.»

Ben, bu tebriklere, asıl cevabımı Ermeni ordularından alınmış, sayısı on binleri bulan toplar, tüfekler, bombalar, süngüler, kılıçlar ve milyonlarla top mermileriyle fişenkler ve külliyetli miktardaki istihkâm ve sıhhiye edevatile, bir haylı parayı Garp cephesine göndermekle verdim.»

«Fevzi Paşa (Mareşal) da o zaman son derece sevincinden kardeşim diye beni makine başına dâvetle, terfiimi tebşir ederek, ne söyliyeceğini, nasl takdir edeceğini şaşırmıştı. Millet Meclisinde ise: «Ermenilerden alınan silâh ve mühimmatla artık harbi on sene devam ettirebiliriz» diyordu.

Şimdi bunlar da mı inkâr ediliyor?

Bugün Başvekil olan İsmet ve Erkânıharbiyei umumiye Reisi

olan Fevzi Paşalar, askerî yayınlarda bile Ermeni kumandanlarının adları sanları yazılırken, Türk kumandanlarının —ben de dahil olduğum halde— isimlerinin sansüür edilmesine acaba ne buyururlar.»

Yapılan hizmetler yazılmak istenmiyor, bari bizleri borçlu çıkarmasalar...»

★

Bu eser de size Şubat 1964 sonunda posta ile ödemeli olarak sunulacaktır.

Bu kitap 1964 Ocak ayında İstanbul'da Ercan Matbaasında dört bin adet basılmıştır.

olan Fevzi Paşalar, askerî yayınlarda bile Ermeni kumandanlarının adları sanları yazılırken, Türk kumandanlarının —ben de dahil olduğum halde— isimlerinin sansüür edilmesine acaba ne buyururlar.»

Yapılan hizmetler yazılmak istenmiyor, bari bizleri borçlu çıkarmasalar...»

★

Bu eser de size Şubat 1964 sonunda posta ile ödemeli olarak sunulacaktır.

Bu kitap 1964 Ocak ayında İstanbul'da Ercan Matbaasında dört bin adet basılmıştır.